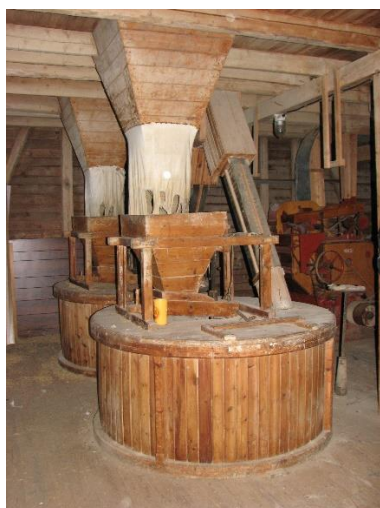

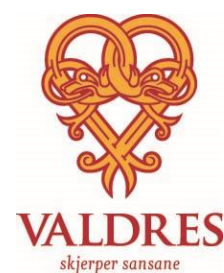
Kulturminneplan for Etnedal 2019 – 2025

Etna Mølle. Foto: Etnedal kommune.

Vedtatt i kommunestyret 21.03.2019

INNHALD

DEL 1 BAKGRUNN OG FØREMÅL MED PLANEN	4
Aktuelle bruksområde for kulturminneplanen.....	4
Prosess.....	4
Oppbygging av planen	5
Verdiskaping, bruk og prioritering	6
Ansvar og roller innanfor kulturminnearbeidet	7
Program, prosjekt og registreringsoppgåver.....	9
Nye registreringar.....	13
DEL 2 REGIONAL HISTORIKK OG PRIORITERINGAR	14
Historia i Valdres	14
Prioriterte område for Valdres.....	15
Stølsdrift	15
Ferdsehistorie med vegar og skysstasjonar	17
Mellomalderkyrkjer	24
Varslingsvardane	28
DEL 3 PROSESS OG HISTORIKK I ETNEDAL.....	29
Arbeidsprosess med kulturminneplanen	29
Historia i Etnedal	29
Tidlegare registreringar i Etnedal kommune.....	30
Visjon	36
Mål.....	36
Strategiar	36
Prioriterte kulturminneområde i Etnedal.....	37
Bureising.....	37
Krigsminne.....	38
Ferdselshistorie	38
Vassdragsrelaterte kulturminne.....	41
Stølsmiljø	43
Nye registreringar.....	46
DEL 4 PRIORITERTE KULTURMINNE	47
1 Lundebrua med Bustenskjoldparken og oppgangssaga.....	47
2 Bruflat kyrkje	54
3 Kongevegen	59

4 Høljaraast krigsminne.....	65
5 Breiesleiren.....	69
6 Etna Mølle	73
7 Etnsenndammen	78
8 Bergflagget	83
9 Steinalderbuplassar ved Etna	86
10 Nord-Etnedal kyrkje og kyrkjegard.....	88
11 Blåflat gard	92
12 Breie gard	98
13 Nerre Ton.....	105
14 Gravstaden på Hestekind	108
15 Hovde Lysverk.....	112
16 Åslettatn	116
17 Tinton.....	118
18 Slaveriet og Ølsjølie stølsområder.....	121
19 Bua-Erik bue	126
20 Bergteikningar i Etna	129
21 Fluktruta etter tungtvatnaksjonen på Vemork.....	132
DEL 5 VERKEMIDLAR.....	135
Kulturminnelova	135
Plan- og bygningslova.....	135
Skogbrukslova.....	136
Listeføring.....	136
Omgrep.....	136
Tilskotsordningar	138
DEL 6 KJELDER OG VEDLEGG	140

DEL 1 BAKGRUNN OG FØREMÅL MED PLANEN

Alle kommunane i Noreg har vore invitert av Riksantikvaren til å søkje om midlar til å utarbeide kulturminneplanar. Valdreskommunane har fått kr. 100 000,- kvar til arbeidet. Arbeidet skal i hovudsak innehalde minne innanfor ansvarsområda til kommunane, det vil seie bygningsmasse og minne frå nyare tid. Hensikta med planane er ei meir målretta og offensiv forvaltning av kulturminna i kommunen.

Aktuelle bruksområde for kulturminneplanen

Areal- og byggesaksbehandling, der planen kan brukast:

- til prioritering/retningslinjer for byggesaksbehandling
- som grunnlag for utvikling av tettstader
- som grunngeving av omsynssone i juridisk bindande arealplan (kommuneplanens arealdel, kommunedelplanar eller reguleringsplanar)
- som grunnlag for krav i konsekvensutredningar, blant anna i kommuneplanen
- for å skape kjennskap til kulturminne i utbyggingsprosessar

Kopling til andre sektorar i kommunen, slik som folkehelse, oppvekst og utdanning, kultur og næringsutvikling, der planen kan brukast i samband med:

- kulturminne i undervisning eller som grunnlag for gode opplevingar
- tilrettelegging av turløyper
- engasjement i lokalsamfunn (velforeiningar, aktive eigarar osv.)
- grunnlag for lokalt næringsliv
- besøksattraktivitet
- merkevarebygging eller ramme for aktivitetar (kulturarrangement, reiselivsattraksjonar osv.)
- auka lokal bevisstheit om kulturminne
- identitet og samhald

Aktiv tilskots- og økonomiforvaltning, der planen kan brukast:

- til prioritering av kulturminne ved tildeling av midlar
- som grunnlag for skattelette (reduert eigedomsskatt osv.)
- til prioritet ved tildeling av SMIL-midlar, søknad til kulturminnefond osv.

Prosess

Proessen i kvar kommune har vore lagt opp slik at kommunen involverer aktuelle lag og ressurspersonar til å kome med innspel. Gruppene har hatt møte etter initiativ frå prosjektleiar etter kvart under arbeidet. For alle kommunane har det vore eit møte før start i samband med søknad om finansiering frå Riksantikvaren (via Oppland fylkeskommune). I søknaden skulle det visast til prioriteringar i kvar kommune. I fleire kommunar har det vore nedsett arbeidsgrupper som har definert tema som er aktuelle å kartlegge, og det har vore laga arbeidskart med koordinatfesting og tekst om kulturminna. Alle arbeids-/manuskart er lagt inn i ein registreringstabell. Samstundes med at kulturminna er lagt inn i tabell, er det gjort ei verdivurdering der arbeidsgruppa og kommunen har vore med på å velje ut dei viktigaste minna for kommunen.

I samband med stølsregistreringane i Valdres 2007–2010 vart det registrert om lag 1900 kulturminne i stølsområda. Dei fleste av desse er frå nyare tid. Dei er definert etter Riksantikvarens omgrep og importert inn i Innlandsgis.

Om registreringstabellen

Oppsettet av registreringstabellen er etter mal frå Riksantikvaren. Tabellen har førehandsdefinerte omgrep. I Valdres har det vore behov for nye omgrep, som til dømes leikeplassar, danseplassar osv., og ein har søkt Riksantikvaren om å få godkjent desse.

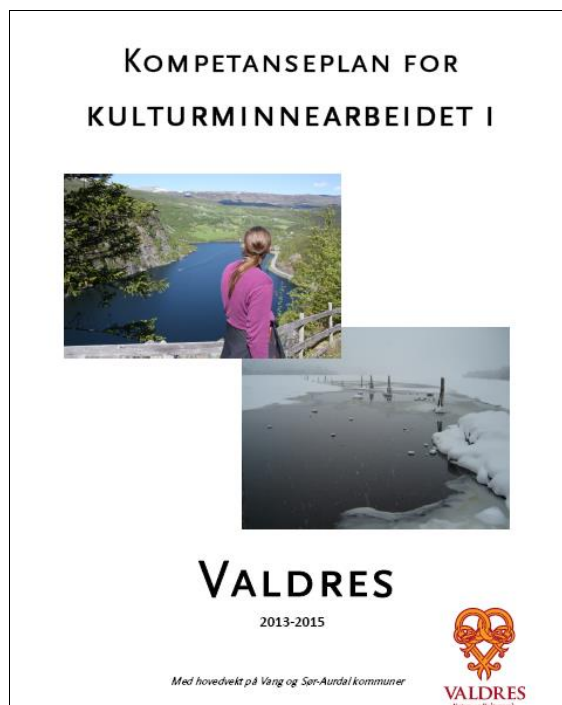
Valdres har også hatt behov for å lage ein søkbar kolonne for aktuell bruk av minnet eller informasjonen om minnet. Det er gjeve kode for korleis minnet er eigna med tanke på «Lokal base 1 (kommuneplan), 2 (Outtt), 3 (skule), 4 (Temakart)».

Ferdige datasett vert importert i Innlandsgis (http://geocortex2.innlandsgis.no/site_open). Arkeologiske minne som ikkje er registrert tidlegare, importerast til databasen *Askeladden* (<https://askeladden.ra.no/Askeladden/Pages/LoginPage.aspx>).

I registreringstabellen er minna verdisett frå 1 til 4 der 1 er høgast og 4 er lågast. I Etnedal er det registrert til saman fire minne med verdi 1 (nasjonalt verdifullt) og åtte minne med verdi 2 (regionalt verdifullt) og sju minne med verdi 3 (lokalt verdifullt).

Kompetanseplan for kulturminne

Kompetanseplan for kulturminnearbeidet i Valdres vart utarbeidd i forkant av utarbeiding av kulturminneplanane. Kompetanseplanen definerer ansvarsområde for alle som er involvert eller har ei rolle i kulturminnearbeidet i Valdres, når det gjeld utførte oppgåver og pågåande oppgåver/prosjekt. Vidare tek planen opp tema som bør inn i ein kulturminneplan. Kompetanseplanen ligg på <https://www.valdres.no/valdres-natur-og-kulturpark/styringsdokument>.

Oppbygging av planen

Kvar kommune har fått sin eigen plan. Planen i Etnedal er delt opp i ulike delar:

DEL 1: BAKGRUNN OG FØREMÅL MED PLANEN

Her er innleiande kapittel som fortel om bakgrunn og føremål for arbeidet med planen.

DEL 2: REGIONAL HISTORIKK OG PRIORITERINGAR

I dette kapitlet presenterar vi dei regionale prioriteringane som gjeld for alle dei seks Valdreskommunane.

DEL 3: PROSESS OG HISTORIKK I ETNEDAL

Her viser vi korleis kulturminnearbeidet har føregått i Etnedal.

DEL 4: PRIORITERTE KULTURMINNE I ETNEDAL

I dette kapitlet er dei viktigaste kulturminna i Etnedal ført opp med forslag til oppfølgingstiltak.

DEL 5: VERKEMIDLAR

I arbeidet med kulturminne kan ein ta fleire verkemidlar i bruk. Desse er omtala i del 5.

DEL 6: KJELDER OG VEDLEGG

Kjelder og registreringar er ført opp i del 6.

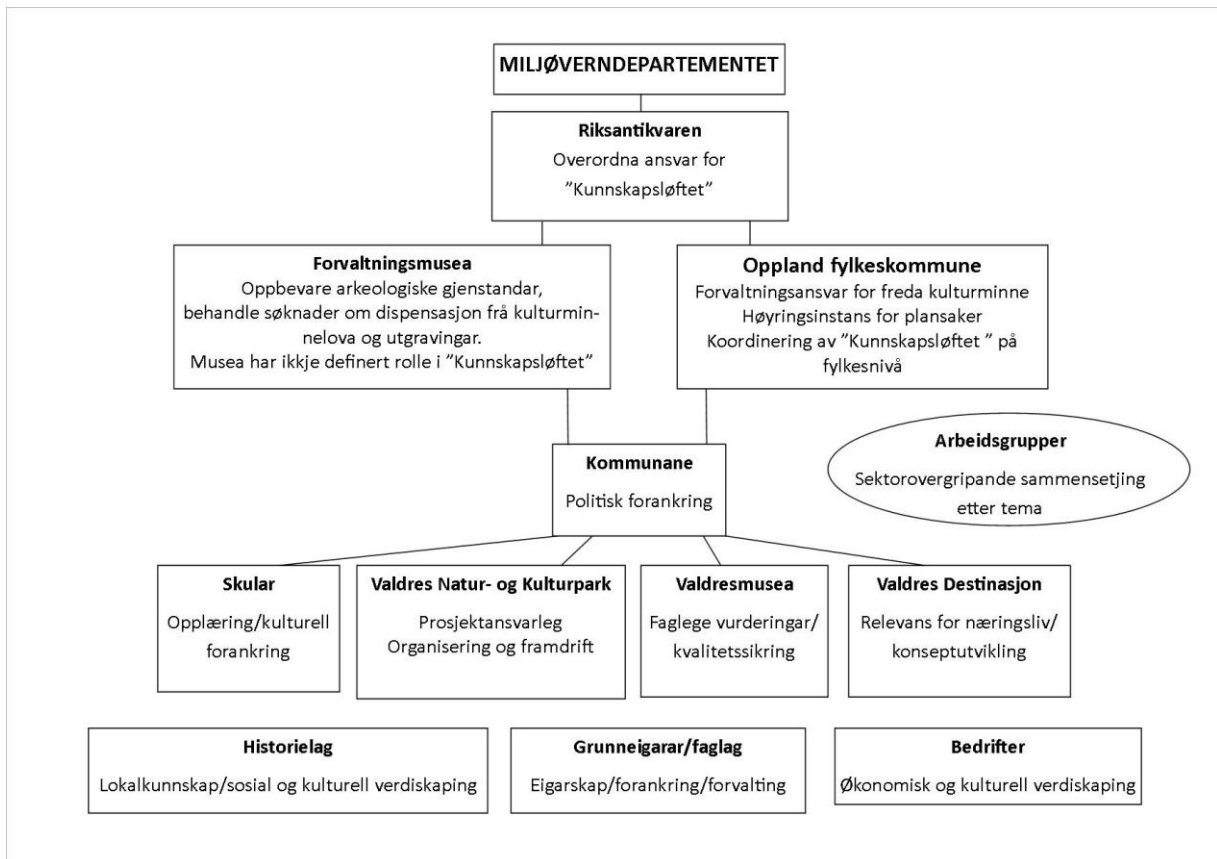
Verdiskaping, bruk og prioritering

Det er ikkje eit mål at alle minna skal vernast for bruk. Tvert om har mange minne godt av å bli nytta. Meir bruk, kjennskap og kunnskap kan føre til at alle blir meir bevisste kring verdien av desse kulturminna. Derfor er det lagt til ein kategori med kodar 1–4 for korleis minnet er eigna til ulike aktivitetar som turoppleving, undervisning, temakart og som saksgrunnlag for forvaltninga.

Kongevegen over Filefjell har vore del av verdiskapingsprogramma til Riksantikvaren og Oppland fylkeskommune.

Ansvar og roller innanfor kulturminnearbeidet

Miljøverndepartementet

Kulturminneforvaltninga har Miljøverndepartementet som øvste forvaltningsorgan, med Statens kulturminneråd som rådgjevande organ. Riksantikvaren (RA) er også eit rådgjevande organ og fagleg sekretariat innanfor kulturminneforvaltninga. Organet har ansvar for å setje i verk den politikken som Stortinget og regjeringa måtte bestemme. Vidare har Riksantikvaren forvaltningsansvaret for kyrkjer frå mellomalderen.

Riksantikvaren

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og fagleg rådgjevar for Klima- og miljødepartementet i utviklinga av den statlege kulturminnepolitikken. Riksantikvaren har hovudansvaret for alle kulturminne og held ved like hovudregisteret for kulturminne (Askeladden og Kulturminnesøk).

NIKU

NINA/NIKU (Norsk institutt for naturforskning og kulturminneforskning) er eit uavhengig forskings- og kompetansemiljø for norske og internasjonale kulturminne. Instituttet har ansvaret for undersøkingar i mellomalderbyane og ved kyrkjestader frå mellomalderen.

Oppland fylkeskommune

Fageininga kulturarv er kulturminnemyndigheit i Oppland fylke og har forvaltningsansvar etter kulturminnelova. Eininga har særskilt ansvar for automatisk freda minne og vedtaksfreda bygningar. Dei uttaler seg i bygge- og plansaker og gjennomfører arkeologiske registreringar etter kulturminnelova § 9.

Dei arkeologiske forvaltningsmusea

Dei arkeologiske forvaltningsmusea (Universitetets kulturhistoriske museum, Oldsak-samlinga, Arkeologisk museum i Oslo, Historisk museum i Bergen, Vitskapsmuseet i Trondheim og Tromsø) har i tillegg til å oppbevare gjenstandar frå forhistorisk tid og mellomalder til oppgåve å behandle søknader om dispensasjon frå kulturminnelova og setje i verk utgravingar. Fram til 1990 vart alle arkeologiske registreringar arkivert på musea, men dette ansvaret vart då delegert til fylkeskommunen.

Kommunane

Kommunen har eit sjølvstendig ansvar for å ivareta kulturminneomsyn. Dei har gjennom plan- og bygningslova ansvar for kulturminneomsyn i samband med bruk og utbygging av kommunen sitt areal.

Valdres Natur- og Kulturpark

Valdres Natur- og Kulturpark er ikkje eit ledd i forvaltninga, men koordinerer ein del av kulturminnearbeidet i Valdres. Arbeidet er forankra i årlege og langsiktige handlingsplaner og skal bidra til at kulturarven er forankra i merkevarebygging og verdiskaping. Valdres Natur- og Kulturpark har ein kulturkonsulent som mellom anna har utarbeida kulturminneplanane for kommunane.

Valdresmusea AS

Valdresmusea AS omfattar i dag Valdres Folkemuseum, Bautahaugen Samlinger, Bagn Bygdesamling og Gardbergfeltet. Museet er kompetansenav og formidlar av Valdreshistoria og har som føremål å drive bevaring, dokumentasjon, forskning og formidling knytt til den lokale kulturarven. Valdresmusea forvaltar lokalhistoriske arkiv med blant anna folkemusikk, bilete og dokument. Museet har også ein instrumentverkstad og ein eigen bygningsvernrådsgjevar som mellom anna arbeider med rådgjeving for huseigarar i Valdres. Valdresmusea har i tillegg utarbeidd tilbod innanfor Den kulturelle skulesekken.

Norsk institutt for bunad og folkedrakt og eit statleg oppnemnt fagråd, Bunad- og folkedraktrådet, er lokalisert ved Valdres Folkemuseum.

Visit Valdres

Visit Valdres er paraplyorganisasjonen for reiselivet i Valdres. Visit Valdres skal selje og marknadsføre Valdres gjennom historia og kulturminna.

Lag og foreiningar

Valdres har historielag i alle kommunar, og i nokre er det fleire lag. Valdres historielag er overordna lokallaga. Valdres historielag produserar kvart år ei årbok med ulike tema. Dei har kartleggingsoppgåver og gjer ut publikasjonar. Dei lokale historielaga har aktivitetar og temadagar, fotoarkiv og publikasjonar.

Skular

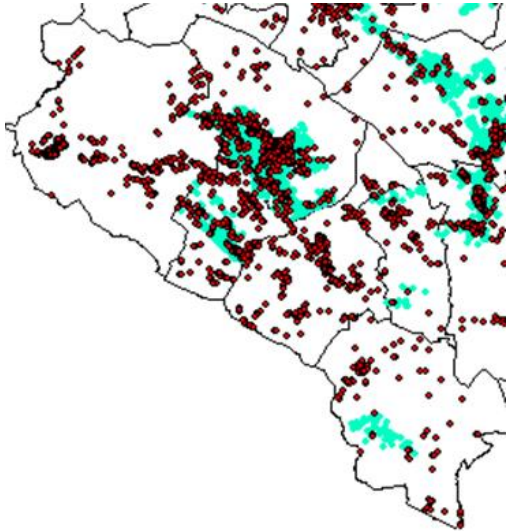
Skulane er ein av dei viktigaste formidlarane av kulturhistoria til born og unge.

Program, prosjekt og registreringsoppgåver

Nasjonalt

- **Arkeologiske og freda kulturminne.** Mange kulturminne er registrert i samband med økonomisk kartverk og diverse tiltak og utbyggingsoppgåver. Desse er arkivert i databasa Askeladden på <https://askeladden.ra.no/>.
- **Laserskanning frå fly (LiDAR)** er ein teknikk der ein bruker infraraudt laserlys frå fly til å måle avstandar til terreng og objekt. Teknikken kan syne spor under vegetasjonsdekke, og dermed er det enklare å lokalisere minne. Alle Valdres-kommunane har utført laserskanning i aktuelle utbyggingsområde.

Kartet syner registrerte, freda kulturminne (raude punkt) og område for laserskanning (blå) i Oppland

- **KULA – kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse** er eit tiltak i Riksantikvaren sin regi der det skal veljast ut kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse. Valdres har spela inn ulike område til Oppland fylkeskommune, som skal ta eit utval frå heile Oppland. Oppland fylkeskommune hentar inn opplysningar frå relevante regionale og lokale aktørar. Innspele frå Valdres er gjevne frå Valdres kulturnettverk (kulturansvarleg i kvar kommune, Valdresmusea, Ung i Valdres og VNK). Forslaget frå Valdres omhandla følgjande:
  - *Vassfaret og Vidalen, Sør-Aurdal* - kombinasjon fangst- og skogbrukskultur
  - *Kongeveggen* gjennom Valdres - norsk veghistorie 1793
  - *Stølsvidda* i Nord-Aurdal, Vestre Slidre og Vang – levande stølskultur med rikt biologisk mangfald og mange kulturspor frå jernalder til nyare tid
  - *Rein角度anlegg* oppunder Jotunheimens sørside i Vang – større fangstanleggssystem frå vikingtid/mellomalder rundt Slettefjell
  - *Stavkyrkjene* Reinli, Høre og Lomen med tilhøyrande kulturlandskap – i tillegg til å ha ein stor eigenverdi ligg kyrkjene i omgjevnader med mykje intakt bygningsmiljø og kulturlandskap
  - *Eldre historie ved Vinstervatn* – frå steinalder til stølsdrift
  - *Dei seks varslingsvardane* (vetane) – vetane er meir eller mindre restaurert og tilrettelagt som turmål
  - *Øylo gjestgjevargard* med tilhøyrande kulturlandskap – ein av dei mest intakte skysstasjonar i Valdres

Innspela frå Valdres. Desse vart redusert i den vidare prosessen i Oppland fylkeskommune. Neste kart viser område som gjekk vidare frå Oppland.

KULA Oppland november 2016

Oppland fylkeskommune sitt kart over kulturhistoriske landskap med nasjonal interesse.

- **BARK – Bevaringsprogrammet for utvalde arkeologiske kulturminne.** Målet til bevaringsprogrammet for utvalde arkeologiske kulturminne (BARK) er at eit representativt utval arkeologiske kulturminne og kulturmiljø skal sikrast gjennom skjøtsel og bli gjort tilgjengelege for publikum. Valdres-kommunane bortsett frå Sør-Aurdal har søkt og fått BARK-midlar frå Riksantikvaren gjennom Oppland fylkeskommune. Det er gjeve midlar til Vang/Oppdalstølen og tilrettelegging av skålgropsteinar og jarnvinneanlegg, Gardbergfeltet i Vestre Slidre, Faslefoss og bronsealderrøyser, jarnvinneanlegg i Øystre Slidre og steinalderbusetnader i Etnedal.

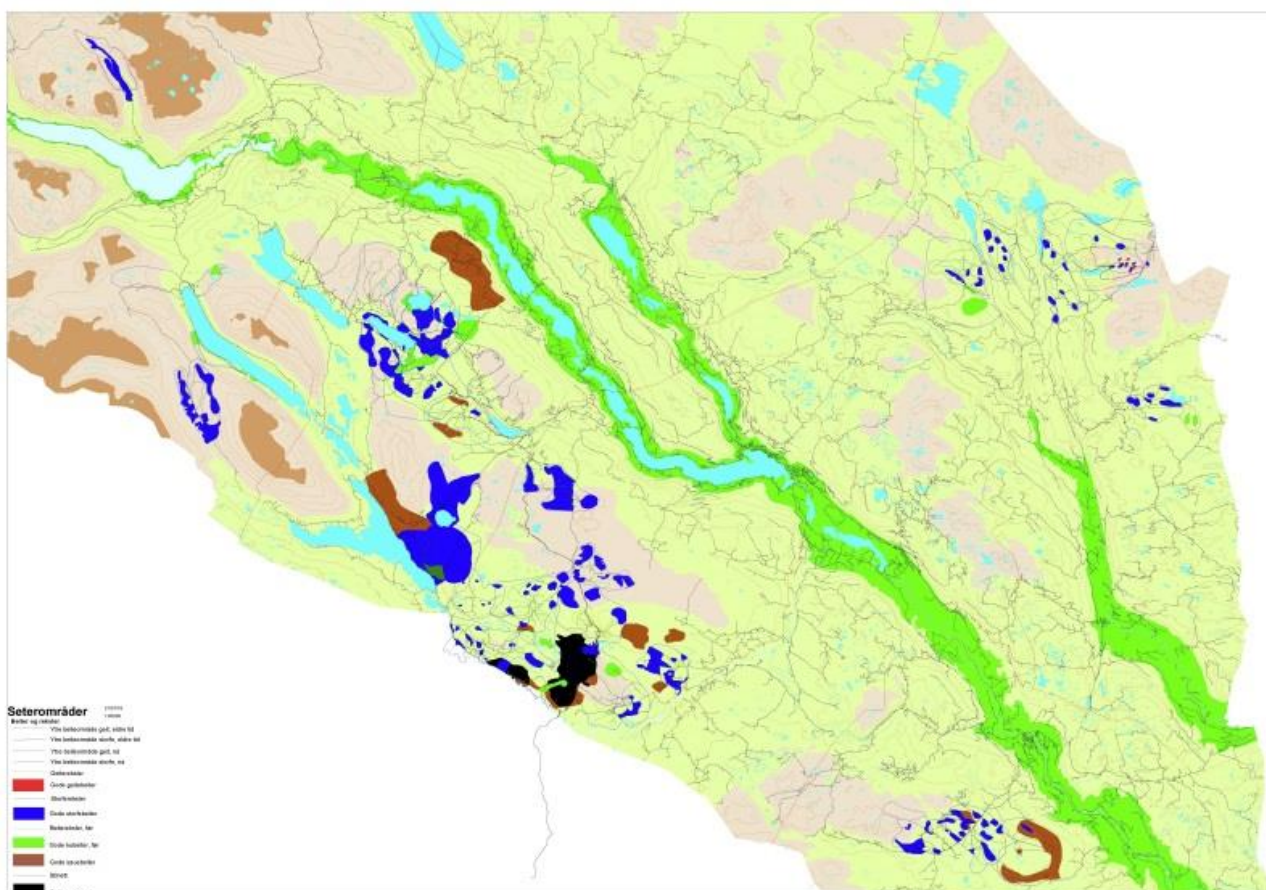
- **Verdiskapingsprogrammet for kulturminne** er eit program som starta i 2006 og vart avslutta i 2015. Hensikta var å bruke kulturarven som utgangspunkt for verdiskapinga. Valdres var ein av pilotane for Verdiskapingsprogrammet for kulturminne i 2006–2010 fordi vi var i ferd med å etablere ein regionalpark. Ei viktig årsak til at Valdres vart valt til pilot, var òg at regionen er det viktigaste stølsområdet i Nord-Europa, og at han har seks av dei 28 stavkyrkjene i Noreg.
- **Norsk kulturminnefond** er ein av dei viktigaste økonomiske bidragsytarane for å restaurere verdifulle bygningar og kulturlandskap. Desse har no knytt sine prioriteringar til dei kommunale kulturminneplanane.
- **Olavsrosa og Norsk Kulturarv.** Norsk Kulturarv har nokre kulturminne i kartløyninga si. Her finn vi nokre av stavkyrkjene, kulturminne som har Olavsrosa, Valdresmusea og dessutan nokre få, spesielle enkeltminne som Lundebrua og Vangssteinen.

På fylkesnivå

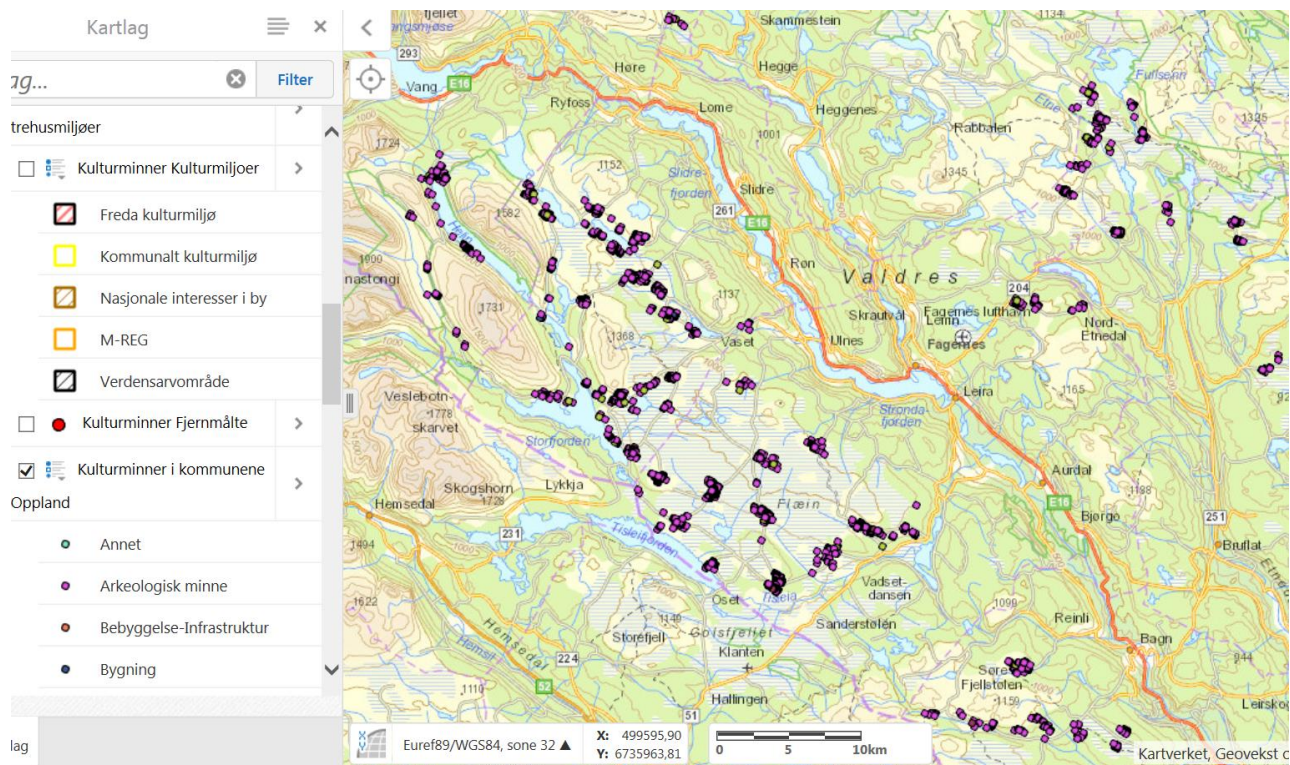
- **SEFRAK-registreringar (Sekretariatet for faste kulturminne).** Alle kommunane fekk i perioden 1980–2000 støtte til å registrere bygningar frå før 1900. Desse er arkivert i SEFRAK-registeret, og ligg i GAB-registeret. Fleire bygningsmiljø er også registrert i samband med restaureringstiltak.
- **Verdiskaping og innovasjon i kulturarven (VINK).** Dette er eit program som starta i 2012 og vart avslutta i 2015. Programmet var ei oppfølging av Riksantikvarens Verdiskapingsprogram for kulturminne. I Valdres fell sykkelruta Mjøikevegen og strekninga Kongevegen over Filefjell innanfor programmet.
- **Fagmelding for kulturminne i Oppland** skal utarbeidast i 2017. Fagmeldinga skal peike ut regionalt verdifulle kulturminne og kulturmiljø og blir eit prioriteringsverktøy for vidare arbeid.
- **Kartlegging av kulturminne, beite og rekser i Valdres.** VNK og stølslag har saman med Valdreskommunane registrert kulturminne, rekser og beiteområde i stølsområda. Til saman er 1869 minne registrert. Det vart berre registrert minne hos stølseigarar som sjølv deltok aktivt, og stølar i drift vart prioritert.

Lokalt

- **Kommunale registreringar.** Fleire kommunar har gjennom fleire år registrert kulturminne. Vang kommune har digitalisert minne frå Økonomisk kartverk (2000) og registrert /digitalisert minne frå nyare tid. Etnedal har digitalisert stinett frå historiske kart og utarbeidd temakart for kulturminne, og Øystre Slidre har registrert spesielle bygningsmiljø. Nord-Aurdal kommune har mellom anna registrert bygningsmiljø i tettstader.
- **Gamal byggeskikk i kommunane.** Kvar kommune har gjeve ut eit hefte om byggeskikken i sin kommune etter SEFRAK-registreringane. Desse har sortert alle registrerte bygg (alle frå før 1900) etter gards- og bruksnummer bak i heftet.
- **Kartlegging av kulturminne, beite og rekser i stølsområde.** I perioden 2007–2011 vart det registrert kulturminne, beite og rekser i stølsområda. Arbeidet vart gjennomført av stølslaga i samarbeid med kommunane i regi av Valdres Natur- og Kulturpark. I utgangspunktet prioriterte ein stølslaga der det var drift. Til saman 1869 kulturminne vart registrert.

Registrerte beite og kulturminne i stølsområda.

Stølsregistreringar av kulturminne i Valdreskommunane (med unntak av Øystre Slidre) ligg no i Inlandsgis.no.

- **Historielaga** har registrert mange ulike kulturminne som husmannsplassar, heimstølar, bufarsveggar, bureisingsbruk, fiskesløper, milesteinar o.a., men ikkje alle er koordinatfesta. Historielaga har også gjeve ut ei rekkje bøker.
- **Fagernes handelsstand** har gjeve ut bøker om Fagernes.
- **Appen Outtt Valdres** skildrar kulturminne som er eigna for tilrettelegging i samband med turar og andre opplevingar.

Inskripsjonar på tingsteinen på Nyset, Etnedal.

Nye registreringar

Etter ei samla vurdering er mykje kartlagt, og det var lite behov for nye registreringar. Det var derimot eit stort behov for å samle, tolke og systematisere eksisterande registreringar i ein samledatabase. Arbeidet er gjort saman med historielag, lokalkjende og kommune, der det er halde informasjons- og arbeidsmøte. Det er teikna på kart, gjeve referansar og tilvisingar som er systematisert i ein samledatabase for import i Inlandsgis (sjå vedlegg). Type temakart er bureisingsbruk, husmannsplassar, kraftverk, møller, reiselivssteder, kyrkjestader, gamle vegar, danseplassar og andre tema historielag og kommune ynskte å ha med. Kulturminna er gjevne ein verdi 1–4 der 1 er høgast. Inntil 20–25 kulturminne med verdi 1 og 2 er tekne med vidare i kulturminneplanen i kvar kommune. For kvart minne er det gjeve informasjon om minnet, grunngeving for verdisetjinga med forslag til tiltak og ansvarsfordeling.

DEL 2 REGIONAL HISTORIKK OG PRIORITERINGAR

Historia i Valdres

Frå jeger til bonde

Dei eldste dokumenterte spora etter folk i Valdres er frå eldre steinalder. Ved Sulevatn i Vang er det registrert kol frå groper i bakken som er datert 8000 år attende. I 2015 vart det gjort nye registreringar ved Vinstervassdraget. Der er det gjort funn frå omtrent same periode, med kontinuerleg busetjing gjennom fleire 1000 år. På den tida var valdrisane veidefolk som levde av jakt og fangst. Dei eldste spora etter husdyrbruk og landbruk er om lag 4000 år gamle og er dokumentert gjennom analysar av beitepollen ved Gardbergfeltet på Slidreåsen mellom Vestre og Øystre Slidre. I Gardbergfeltet er det registrert skålgroper som blir rekna for å vere frå bronsealder, og mange gravminne frå eldre og yngre jernalder. Funn av eit romersk sverd vitnar om kontakt med kontinentet lenger sør. I myrfunn frå Jylland i Danmark (Illerup) er det funne gjenstandar frå Sør- og Vest-Noreg frå slutten av romartida. Funna i Danmark er truleg krigsbytteofringar etter tokt mot germanarane som opererte mot grensa til Romarriket (Illekjær, Jørgen 2000). Den faste busetjinga i Valdres synest å ha vore omfattande allereie i yngre romartid. Både stadnamn, gravfunn og oldfunn fortel om ekspansjon gjennom jernalderen, inn i mellomalder og fram til svartedauden.

Frå rikdom til svartedauden

Frå jarn-mellomalder er det mange spor etter jarnutvinning i form av slagghaugar, kolgroper og jarnvinner. Det har vore særst mange stavkyrkjer i Valdres, og desse saman med dei tre steinkyrkjene Ulnes, Slidredomen og Mo kan tyde på at Valdres hadde opparbeidd seg ein viss velstand. Til saman skal det ha vore 18 stavkyrkjer og tre steinkyrkjjer i Valdres. Svartedauden i 1347 tok mange liv, og folketalet vart redusert til om lag det halve av den smittsame pesten. Mange gardar vart lagt aude.

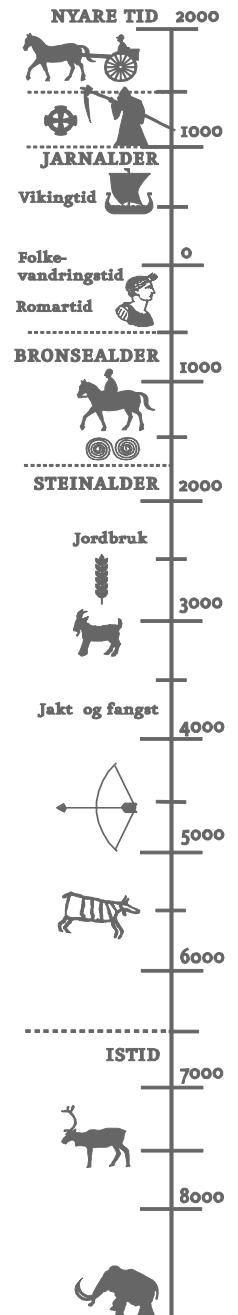
Nyare tid

Nyare tid blir rekna frå slutten av mellomalderen, etter reformasjonen i 1537. Etter svartedauden tok folketalet seg langsamt opp, og frå 1600-talet byrjar det å dukke opp fleire stølar. Dei fleste gardane i Valdres er små i europeisk samanheng, og dei var derfor avhengige av å nytte beite utanfor dei dyrkbare områda. Til garden høyrde gjerne både ein og fleire haust- og vårstølar, og ein langstøl.

På 1700–1800-talet vaks folketalet kraftig, og på 1700-talet vart husmannsvesenet vanleg. Etter store folkevandringar frå Noreg til USA på midten av 1800-talet gjekk folketalet ned, og frå 1928 fekk husmennene lovfesta rett til å løyse inn husmannsplassane sine og få dei matrikulert.

Frå garden og heile vegen frå gard til fjell er det spor etter hausting. Fôret vart slått i alle bakkar og lier, lauv, ris og mose vart hausta og drege heim. Mange stader der det no er tett skog, kan ein finne enkle steinleggingar etter løtetuffer eller stakkstøper.

Då folketalet var på sitt høgaste, vart det også stor etterspørsel etter brensel, og vedskogen strakk ikkje til. Trerøtene stabiliserer jorda og kan dempe jordutglidingar. Der det var hard hogst, vart jorda meir utsett for erosjon og jordutglidingar, som vi hadde fleire stader i Valdres på 1800-talet. Mange stader vart myrtorv nytta som brensel, og spor etter dette finst mange stader i Valdres.

Frå sjølvberging til råvareleverandør

Livet vart enklare for bonden under «det store hamskiftet», som industrialiseringa også blir kalla. Vi fekk dampmotor, tog, felles sagbruk og møller, og ikkje minst Fellesmeieriet. Gardane vart meir effektive og kunne produsere meir mat. Då meieria kom, slapp bonden foredle mjølka sjølv, med alt arbeid dette førte med seg. Samstundes med industrialiseringa byrja dei fyrste teikna til attgroing.

Opp mot vår tid har det skjedd endå fleire endringar. Noreg og Valdres har vorte meir avhengige av tilhøve og marknad i resten av verda. Små og brattlendte bruk er tungdrivne, og med auka krav til effektivisering og samstundes låge prisar på importert kraftfôr har bruken av utmark til matproduksjon gått kraftig ned. Mindre hausting har gjeve oss det landskapet vi i dag opplever som attgrodd.

Reiselivet

På 1800-talet kom den spede starten på eit reiseliv i Valdres. Fjellklatring vart «vanleg» på 1800-talet. Briten William Cecil Slingsby (1849–1928), «norsk tindesports far», vitja Jotunheimen fleire gonger. Den Norske Turistforening vart etablert i 1866, og den fyrste hytta i Valdres og Jotunheimen vart sett opp i 1870 på Tvindehaugen ved Tynvatnet i Vang. Med Valdresbanen i 1906 opna det seg fleire moglegheter for folk til å kome til fjells – og dermed vart det også grunnlag for fleire høg fjellshotell.

Mange stader, som til dømes på Beitostølen, byrja besøksturismen i samband med stølsdrift. Allereie frå 1930-talet var det reiselivsaktivitet knytt til stølsdrift, og i 1947 kom den fyrste turishytta på Beitostølen. I 1957 kom *Turistheimen* og i 1965 *Beitostølen Resort*. I dag er det til saman 4000 sengeplassar på Beitostølen i tillegg til 2000 private fritidsbustader.

Ei anna form for reiseliv, eller helseopphald og rekreasjon, var sanatorium. Desse vart nytta i behandlinga av tuberkulose og av nervøse lidningar (nervesanatorium). I Valdres var det fleire sanatorium på 1900-talet, mellom anna på Fossheim seter i Vestre Slidre og på Tonsåsen i Etnedal.

Prioriterte område for Valdres

I desse avsnitta vert tema som er prioriterte på regionnivå i Valdres omtala.

Stølsdrift

For om lag 100 år sidan brukte gardane alt som var av beiteressursar, til husdyrbeiting. Ved kysten vart dyr frakta til øyer, og i fjelldalar vart dyra flytta til fjells. Med både heimstølar og langstølar kan mellom 50 000 og 100 000 stølar ha vore i drift. I 2017 er det om lag 1000. Om lag ein fjerdedel av desse ligg i Valdres. Dette betyr at Valdres er den viktigaste stølsregionen i Noreg og Nord-Europa. Ein viktig grunn til at vi har så mange stølar i drift, er at dei er rike og lett tilgjengelege. Mange stølslag fekk tidleg stølsveg, og på den måten kunne mjølka leverast til Fellesmeieriet også frå stølen, medan stølar utan veg oftast vart nedlagt.

Valdres har viktige stølsområde i alle kommunane, men Nord-Aurdal, Vestre og Øystre Slidre er kjerneområde for stølsdrifta. Derfor har både Fylkesmannen i Oppland, kulturvern avdelinga i Oppland fylkeskommune og Valdres-kommunane foreslått stølsområda Nord-Aurdal og Vestre Slidre som utvalt, nasjonalt verdifullt kulturlandskap. I 1988 kom stølsvidda i Nord-Aurdal innanfor Nordisk biotopvern mellom anna på grunn av dei rike våtmarksområda og fuglelivet der.

Stølsområda inneheld mange ulike verdiar. Den viktigaste er utgangspunktet for bruken; beiteressursane. I tillegg er det faste kulturminne som kjøleanlegg, murar, tufter, reksler, danseplassar, lokkarsteinar og anna. På nokre stølar er det også skålgropsteinar, ein type ristningar, som knyter seg til den fyrste jordbrukskulturen for om lag 2000–500 år før vår tidsrekning. I utkanten av stølsområda kan vi finne andre spor som torvuttak og stakkstøer. Mange stader finn vi tufter, steinlegningar, slagghaugar og kolgroper i stølsområda.

Historia i seg sjølv og kunnskapen om bruken er også ein viktig del av historia knytt til stølsområda. Om stølsdrifta forsvinn, mistar vi også mykje av kunnskapen om alt som knyter seg til denne haustingskulturen. Sjølv om musea har gjenstandar, musikk, bilete og litteratur om stølsdrift, kan ikkje det erstatte kunnskapen som er oppbygd gjennom generasjonar.

I Noreg og store delar av verda forsvinn mange arter kvart år. Til beitelandskapet knyter det seg arter som har tilpassa seg denne ekstensive bruken gjennom fleire tusen år. Når beitedyra forsvinn, endrar artssamansetnaden seg. Ubeita gras som blir liggjande, endrar både næringstilgang og pH i jorda, og skogen får snart godt feste. Lyselskande beiteplanter blir bytt ut med skogbotn.

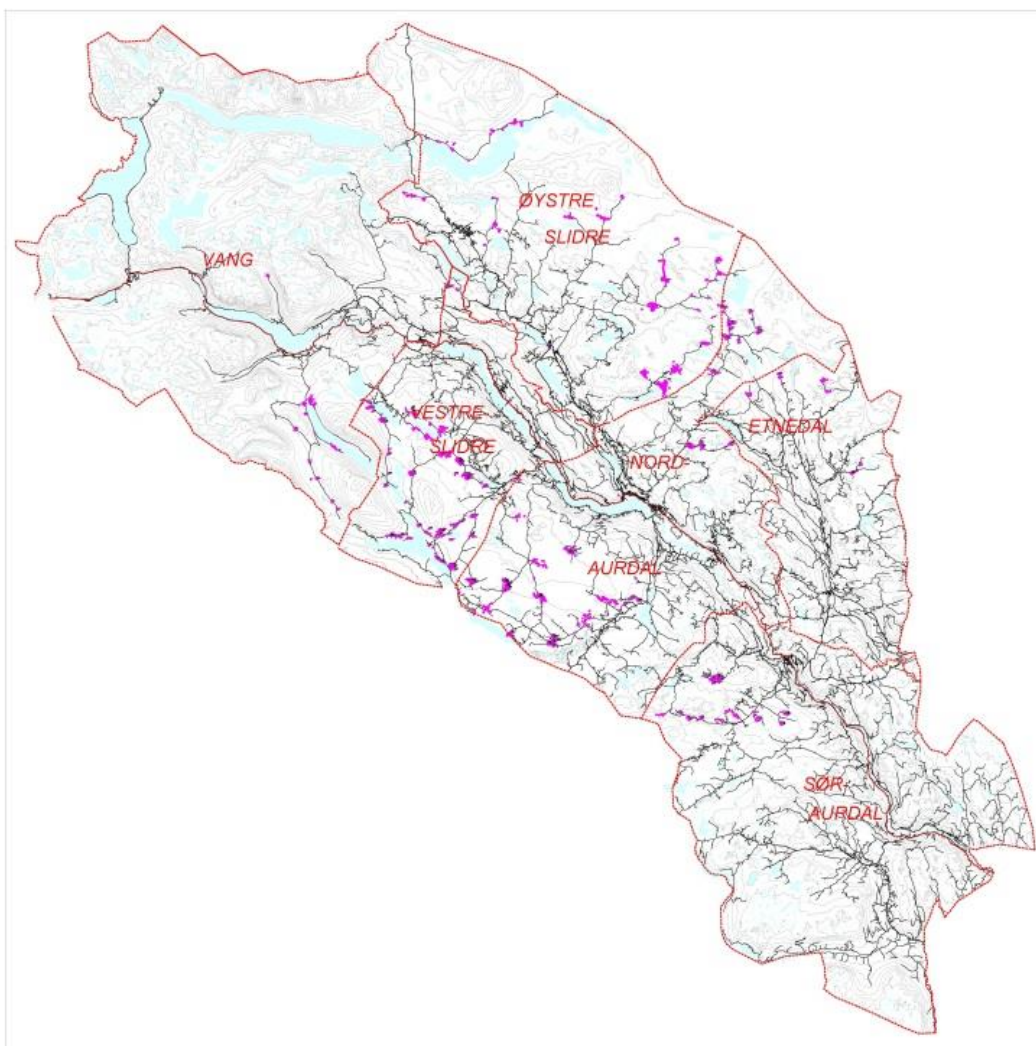
Bakkesøte treng ope kulturlandskap. Foto: Thor Østbye.

I Valdres har bøndene sjølv og kommunane kartlagt biologisk mangfald. Fleire utryddingstruga planter og vegetasjonstypar er registrert i stølsområda.

Sjølve stølshistoria har også ein eigen verdi for vår identitet. Mange som bur i Valdres, har ei eller anna stølsoppleving. Om stølsdrifta forsvinn som driftsform, mister vi ikkje berre beiteressursar, biologiske minne og kulturminne, men også ein del av vår eigen kultur. Kultur har dei seinare åra fått ei mykje sterkare kopling til reiselivet, og det vil derfor også svekke Valdres som besøksregion dersom stølsdrifta forsvinn frå Valdres.

Det blir no arbeid med eit utvida stølsområde som eit utvalt kulturlandskap (Fylkesmannen) og som kulturhistorisk landskap av nasjonal interesse (Riksantikvaren og OFK). Avgrensinga er ikkje avklart, men det er aktuelt å vurdere om stølsområde i Vestre Slidre og Vang også skal bli inkludert.

Registrerte stølsminne (rosa prikkar) i samband med stølskartlegginga i Valdres

Ferdslehistorie med vegar og skystasjonar

Den eldste veghistoria er frå tida før både hest og kjerre kom til Noreg. Dei eldste vegane kan kjennast att ved at dei etter kvart danna holvegane. Desse kunne bli så djupe at ein etter kvart laga eit nytt spor som vart ein ny og parallell holveg.

Hesten kom ein gong i det fyrste tusenåret før vår tidsrekning. I byrjinga vart han nytta til kløv- og ridedyr, og vegane var dermed kløv- og ridevegane. Før kjerrevegane kom, vart hesten også nytta til å trekke dragslep.

Saltvegen

Filefjell er det lågaste fjellpasset mellom Aust- og Vestlandet, og ligg under skoggrensa. Det er mindre vêrhardt der enn på enn andre fjellovergangar. Derfor har vegen Lærdal–Filefjell–Valdres gjennom uminnelege tider vore hovudvegen mellom aust og vest. Her har det vore frakta varer som skinn, horn og jarnbarrar vestover, og salt og andre varer vart frakta hit frå vest. Når folk drog etter salt, var det oftast fleire i lag, og folk slo seg saman på samlingspunkt undervegs før dei drog saman over fjellovergangane. Det var òg ein del gudbrandsdølar frå nedre Gudbrandsdalen som drog gjennom Valdres etter salt.

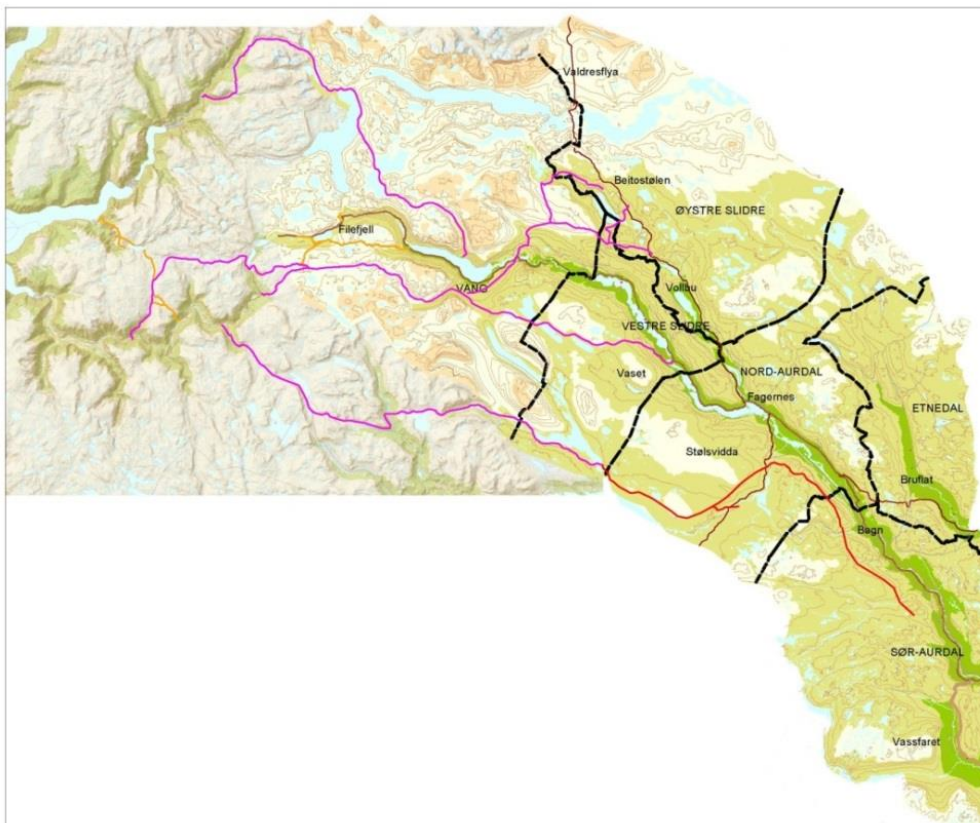
Ifølgje Knut Hermundstad gjekk saltvegen frå Begnadalen på platået mellom Hallingdal og Valdres nordover til Reinli og vidare til Vestringsbygde. Derfrå gjekk vegen vidare til Flyoset ved Storfjorden

mellom Vestre Slidre og Hemsedal. Her samla det seg fleire saltvegar vidare vestover til Grunke, Hydalen og Mørkedalen før vegen kom til Maristova i Lærdal. Det gjekk også ein saltveg lenger aust, frå Fossheim forbi Semeleng, Dingladn, og vidare vest langs Syndisvatna og over Skakadalen, forbi Sulefjell før det bar nedover Lærdal (Hvattum, 1993). Ei rute skal ha gått vidare gjennom Valdresdalen i Lærdal og ned Ljøsndalen.

I 2009 vart det i samband med etableringa av ny trasé til E16 avdekt ein handels- og handverksstad (kaupang) frå 800–1000 på Bjørkum (Bosheim, upubl.). Her er det avdekt om lag 30 hustuffer i tillegg til spor etter teltplassar og buer. Det vart mellom anna funne store mengder halvfabrikata av bein og gevir. Staden ligg ikkje så langt nedanfor der Ljøsndalen kjem ut, og kan ha ein samanheng med transport over fjellet (Bjørkum, 2009). Lenger oppe i dalen, ovanfor Maristova, er det også gjort funn som kan tyde på at det vart utveksla varer på staden.

Frå Vennis skal det ha gått ein saltveg til Årdal. Etnedal og Øystre Slidre skal ha hatt fleire saltvegar. Frå nord i Etnedal gjekk vegen over fjellet og vidare i Øystre Slidre. I Øystre Slidre gjekk det fleire saltvegar. Frå Lykkjegrenda gjekk vegen over Slettefjell. Frå Ukshøvd og Heggebygde gjekk vegen frå Ukshøvdbrue, gjennom Øyangslie, over Ulvhildsete og opp nordaust i Einebuåsen. Frå lenger sør gjekk vegen over Raneisethøvda og nordover Einebuåsen. Etnedølane hadde fleire saltvegar, og dei som budde nørdest i dalen, kom seg over fjellet til Øystre Slidre og følgde vidare same lei. Dei som budde synst i Etnedal, drog over til Sør-Aurdal og følgde vegen derifrå (Hvattum, 1993).

Nord for Tyinkrysset på Filefjell er det også registrert ein stubb av ein jarnalderveg som truleg vart nytta til å transportere jarnbarrar vestover.

Saltvegar/saltmannavegar slik dei kan ha gått frå Valdres og vestover. Rosa linje er meir nøyaktig, raud linje er teikna etter tekst og ikkje faktisk sti. Dei gule linjene i Vang, Lærdal og Årdal er andre gamle vegfar.

Pilegrimsvegen

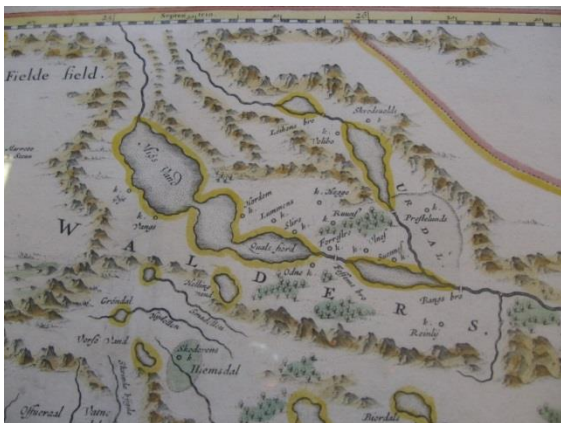
I mellomalderen gjekk også ei pilegrimsrute frå sør og Hedalen stavkyrkje til pilegrimskyrkja St. Thomas kyrkje på Filefjell. Denne ruta vart reetablert i 2005.

Kartet syner Den Bergenske Kongevegen frå Kristiania til Bergen frå 1793 (blå linje) og Pilegrimsvegen Hedalen–Kyrkjestølen, rekonstruert rute (rosa strek). Den historiske vegen (Kongevegen) frå Hedalen til Aurdal er markert med lilla.

Bispevegen

Fram til 1125 var Valdres ein del av Selje/Bjørgvin bispedømme. Frå 1125 og fram til 1631 låg Valdres og Hallingdal under Stavanger bispedømme. Etter 1631 vart dei to dalføra overført til Christiania stift. Stavangerbispen måtte besøke bispedømmet sitt innimellom. Skriftlege kjelder fortel at han drog via Nordmannslepa på Hardangervidda og vidare til Ustedalen ved Geilo. Ut ifrå gamle kart som kan vere knytt til Bispevegen, kan han ha kome til Gol og vidare inn i Valdres via Hemsedal, Grøndalen, forbi Vavatnet, ned Hydalen til omtrent ved Vabakkadn eller Grunke, opp Smådalen og forbi Helin ned til Vang. Ei gamal reisehandbok omtalar stien forbi Vabakkadn som eit «eldgammelt slæp». Om det berre har vore biskop Scavenius som drog den vegen, eller om dette var ei opparbeidd ferdslerule, veit vi ikkje. Vi kan derfor ikkje sikkert seie at denne vegen var innarbeidd «bispeveg».

Kart frå om lag 1660 teikna av Johan Blaeu.

Sorenskrivarembetet vart oppretta i 1591. Fram til 1688 høyrde Valdres til under sorenskrivaren for Hadeland, Land og Valdres. Futeordninga kom i 1639, og her vart vi ein del av Hadeland og Valdres futedøme. Dette skapte naturleg nok meir ferdsle mellom desse områda. Frå 1786 vart Valdres eige futedøme (Hvattum 1993).

Dei fyrste kjerrevegane

Den fyrste køyrevegen for hjultransport i Noreg vart bygd rundt 1630. Seinare vart *kongeveg* ei felles nemning for gjennomgåande hovudvegar som var anlagt av statlege myndigheiter.

Kongeveg nemninga er direkte knytt til tida då Noreg låg under Danmark, og til åra med eineveldig konge (1600–1800). I Noreg er det seks (mogleg sju) vegar der det er dokumentert at dei vart anlagt på kongeleg forordning: Den Bergenske Kongevegen, Den Trondheimske Kongevegen, Den Frederikshaldske Kongevegen, Den Wingerske Kongevegen, Den Sørlandske Kongevegen og Sølvsvegen mellom Kongsberg og Hokksund. Det er også mogleg at Den Østerdalske Kongevegen vart anlagt på kongeleg forordning, altså at den også var ein kongeveg.

Organiseringa av prestegjelda hadde naturleg nok også mykje å seie for ferdsla. Fram til 1805 var det tre prestegjeld: Aurdal, Slidre og Vang prestegjeld. I 1848 vart Slidre delt i Øystre og Vestre Slidre. Før den tid drog presten med hesteskys på prestevegen over åsen frå Volbu til Vollen i Slidre for å halde messe. Også Kvamsvegen i Vestre Slidre kan ha fungert som kyrkjeveg fram til delinga i 1848. Den siste delinga skjedde i 1893 då Bruflat sokn i Sør-Aurdal tinglag og Nord-Etnedal sokn vart slått saman til Etnedal tinglag (Hvattum 1993).

Postvegen

Det norske Postverket, med faste postruter, vart organisert i 1647. Hovudruta for post mellom Oslo og Bergen gjekk der. Posten kom med båt over Randsfjorden til Odnæs og vart frakta vidare derfrå med hesteskys over Tonsåsen, gjennom Aurdal, Vestre Slidre og Vang, før fjellovergangen over Filefjell til Lærdal–Gudvangen–Voss–Bergen. Med posten kjem det også eigne postgardar i Valdres. Der vart posten sortert og frakta vidare til neste postgard. Den øvste postgarden før fjellovergangen var Opdal (Uvdal). Kjerstein i Øye var også postgard, og Opdal og Kjerstein hadde kvar si postveke (Hvattum 1993). Det var to postvegar, ein frå Kjerstein opp den merkte Postvegen opp Rødalen, og ein frå Opdal gjekk vestover forbi Tyinkrysset/Opdalstølen. Filefjell-overgangen vart rekna for å vere den tyngste og vanskelegaste i landet, og derfor fekk dei øvste postgardane i Vang og Lærdal fritak frå militærplikt.

Milestein frå slutten av 1600-talet ved Hermundstad i Vang. Til høgre milestein frå Tonsåsen i Etnedal.

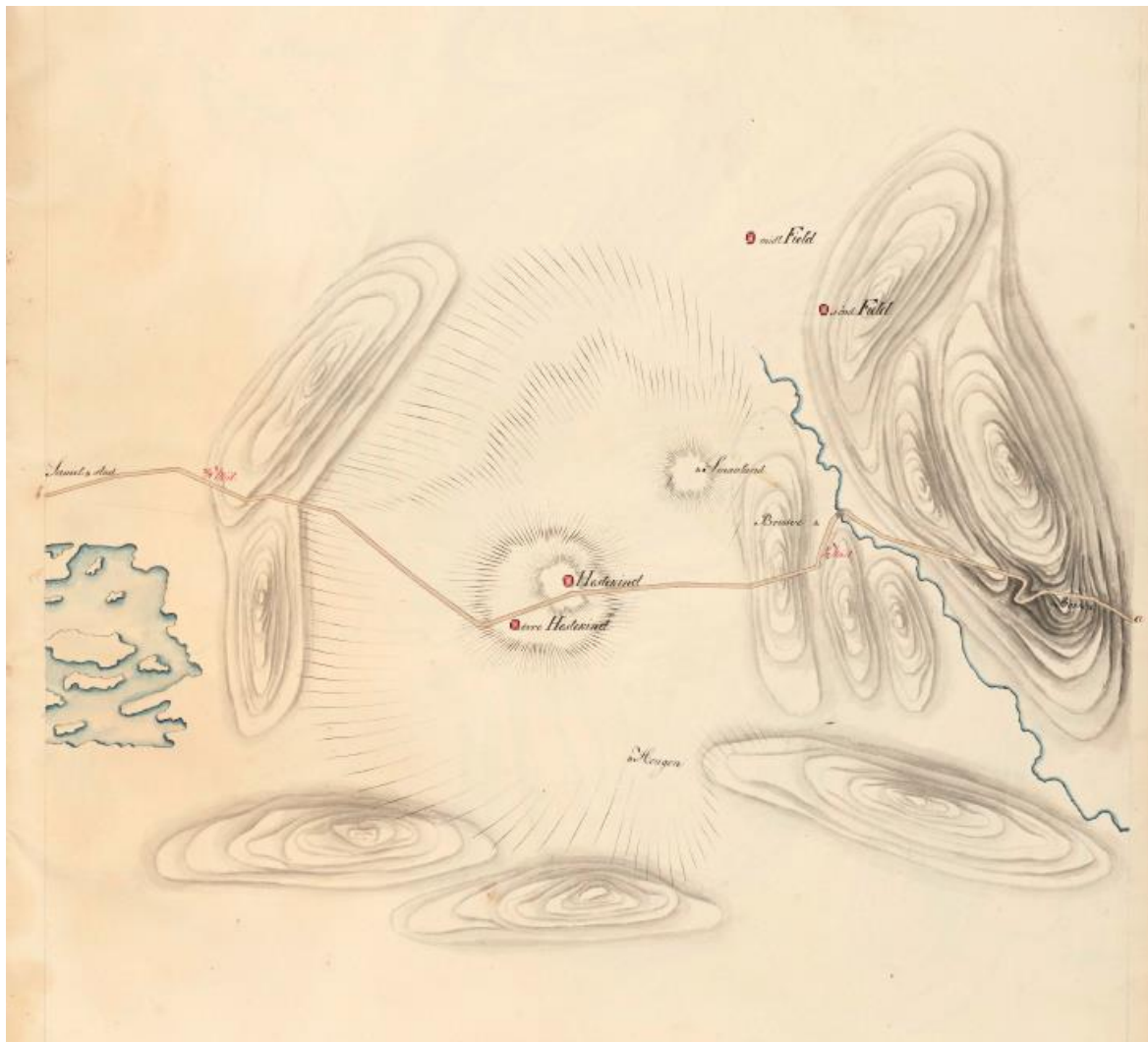
Langs postruta vart det også sett opp milesteinar. Dei eldste kjende milesteinane i Noreg er frå 1687, berre sju av desse er registrert. Tre av dei finst i Valdres, ein ved Hermundstad i Vang, ein ved Reie i Vestre Slidre og ein i Aurdal (Kathrine Thorstensen, 2010).

Seinare vart det sett opp milesteinar med jarnplater mellom Odnæs og Filefjell for å vise avstanden for postkøyrarane. Det var to slags skilt med plater av støypejern. For kvar 10 kilometer stod eit skilt med riksvåpen, posthorn og innskrifta «---- kilometer fra Odnæs». For kvar mellomliggende fem kilometer stod «5 kilometer» med riksvåpen og posthorn. Det er bevart i alt 20 milesteinar mellom Dokka og Filefjell. Tre av desse er på museum, av to finst berre murfoten.

Den Bergenske Kongevegen

Frå Kristiania til Bergen vart Den Bergenske Kongevegen anlagt i 1793. Med veglova frå 1824 skifta kongevegane status til hovudvegar, og denne skifta namn til Den Bergenske Hovudvegen (Poulsrud, PM). Den fyrste kjerrevegen gjennom Hedalen vart bygd på 1830-talet, og kan ha vore ein tilførsleveg til Den Bergenske Hovudvegen. Vegen kom inn til Bruflat frå Dokka og gjekk vidare over Tonsåsen, Bjørgo og Aurdal.

Strekninga Kristiania til fylkesgrensa til Sogn og Fjordane låg under Akershus Amt. I 1819 vart heile kongevegstrekninga frå Kristiania til stiftsstøtta på Filefjell teikna av Carl Christian Buchholz (1787–1849).

Kart over kongevegen forbi Bruflat teikna i 1819 av C.C. Buchhol.

Strekninga frå Bruflat til Tonsåsen er framleis i bruk som vandreveg. I Nord-Aurdal ligg mykje av vegen under det som no er E16. Også i Vestre Slidre er mange strekningar enten under E16 eller dyrka opp. I Vang er fleire strekningar uendra, i Høre, Kvamskleive og over Filefjell.

Delar av Den Bergenske Kongevegen i Vang og Lærdal (Kyrkjestølen–Maristuen, Vindhella og Galdane) vart underlagt vern i Nasjonal transportplan. I 2010 vart det etablert eit samarbeidsprosjekt mellom Statens vegvesen, fylkeskommunane Sogn og Fjordane og Oppland, Vang og Lærdal kommunar, Valdres Natur- og Kulturpark, Valdresmusea, Musea i Sogn og Fjordane og reiselivet i Lærdal og Vang. Samarbeidet gjekk ut på å restaurere og legge til rette strekninga Vang sentrum – Lærdalsøyri til gangbar tilstand. Statens vegvesen finansierte restaureringa innanfor verna strekningar, medan Sparebankstiftelsen DNB, Riksantikvaren, kommunane og fylkeskommunane gav støtte til resten av tiltaket med skjøtsel, skilting, restaurering og tilrettelegging.

Skysstasjonar

Langs dei viktigaste fjellovergangane i Sør-Noreg har det frå kring 1000-talet vore fjellstover der ferdafolk kunne søkje ly og overnatte. Fjellstover frå 1600–1700-talet vart etter kvart avløyst av gjestgjevargardar og skysstasjonar. I 1685 var det sju kjende gjestgjevargardar i Valdres. Desse låg i Bagn i Sør-Aurdal, på Onstad og Svenes i Nord-Aurdal, på Reie og Lis-Lome i Vestre Slidre og på Kvie og Eltun i Vang (Hvattum, 1993). Skysstasjonar har vore flytta mange gonger, alt etter korleis behovet og kapasiteten var. Skysstasjonane fekk etter kvart statleg støtte. I fylkesarkivet over skyssdagbøker finn vi 13 slike dagbøker frå Valdres:

- sju frå Vang (fire frå *Skogstad* i perioden mellom 1819–1903, to frå *Nystøga* i periodane 1856–1867, 1896–1897, éi frå *Øylo* som dekker åra 1877–1879)
- fire frå Øystre Slidre (éi frå Beito 1892–93, éi frå Jotunheimen hotell 1899–1901, éi frå *Rogne* 1889–1892, éi frå *Skammestein* 1891–1897)
- to frå Nord-Aurdal (éi frå Strønd 1818–1826, éi frå *Fagerlund* 1877–1879)

I Etnedal fanst det ein statsstøtta stasjon i Bruflat sokn, Bruflat (*Blåflat*) tidleg på 1800-talet då heile Bruflat var eitt skysslag. Frå byrjinga av var det tilsegnsskyss, men i 1858 vart bøndene einige om å gå over til fast stasjon. Frå Bruflat skysstasjon vart det skyssa til Bang i Sør-Aurdal, *Frydenlund* i Nord-Aurdal og til *Tomlevoll* i Nordre Land. Skysstasjonen vart flytta til *Molandsven* 1860, men på grunn av utbygginga av den nye veggen over Tonsåsen vart stasjonen flytta vidare til *Gravadalen*. Etter få år vart dette sanatorium, og stasjonen flytta på nytt midt i 1870-åra, denne gongen til *Sven*, der han vart verande ut 1800-talet. Det har òg vore skysstasjon på *Breie* gard.

Ut ifrå skyssrekneskap til veginspektørar i 1820-åra kan det ha vore skysstasjonar også i Sør-Aurdal på den tida. Det er då registrert at det vart skifta hestar på gardar som seinare vart skysstasjonar: *Garthus*, *Iljarnstad*, *Bagnsøydgarden*, *Sørum* og *Vøll*. I 1859 blir det nemnt andre skysstasjonar i Sør-Aurdal tinglag. Det var blant anna stasjon på *Kremarmo* fram til 1870-årene då Voll overtok. Rundt 1885 vart stasjonen igjen flytta, denne gongen til Fjeldheim. Skysstasjonen på *Garthus* vart flytta til *Tronhus* i 1864. Stasjonen vart flytta vidare til *Storsvee* i slutten av 1860-åra og attende til *Garthus* i 1893. I 1870-åra skal det også ha vore oppretta ein skysstasjon mellom *Storsvee* og *Sørum* på garden *Lindheie*. *Dokke* vikarierte for denne garden frå 1882 og i fire år framover. *Sørum* heldt fram til rundt 1900.

I Nord-Aurdal var det skyss-stad på Frydenlund og på Fagernes, der handelsmann Otto Stuve tok på seg å drive skysstasjonen. Både handelsverksemda og skysstasjonen gjekk så godt at staden utvikla seg til det som i dag er Fagernes. Det hadde også vore skysstasjon på *Strønd*, og i nokre få år i siste halvdel av 1800-talet vikarierte Strønd for Fagernes som skysstasjon. I Nord-Aurdal var det også skysstasjon på *Skrautvoll* ein kort periode midt i 1860-åra. Denne vart nedlagt då stasjonen *Rogne* i Øystre Slidre vart oppretta. I Øystre Slidre er elles følgjande stader nemnt i samband med skysskifte i 1859: *Berger*, *Nordtorp* og *Veningstad*. Det er usikkert om desse var faste, organiserte skysstasjonar. *Rogne* gard vart fast skysstasjon om lag 1860. Lengst nord i Øystre Slidre har det også vore ein skysstasjon på *Skammestein* (1880), *Beito* (1882) og *Kjøk* (om lag 1885).

I Vestre Slidre var det i andre halvdel av 1800-talet to skystasjonar samstundes, og begge låg langs Den Bergenske Hovedveg, ein mot sør og ein mot nord. Mot sør var det skystad på *Reie*. Denne vart etter kvart flytta til *Hande* og vidare til *Fossheim*. I nord var skystaden i 1851 på *Stee*, så flytta til *Ølken*, for så å bli flytta tilbake til *Stee* i 1861/62 og så vidare til *Løkji* i 1880.

Frydenlund skystasjon rundt 1900. Fotograf: Telegrafstyrar Aune i Aurdal.

I Vang langs Den Bergenske Hovedveg var det skystasjon på *Øylo* gjennom heile 1800-talet. Vidare var det stasjon på *Tune*, som seinare vart flytta til *Grindaheim* Hotell, på *Kvame* (seinare flytta til Skogstad) og på *Nystøga*. Den sistnemnde var i bruk gjennom heile andre halvparten av 1800-talet. På Skogstad i Vang var det fast stasjon frå 1823

Av protokollane kan ein sjå at trafikken auka i siste halvdel av 1800-talet. Årsaka til dette var at turistane byrja kome til Valdres (kjelde: Fylkesarkivet i Oppland).

Det skal også ha vore ein skystasjon på *Nystøga* ved Otrøvatn på Filefjell på 1600-talet. Eldste bygningen frå Nystøga, som er frå 1760-åra, står no på Valdres Folkemuseum. «På Nystøgun har det i rekkjefølgje vore fjellstove, gjestgjevarstad, skystasjon og hotell frå midten av 1600-talet og fram til i dag» (Hvattum 2001). Dei andre husa på Nystøga brann ned i 1958. På den andre sida av Otrøvatn ligg tufta etter *Gamlestøga*.

Skystasjonen på Nystøga i om lag 1900. Fotograf: Knut Knutsen.

I 1735 var det ti fleire gjestgjevargarder i Valdres langs leia mellom Aust- og Vestlandet. I Vestre Slidre var det ein periode skysstasjon på *Stor-Kvåle*, og i Vang var det gjestgjevargarden på *Lerhol* og *Skogstad*. Med Den Bergenske Kongevegen auka trafikken mellom aust og vest, og det kom endå fleire skysstasjonar. Kartet viser kartlagde skysstasjonar og overnattingsstader.

Eksisterande bygningar som har vore skysstasjon (raude prikkar), og stader der det før har stått bygningar som har vore skysstasjon (lyseblå). Lokalisering på kartet av stader der det har vore skysstasjonar, er ikkje komplett. Ein del skysstasjonar var kortvarige og vart flytta.

Mellomalderkyrkjer

Det er 28 stavkyrkjer i Noreg. Seks av desse ligg i Valdres. I tillegg til dei 28 norske stavkyrkjene er det ei stavkyrkje i Hedared i Sverige, restar etter ei i Greensted-juxta-Ongar i Essex, England, og Vang stavkyrkje i Polen. Vang stavkyrkje vart kjøpt opp av kong Friedrich Wilhelm IV av Prøysen og sett opp i dåverande Tyskland, no Polen, i 1842. Dette set Valdres i ei særstilling. I Sør-Aurdal ligg Hedalen stavkirke (1163) og Reinli stavkyrkje (1326), i Vestre Slidre ligg Lomen stavkyrkje (1192), i Øystre ligg Hegge stavkyrkje (1216), og i Vang ligg Høre stavkyrkje (1179) og Øye stavkyrkje (sist på 1100-talet). I tillegg er det to steinkyrkjer, Slidredomen frå 1268 og Ulnes kyrkje frå om lag 1265, og ein ruin etter ei steinkyrkje på Mo ved Einangsundet i Vestre Slidre. Dateringa av Mo er uvis. På Ulekyrkjetomta i Bagn sto ein av dei mange tapte stavkyrkjene. Mange av kyrkjetomtene er ukjende for dei fleste, og det bør vere eit mål å få tomter frå mellomalderkyrkjene tilrettelagt for publikum.

I mellomalderen var det minst 22 kyrkjer i Valdres, tre av desse steinkyrkjer. Dette er uvanleg mange samanlikna med nabolandsfjøret vårt Hallingdal, der det var åtte stavkyrkjer og ingen steinkyrkjer, medan det i Gudbrandsdalen var 11 stavkyrkjer. Vi kan ikkje seie kvifor Valdres var så rik på kyrkjer, men ein teori er at Valdres hadde bygd seg opp ein velstand som følgje av omfattande jarnutvinning og eksport av jarnbarrar.

Eksisterande mellomalderkyrkjer (raude krossar) og andre kjende kyrkjestader frå mellomalderen (grå krossar).

Fordi folketalet hadde auka kraftig, var det naudsynt å utvide plassen til kyrkjelyden. Kyrkjelova frå 1851 bestemte at soknekyrkja skulle ha plass til minst tre tiendedelar av befolkninga. I samband med dette vart mange kyrkjer rivne, gjort lengre eller gjevne korsarmar. Derfor er det svært få mellomalderkyrkjer som har fått stå uendra. Dei opphavlege stavkyrkjene var enkle, og meir like teikninga av Vang kyrkje nedanfor enn den utsjånaden mange stavkyrkjer har i dag. I Valdres er to av kyrkjene relativt uendra, Reinli og Øye. Det vil seie, Øye kyrkje var også riven, men vart attfunnen då kyrkjegolvet i den nye kyrkja skulle reparerast i 1930-åra. Under golvet låg materialane til den gamle stavkyrkja. Øye stavkyrkje vart sett opp att og vigsla i 1965. I mellomalderen vart kyrkjene vigsla med 12 andreakrossar (krossar forma som ein X). Reinli stavkyrkje er den einaste kyrkja i landet som har alle krossane i behald. Krossteknikken blir også nytta som ein del av konstruksjonen som avstiving.

Andreaskross i Reinli stavkyrkje.
Foto: Nina Aldin Thune

Vang stavkyrkje teikna i 1841 av Franz Wilhelm Schiertz.

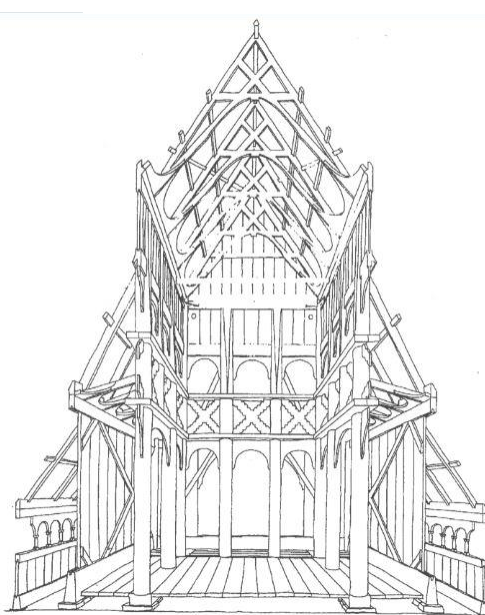
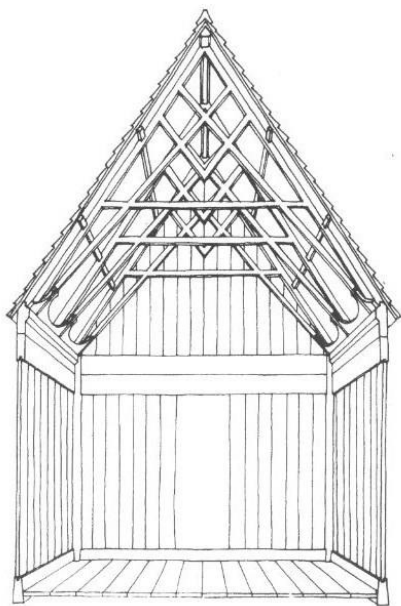
Dei stavkyrkjene vi ser i dag, er heller ikkje dei eldste. Dei fleste stader stod det ei eldre stavkyrkje. Dei fyrste kyrkjene vart sett rett i jorda, utan steinrekke under. Dette gjorde at dei etter 100–200 år rotna og vart skifta ut. Mange av dagens stavkyrkjer er sett saman av delar av dei eldre kyrkjene. Dette gjeld også Reinli stavkyrkje, som truleg er sett saman av to ulike kyrkjer.

Frå katolsk til protestantisk kyrkje

Stavkyrkjene vart sett opp i katolsk tid. Etter reformasjonen i 1537 vart mykje av det katolske inventaret fjerna, og vegg- og takmåleri vart dekt over med måling. Nytt utstyr som preikestol og benkar vart sett inn. Dei fleste kyrkjene har fått behalde treskurd og jarnbeslag frå mellomalderen. Hedalen stavkirke skil seg ut som ei av stavkyrkjene i Noreg som har mest bevart inventar frå mellomalderen. Særleg spesielt er det at kyrkja har den originale madonnafiguren, relikvieskrin, kyrkjemodell og båra til skrinet.

Ulik byggeskikk i stavkyrkjene i Valdres

Hegge, Lomen og Høre er søylestavkyrkjer med frittstående søyler i kyrkjerommet, medan Hedalen og Reinli er einskipa stavkyrkjer med søyler i hjørna. Søylestavkyrkja Hegge skil seg frå Lomen og Høre ved å ha åtte frittstående søyler i kyrkjerommet, fire på kvar side, medan Lome og Høre har fire søyler. Hegge er i form noko mellom dei mangesøvla stavkyrkjene i Sogn og dei firesøvla i øvre Valdres.

Til venstre: Hedalen og Reinli er einskipa stavkyrkjer med ei søyle i kvart hjørne. Til høgre: Hegge, Lome, Høre og Øye er søylekyrkjer med frittstående søyler i kyrkjerommet. Frå Håkon Christie: «Middelalderen bygger i tre», 1974.

Tre av kyrkjene, Hegge, Lomen og Høre, har utskorne masker øvst på stavane oppunder loftet. Det er uvisst kva maskene skal symbolisere, men særleg den eine maska i Hegge stavkyrkje liknar umiskjenneleg på einøygde Odin.

Figurmaske i Hegge stavkyrkje. Foto O.J. Liodden. Dei to andre maskene er frå Høre stavkyrkje. Foto Katharina Sparstad.

Spesielt er det også at både stavkyrkjene i Hedalen, Hegge, Lomen og Slidredomen har kyrkjeklokker frå mellomalderen. Alle stavkyrkjene er istandsett i seinare tid gjennom Riksantikvarens bevaringsprogram for stavkyrkjer (2001–2015).

Ein skulle tru at det var mykje enklare å setje opp ei stavkyrkje enn ei steinkyrkje i mellomalderen. Ein kan derfor spørje seg kvifor det var heile tre steinkyrkjer her, Ulnes, Slidredomen og Mo, som no er ruin. Slidredomen og Ulnes er frå siste halvdel av 1200-talet, medan dateringa av Mo er uvis.

Slidredomen var Mariakyrkje og hovudkyrkje i Valdres. Her residerte prosten, biskopens fremste representant, medan biskopen sjølv var i Stavanger. Veggmåleria vart ikkje øydelagt etter reformasjonen, og på veggane er der fleire symbol frå mellomalderen. På austveggen i koret er det eit stort kalkmåleri frå 1400-talet, og i takhimlingen er det eit måleri frå rundt 1250.

Motiv frå veggmåleriet. Foto: Riksantikvaren.

Slidredomen skal ha hatt heile 12 kyrkjeklokker. No har kyrkja fire klokker frå mellomalderen. *Ulnes kyrkje* var i svært dårleg forfatning på 1600-talet, og i 1675 var det planar om å rive kyrkja for ei ny tømmerkyrkje. I byrjinga av 1700-talet var kyrkja ute av bruk. I 1737 vart kyrkja sett i stand og teken i bruk att. I Ulnes er det mellom anna funne ein mariafigur frå 1200–1300-talet.

Mo kyrkje var brukt av gardane Reien og Hande ofl. Truleg vart ho ikkje lenger brukt etter reformasjonen, og kyrkja forfall. I dag er ruinen teken hand om av Riksantikvarens program for ruinar, og sikra. Ved utgraving av Mo kyrkeruin vart det funne mellom anna skelett av fem yngre kvinner og ei bjørneklo. I Ulnes er det funne ein bjørnelabb, medan det i Hedalen kirke er funne eit skinn av bjørn.

Varslingsvardane

I Valdres er det seks kjende varslingsvardar, eller vetar. Ordet *vete* kjem av det norrøne ordet *viti*, som tyder teikn, merke eller varde. Vi skil mellom vetar og vardar, der vardar er eit merkesystem av stein langs ferdselsvegar og på fjelltopper, medan vetar av tre var eit varslingsssystem som var ein del av det norske forsvarssystemet i mellomalderen. Då danske embetsmenn omsette dei gamalnorske lovene på 1600-talet, vart ordet *vitavodr* (vetevakt) omsett med *vedvarde*. Slik vart ordet *vete* gradvis erstatta av ordet *varde*.

I Noreg knyter historikarane den fyrste bruken av varslingsvardar/*vetar* til Håkon den gode si kongsmakt rundt 950 e.Kr. Vetane kan likevel ha vore i bruk allereie i eldre bronsealder. Når ein vete vart tent, var dette signal om angrep utanfrå, og meldinga vart sendt vidare til neste vete. Det tok eldvarselet sju netter å gå frå sør til nord i Noreg. Angrep kom oftast frå kystsida, og kvart kystdistrikt var inndelt i skipreider som skulle stille skip, mannskap og proviant. Varslingsvardane var i bruk gjennom mellomalderen og etter reformasjonen fram til 1814. Ut ifrå vetepunkt, stadnamn og tradisjon veit vi om om lag 770 varslingsvardar.

Til Valdres kom varselet om krig og ufred frå vete til vete over Hadeland, Toten og gjennom Landbygdene. Siste veten i Land var Vealøysa ved garden Stuve. Herfrå gjekk varselet til Langeberget på Reinli i Valdres. Derfrå gjekk elden til Vardaberget, Ryeberget og Olberg, der varselet delte seg til Kvithøvd og Hugakøllen og gjekk vidare vestover over Filefjell og Skørnsnøse, der det også skal ha vore ein varslingsvarde. Avstanden frå Hugakøllen til Skørnsnøse er lang, og truleg var det fleire varslingsvardar mellom dei punkta. Ut ifrå namnet Vardhovdtinden kan det ha vore ein varslingsvarde der også. Derfrå går siktlinja til Jonskør og Brønin (Bosheim, upubl.).

I Magnus Lagabøtes Landslov frå 1274 står det at det skulle byggast vetar på dei gamle varslingsstadane. Det skulle også vere vakthus med tak og fire dører. Vetevakta skulle vere på plass innan fem dagar etter at bodstikka hadde gått. Forsømming vart straffa med bøter.

I Valdres har det dei siste 20 åra vore arrangert vardevandring i regi av Jahn Børe Jahnsen ved Valdres Folkemuseum, seinare Valdresmusea, og Valdres Destinasjon, seinare Visit Valdres. Ved kvar varde er det eit stempel og ei gjestebok. Valdres Natur- og Kulturpark har sett opp tavler og skilt i samarbeid med historielaga med støtte frå Sparebankstiftelsen DNB.

Eksisterande varslingsvardar og ei skisse for korleis varderekka kan ha gått gjennom Valdres. Kjelde: Odkjell Bosheim (upubl.).

DEL 3 PROSESS OG HISTORIKK I ETNEDAL

Arbeidsprosess med kulturminneplanen

Arbeidet i Etnedal starta med ei bestilling frå Etnedal i 2015. Det var då møte med kommunen, historielag og ressurspersonar som definerte kva område ein ynskte å fokusere på. Etnedal bestemte at fire område skulle prioriterast:

1. Buresiningshistorie
2. Krigsminne
3. Ferdselshistorie
4. Vassdragsrelaterte kulturminne

I tillegg er stølsdrift definert som eige ansvarsområde for heile Valdres, og derfor også take med i dokumentet.

Valdres Natur- og Kulturpark har søkt og fått midlar frå Riksantikvaren/Opland Fylkeskommune på vegne av kommunane i Valdres. Kulturminnerådgevaren i Valdres Natur- og Kulturpark har dreve prosjektet i Etnedal i samarbeid med kommunen. Kulturminnerådgevaren har delteke på samlingar hjå Opland Fylkeskommune og Riksantikvaren.

I prosessen har det vore med ei arbeidsgruppe med historielagsmedlemmar, enkeltpersonar, politisk representant og kulturansvarleg i kommune. Prosjektleiari har vore kulturminnerådgevar i Valdres Natur- og Kulturpark, Katharina Sparstad. Det er halde minst fem møter i arbeidsgruppa sidan arbeidet starta. Dei har gjeve innspel til innhald og prioriteringar. Vidare har arbeidsgruppa teikna inn ulike tema på kart som veger, skysstasjonar, bureisingsbruk med meir som prosjektleiari har digitalisert som eigne temakart etter mal for registreringane. Alle data skal leverast kommune, Fylkeskommune og Riksantikvar.

Historia i Etnedal

Historia i Etnedal startar vel så tidleg som i resten av Valdres. I 2015 vart det gjort steinalderfunn som skriv seg 7500 år tilbake i tid. Funnet er knytt til fiske. Dette var ein fangstkultur, og truleg var elg også eit viktig bytte.

I seinare tid har skogen og vassdraget vore meir viktig. Etnedal har mykje skog, og ligg noko lågare enn hovuddelen av Valdres. Dei meir kalkrike bergartane er slitne ned her, og jordsmonnet er litt surare, sjølv om det dukkar opp rike oppkomme fleire stader. Mange hadde både jord og skog som næring, og spesielt var mange knytt til tømmerdrift og tømmerfløyting og småindustri langs vassdraget.

Etnedal låg etter reformasjonen under Aurdal kyrkjesokn. I 1894 vart endeleg Etnedal eige prestegjeld. Kyrkja på Bruflat vart sett opp som gåvekyrkje, og i fleire år måtte etnedølane betale kyrkjetienda til hovudkyrkja i Aurdal. I 1866 fekk Nord-Etnedal ei eigen kyrkje, og det er naturleg og tru at prosessen for å bli eige prestegjeld har vore viktig, og ein kamp for sjølvstende. Kanskje er det ikkje heilt tilfeldig at det fyrste bergflagget dukka opp nettopp her?

Trafikken mellom aust og vest har og vore viktig. Dei gamle vegane nord- og vestover var sjølv sagt viktige, men næringsverksemda tok seg opp med trafikken langs kongevegen og seinare med jernbanen over Tonsåsen.

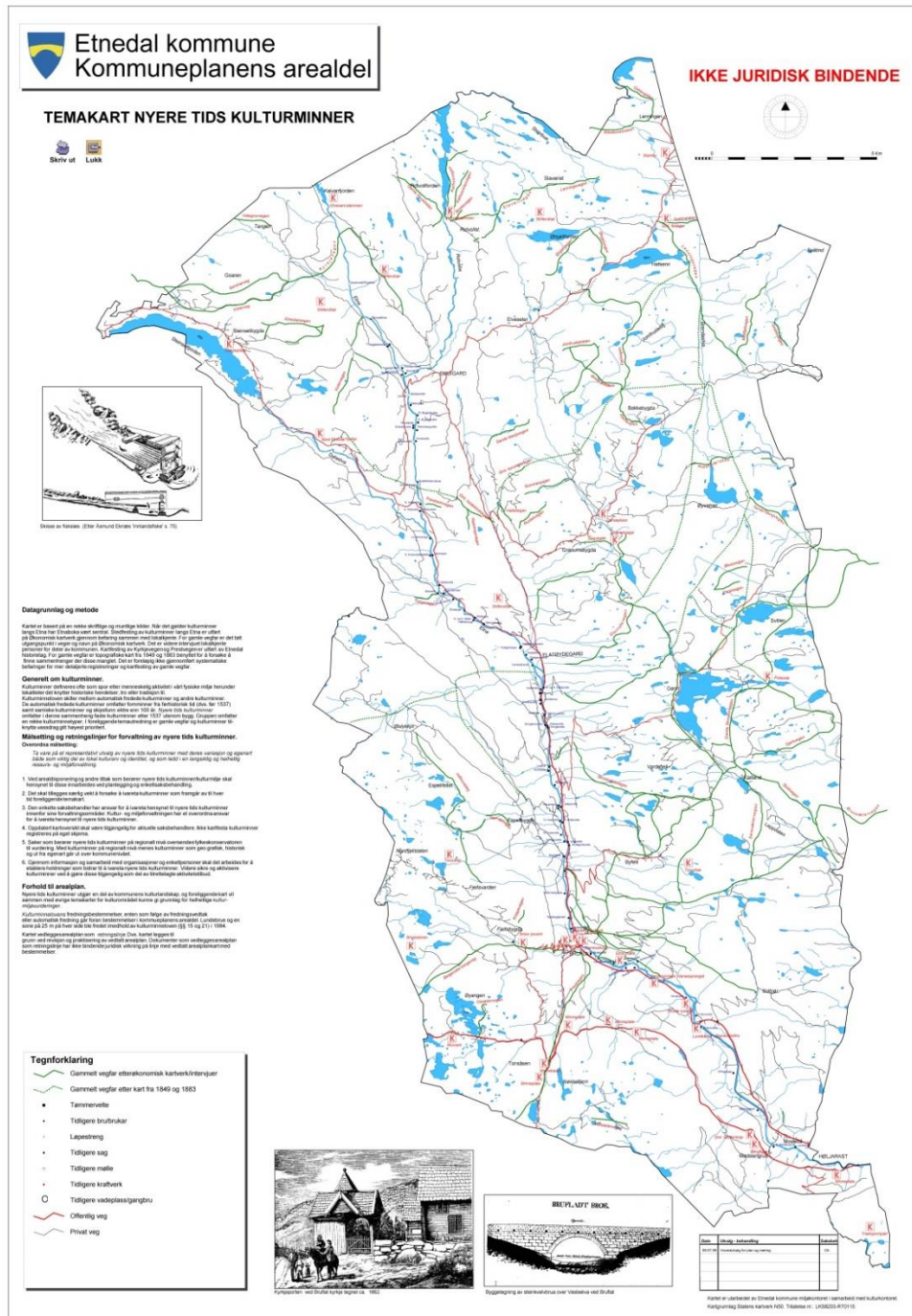
Etnedal har òg ei reiselivshistorie, med sanatoriet på Tonsåsen frå 1881, Lenningen Fjellstogo og Valdres Høyfjellshotell. I det seinare har Etna familiecamping og Gamlestølen turistsenter sett Etnedal på kartet.

Tidlegare registreringar i Etnedal kommune

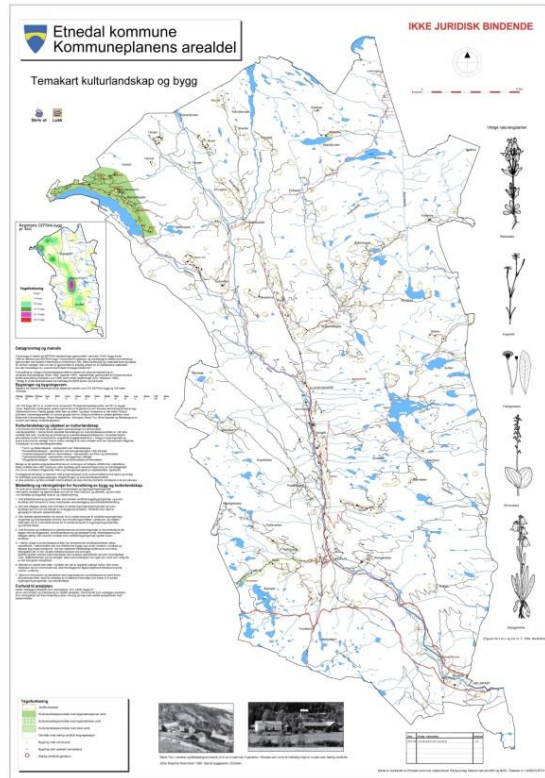
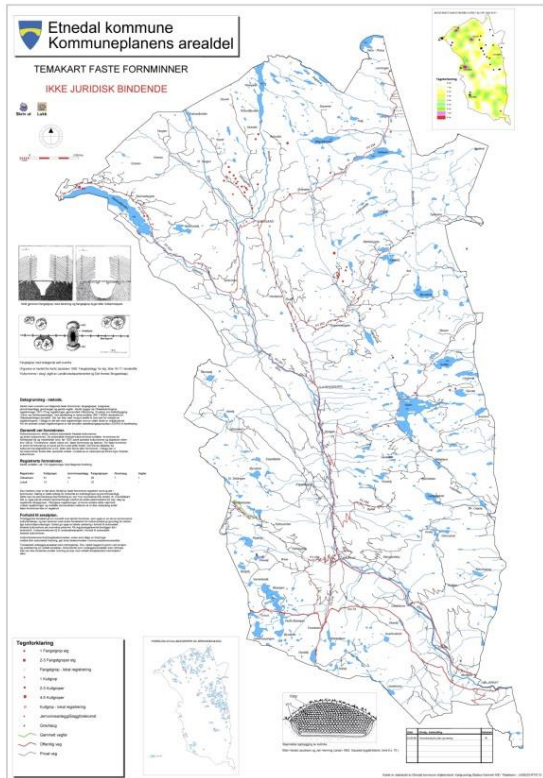
Tidlegare registreringar er søkt opp, slik at det føreligg best mogleg grunnlag for arbeidet med kulturminneplanen. I dette kapittelet er det gitt ei oversikt over dei viktigaste eksisterande kartfesta oppgåvene.

Temakart kulturminne

Kommunen har utarbeida temakart for nyare tids kulturminne (frå etter 1537), kart over fornminne og kart over kulturlandskap og bygg. Karta vart utarbeidd på 1990-talet i samband med kommuneplanens arealdel.

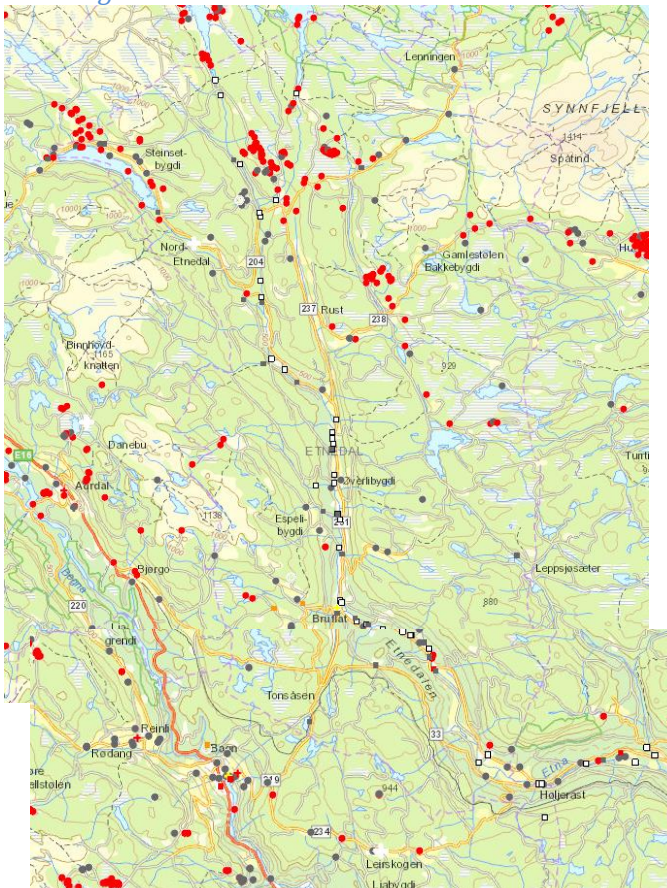

Kulturminne frå nyare tid. Utarbeida av Etnedal kommune på 1990-talet.

Kart over faste fornminne (til venstre) og kulturlandskap og bygg (til høyre). Utarbeida av Etnedal kommune på 1990-talet.

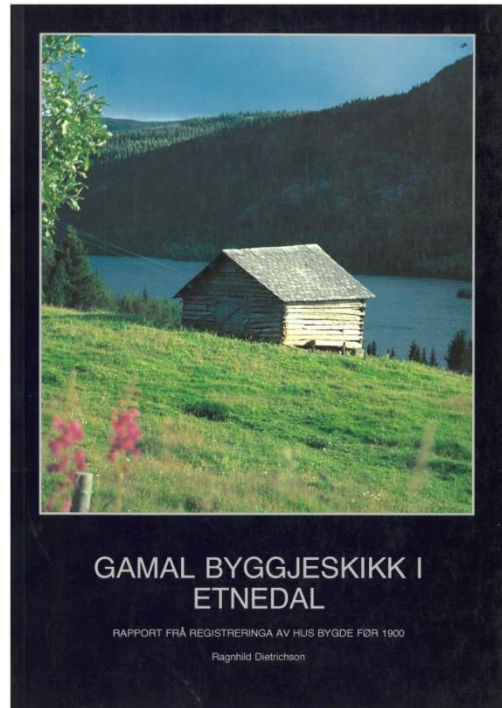
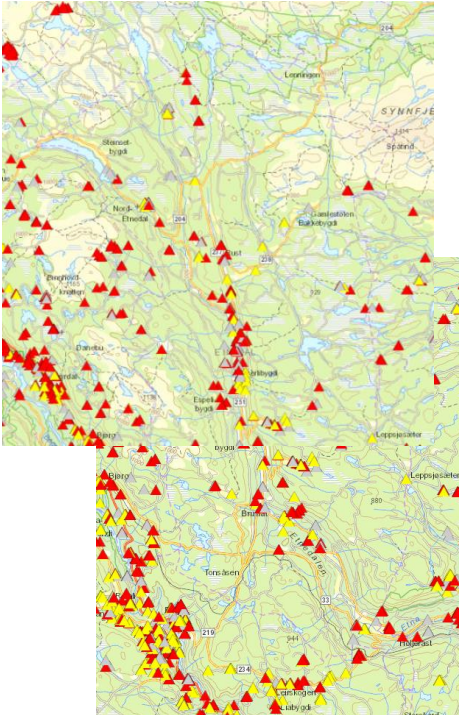
Arkeologiske kulturminne arkivert i Askeladden

Registreringar i Riksantikvarens database «Askeladden».

SEFRAK (Sekretariatet for registrering av faste kulturminne) – registrering av bygningar eldre enn 1900

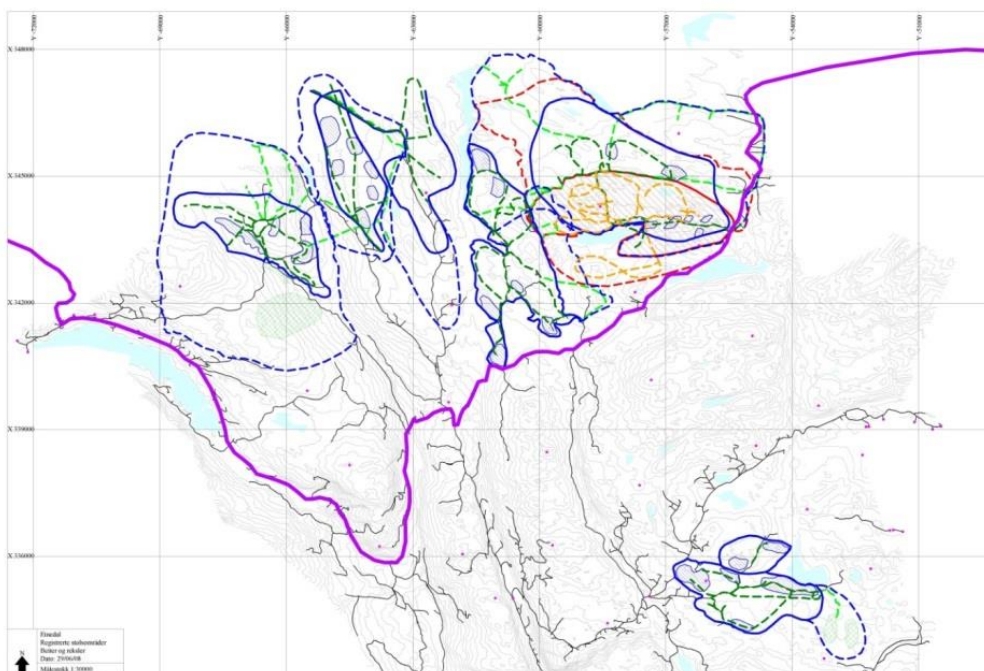
På 1980–1990-talet registrerte alle kommunane bygg som var eldre enn 1900. Bygga ligg i GAB-registeret og er tilgjengelege i digitale kart. Alle kommunane har publisert registreringane i eigne hefte, «Gamal byggjeskikk i ...».

SEFRAK-registrerte bygningar i Etnedal er vist som gule trekantar. Grå trekantar er ruin/fjerna bygg. Frå askeladden.ra.no.

Stølsregistreringar i Valdres

VNK og stølslag har saman med Valdreskommunane registrert kulturminne, reksler og beite i stølsområda. Av dei 1868 registrerte kulturminna er 105 i Etnedal.

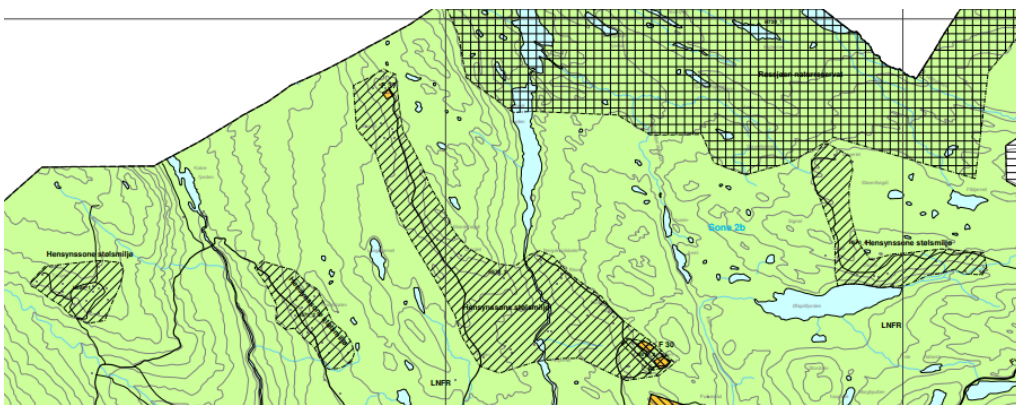
Beite og reksler (nedst) som vart registrert i samband stølsregistreringar 2007–2010.

Tuft og røys registrert på Tangen.

Kommunen har lagt omsynssoner kring nokre av stølsområda i kommuneplanens arealdel.

Frå kommuneplanens arealdel 2011 – 2014 der stølsområda Tangen, Nysetstølen, Stuvellii og Smiugardsbygde og Ølsjølii har omsynssone.

Kulturminne i Outtt

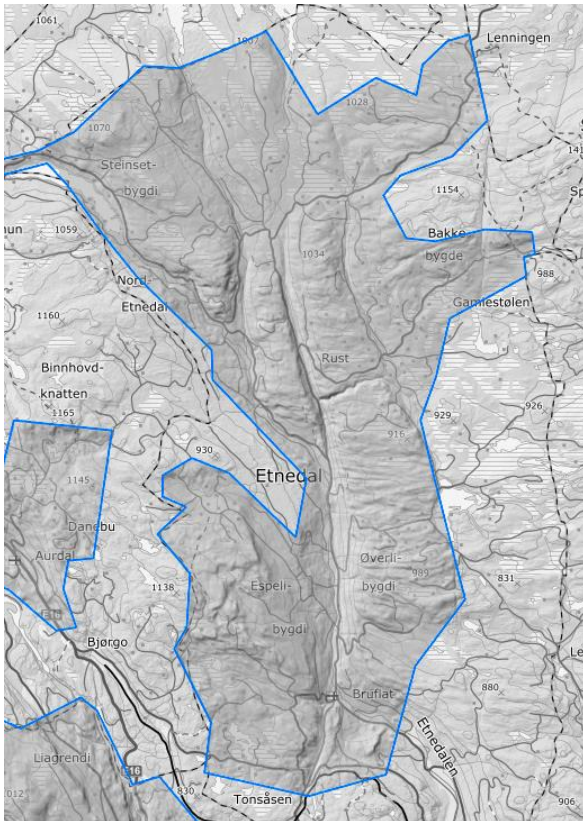
Outtt er eit aplikasjonsverktøy for mobiltelefon og web. Valdres har eit abonnement for dei seks kommunane som skal gje informasjon om mellom anna turar og kulturminne. Det er i 2017 registrert 23 kulturminne i Outtt i samband med turmål i Etneda (<https://outtt.com>). Det er òg med stigar, som også er kulturminne, mellom anna Den Bergenske Kongevegen som kjem inn frå Nordre Land til Bruflat. Derifrå går vegen vidare opp Tonsåsen, til Bjørge og Aurdal og vidare vestover Dalføret. Kongevegen frå Bruflat til Tonsåsen er i hovudsak intakt og målt inn med gps.

Kongevegen ligg som turforslag i Outtt.

Laserskanning (LiDAR)

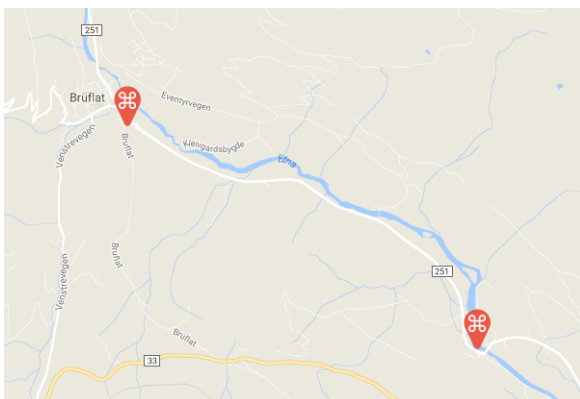
Dette er ein teknikk der ein bruker infraraudt laserlys frå fly til å måle avstandar til terreng og objekt. LiDAR er ei forkorting for Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation. Teknikken kan syne spor under vegetasjonsdekke, og dermed er det enklare å lokalisere kulturminne. Minne som blir synlege, kan vektoriserast. Alle Valdres-kommunane har utført laserskanning i aktuelle utbyggingsområde. Nedanfor går det fram kva for område som er skanna i Etnedal.

Område som er skanna med LiDAR-fotografering i Etnedal (grått område).

Norsk Kulturarv

Norsk Kulturarv har kulturminne som har fått Olavsrosa eller er medlemmer i Norsk kulturarv, på sine heimesider. I tillegg ligg nokre av stavkyrkjene i Valdres på nettsidene. Valdresmusea er medlem i Norsk Kulturarv. I Etnedal er to kulturminner registrert på nettsidene hjå Norsk Kulturarv; Lundebraua og Den Bergenske Kongevegen frå Bruflat til Tonsåsen.

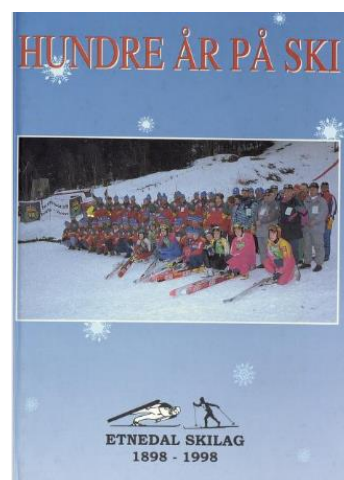
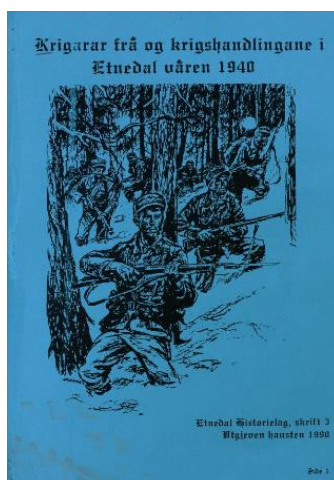
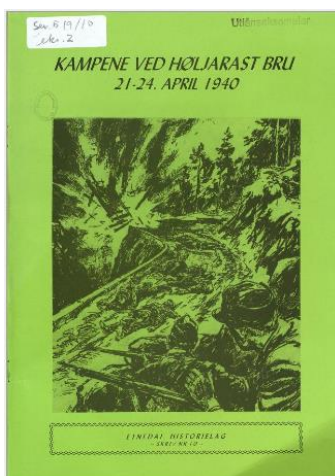
Frå søk på «Valdres» på nettsidene til Norsk Kulturarv.

Publikasjonar og ikkje kartfesta oppgåver

Etnedal Historielag med fleire har gjeve ut ulike publikasjonar om Etnedal. Mellom anna:

- Gard og bygd i Etnedal. Band A Bygdehistorie, bustader og slekter i Nord-Etnedal. Harald Hvattum.
- Gard og bygd i Etnedal. Band B Bustader og slekter i nørre delen av Bruflat sokn. Harald Hvattum.
- Gard og bygd i Etnedal. Band C Bustader og slekter i sørre delen av Bruflat sokn, etnedalssongar, etnedalsbibliografi, register for band A-C. Harald Hvattum.
- Det gamle seterlivet i Etnedal. Red: Harald Hvattum.
- Bruflat kyrkje gjennom tidene.
- Nord-Etnedal kyrkje 1866-1991.
- Brøtningen skal fram: Etna fellesfløtningsforening gjennom 150 år (1847-1997).
- Etnedal kommune 1894 – 1994.
- Flagget på Madslangrud 100 år. Red: Kåre Nyhagen og Karl Nerem.
- 100 år på ski: Etnedal skilag 1898-1998.
- På heimleg grunn : folkeminne frå Etnedal.
- Senterpartiet i Etnedal gjennom 70 år.
- Slekten fra Espelien i Etnedal.
- Søre Aurdal og Etnedalen: noko tilfang til ei bygdesoge um Valdres.
- Etna fra fjell til fjord. Red: Torodd Lybeck.
- Soga om "Bua-Erik". Margit Espeseth.
- Kjemp for kronen. Salmer av Kari Tollehaug.
- Krigarar frå og krigshandlingane i Etnedal våren 1940. Syver Skåren.
- Beretningen om Breiesleiren. Ole Rødningen.
- Etnedal fra krig til fred (1840-1945). Red: Syver Skåren.
- 50 år med fred. Frå Jubileumsfeiringa 7.-8.mai 1995. Red: Gudveig Flatmark, Astrid Kringli og Karl Nerem.
- Kampene ved Høljærast bru 21. - 24. april 1940. Red: Syver Skåren, Olav Bjerknes, Arnfinn Skåren og Sverre Skåren.
- Etnedal Historielag har digitalisert bilete i eige arkiv på <http://www.etnedalhistorielag.com/416389371>.

Mykje av litteraturen er digitalisert og tilgjengeleg på Nasjonalbiblioteket digitalt:
<https://www.nb.no/>.

Mange av publikasjonane er tilgjengelege digitalt på Nasjonalbiblioteket.

Visjon

Etnedal skal vere lokalsamfunn der folk verdsett kulturminna sine og der kulturminna spelar ei viktig rolle.

Mål

- 1) Kulturminna skal takast vare på for framtidige generasjonar.
- 2) Innbyggjarane skal ha eit høgt kunnskapsnivå om kulturminna i Etnedal.
- 3) Kulturminne skal bidra til å styrke Etnedalsidentiteten for alle aldersgrupper.
- 4) Kulturminna skal bidra til sosial, miljømessig, kulturell og økonomisk verdiskaping.

Strategiar

- 1) Prioritere omsynet til kulturminner i planarbeid:
  - Ta omsyn til kulturminner i samband arealplanlegging, utbyggingar, byggesaksbehandling, godkjenningar eller planlegging av fysiske inngrep.
- 2) Samarbeide og samordne ressursar for ivaretaking av kulturminner:
  - Samarbeide tverrsektorielt, på tvers av kommunen, organisasjonar, enkeltpersonar osb. om ivaretaking av kulturminne.
- 3) Engasjere Etnedal kulturråd og frivillige til samarbeid for å oppnå dei ovanfor nemnde måla:
  - Oppmode kulturrådet til å bidra med kulturminneaktivitetar og formidlingstiltak.
  - Kulturrådet kan ta initiativ knytt til skjøtsel.
  - Engasjere befolkninga i kulturminnearbeidet.
  - Kommunen tek initiativ til og er bidragytar i samarbeid.
- 4) Prioritere mål og ressursar:
  - Sette klare rammer for aktivitetar og tiltak som kan tene måla for kulturminnearbeidet.
  - Prioritere økonomiske ressursar til aktivitetar og tiltak.
  - Initiere arrangement knytt til kulturminne.
- 5) Sikre at arbeidet med og besøk på lokale kulturminne er ein del av opplæringa i grunnskulen:
  - Halde fram med adopsjon av kulturminne.
- 6) Bidra til å gjennomføre skjøtselstiltak ved behov:
  - Skjøtselstiltak i vedtekne skjøtelsplaner må ha prioritet.

Prioriterte kulturminneområde i Etnedal

Etnedal har prioritert fire kulturminneområde i arbeidet med kulturminneplanen; bureisingshistorie, krigsminne, ferdselshistorie og vassdragsrelaterte kulturminne. I tillegg er stølsdrift med som eit prioritert område for heile Valdres. I arbeidet med planen er det til saman registrert 159 kulturminne i Etnedal som i hovudsak fordeler seg på desse tema. I tillegg er det tidlegare registrert 105 kulturminne i stølsområda i Etnedal. Nemnt i kapittelet er òg arkeologiske minne med spesiell betydning.

Bureising

Bureising vil seie å rydde ein ny gard ved nydyrking med oppføring av bygningar der det ikkje har vore gard frå før. Ein person som driv eller har drive med bureising vert kalla en bureisar. Alle gardar er rydda, frå dei eldste heilt frå bronsealderen, og rydding av nye gardar har auka i ulike periodar i historia. Ordet bureising vart etablert i 1918. På 1930-talet var det harde tider, og for å hindre auka lediggang og utflytting/emigrasjon var nydyrking eit aktivt tiltak. Industrialisering var også eit aspekt, og det vart viktig å skaffe industriarbeidarane eigne heimar (arbeidarbruk). Stortinget gav i 1920 regler om organiseringa av bureising og om statstilskot og lån. Selskapet Ny Jord vart sentralt i arbeidet. Også fylka sine landbruksselskap har gjennom åra fungert som bureisingslag, i nokre tilfelle staten ved Landbruksdepartementet, forutan lokale, kommunale lag.

I perioden 1921-1936 vart det gjeve tilskot til meir enn 10 000 bureisingsbruk. Samla nydyrka areal var over 180 000 dekar jord. Nordland, Troms og Hedmark var dei tre fylka med flest bureisingsbruk (Wikipedia). Nybrott var tungt arbeid, og mykje stein vart rydda i røys. For å få opp stein og røter vart det nytta ein stubbebrytar (frå 1910).

Stubbebryter frå Torpa. Foto: Kjenshaugmyra, 2014.

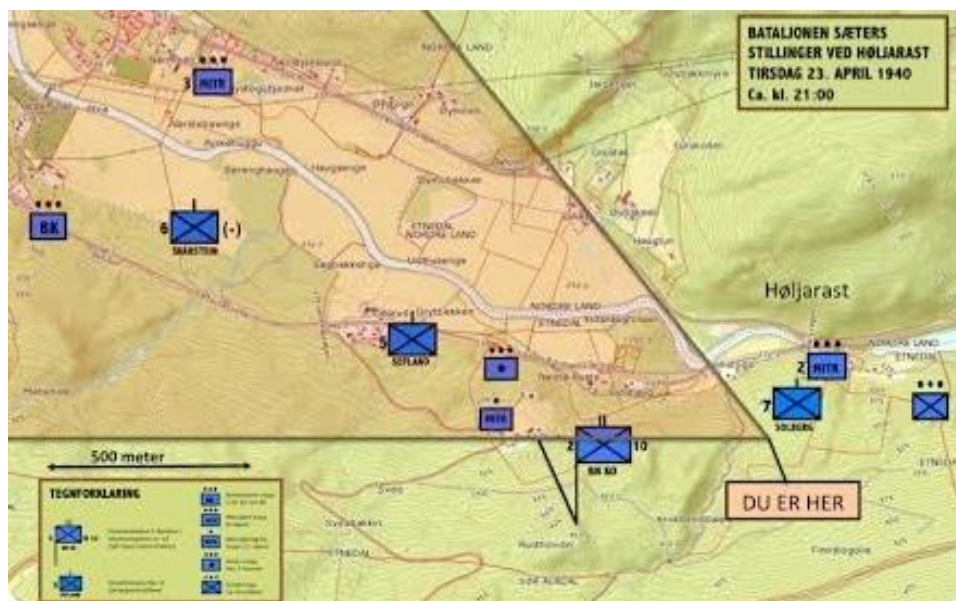
I Oppland var Etnedal ei av kommunane med flest bureisingsbruk. Bureisingbruka vart freista kartlagt i samband med eit nasjonalt kartleggingsprosjekt i regi av Norsk Bonde- og Småbrukararlag. Det var 84 bureisingsbruk i Etnedal, og 82 av desse er digitalisert av Valdres Natur- og Kulturpark. Kartlegginga har vore leia av Ola K. Hagaseth og var ei oppfølging av eit kartleggingsprosjekt saman

med Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Syver Skåren, Åge Hovengen, Olav Randen, Sverre Skåren og fleire. I 2017 via Etnedal historielag skrift nr 12 til bureisingshistoria: *Bureisinga i Etnedal fram til ca. 1960*. Statusen for bruka er ulik som for resten av landbruket, og dei fleste er framleis landbrukseigedom.

Krigsminne

Nokre område i Etnedal var særleg utsett for krigshandlingar under 2. verdskrig og andre hadde ei særleg betydning for motstandsarbeidet.

9. april 1940 gjekk Tyskland til åtak mot Noreg. To veker seinare nådde dei tyske soldatane Valdres. Først forsøkte dei å ta seg inn over Bagn, så kom den tyske styrka over Dokka til Høljarast. Den norske 4. Brigade var sendt frå Voss til Valdres med 4 500 soldatar for å stoppe dei tyske troppane. Det vart harde kamphandlingar ved Høljarast og fleire soldatar døydde. Den 23. april sprengde nordmennene Høljarastbrua. Dei tyske styrkene tok seg jamvel over elva og kampene heldt fram på Tonsåsen og fleire andre stader i Etnedal.

Kartet syner kor stillingane ved Høljarast var plassert 23. april 1940. Kjelde: Etnedal historielag.

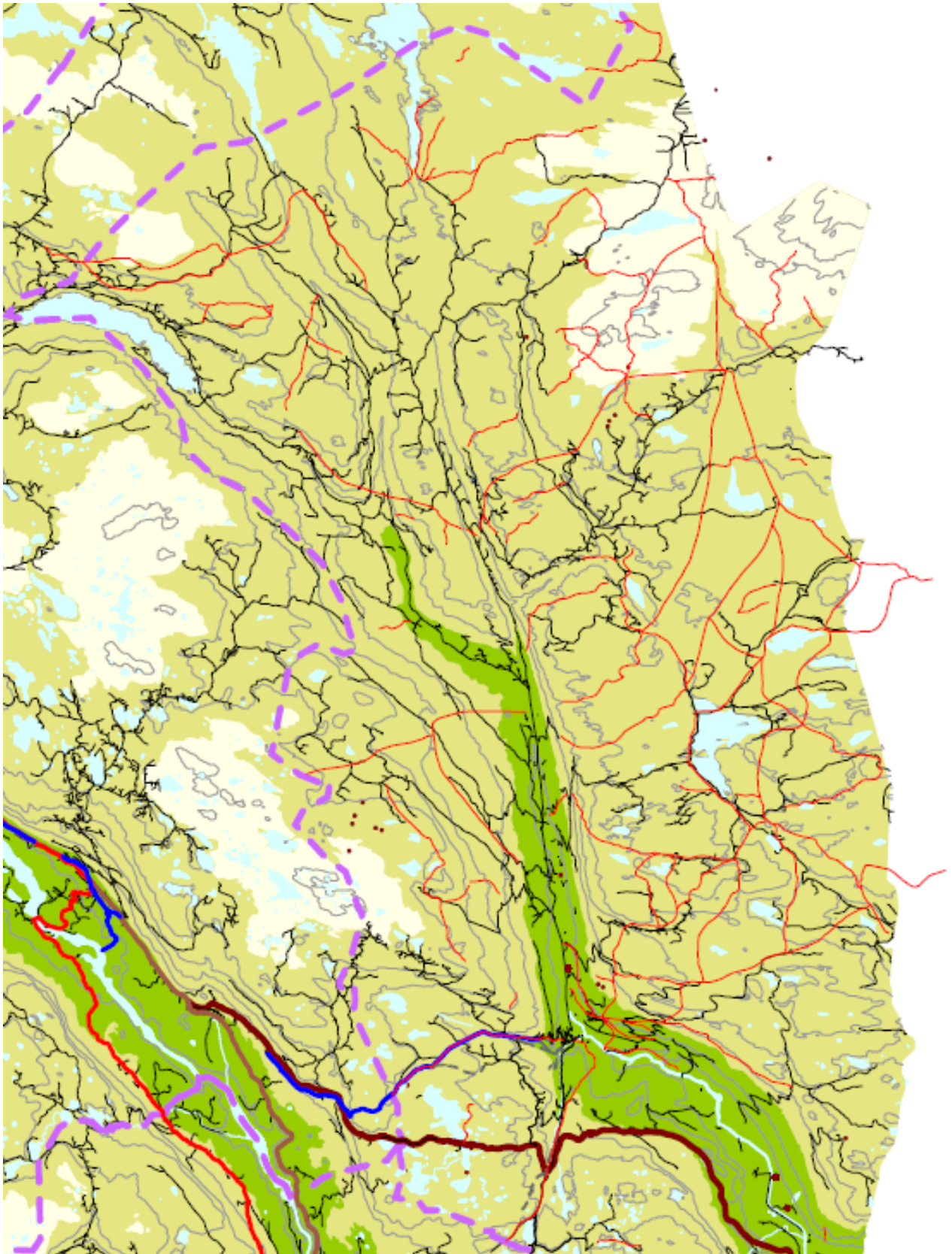
I 2016 vart det skilta til Høljarast krigsminne frå fylkesvegen. Året etter utarbeida ei gruppe med dåverande kultursjef i Etnedal kommune Gabrielle Becker, oberstløytnant Knut Werner-Hagen, Kristian Bergsund og Etnedal historielag tekstar til informasjonstavler om krigshandlingane i Etnedal. Desse vart sett opp på Høljarast, Tonsåsen, Bruflat, Stasjonssvee og ved Lundebraua. Området ved Høljarast er rydda og lagt til rette for publikum med ein krigshistorisk sti.

Mellom Sørums og Gravadalen (Sanatoriet) er det satt opp skilt til fire minnesteinar for soldatar som fall i kamphandlingane.

I Breiesleiren var det leir for Heimefronten frå 1944-45 med rom for 25 personer. Det er sett opp skilt med informasjon i området og nokre av bygga er restaurert.

Ferdselshistorie

Frå gammalt gjekk aust-vest-trafikken til Valdres gjennom Hadeland og Land-kommunane. Vegene frå Bruflat over Tonsåsen har soleis lenge vore ein viktig gjennomfartsveg. I tillegg finst ei rekkje gamle ferdselsstigar og rideveger. Etnedal har tidlegare digitalisert ferdselsvegar frå historiske kart frå midten av 1800-talet. Dette var i hovudsak stigar for kløv og vandring. Dei gamle stigane er vist med tynn, raud strek på kartet nedanfor. Den Bergenske Kongevegen kom i 1793 og er markert med lilla i Etnedal og blått vidare i Nord-Aurdal. Den tjukkare, raude streken vest i Aurdal er den gamle ferdselsvegen som også vert kalla Kongevegen.

Gamle stigar i Etnedal (raude steker). Kongevegen er vist med lilla i Etnedal, og blått der den er synleg i Nord-Aurdal. Den gamle ridevegen frå Aurdal til Hedalen, også kalla Kongevegen, er merka med tjukk, raud strek.

Dei eldste vegane vart nytta til hest eller til fots. Slike vegar kan kjennast att som holvegar. Dei fyrste postvegane vart òg nytta til hest eller til fots, men etter kvart vart det naudsynt med raskare samband mellom dei store administrasjonssentra i posthandsaminga. Frå 1600 vart det bygd kjerreveger på kongeleg forordning. I Noreg er det seks vegar som reknast som offisielle kongevegar, og berre dei kan nytta logoen. Den Bergenske Kongevegen går i gjennom Etnedal over Bruflat. Eit hovudprinsipp var at den skulle gå mest mogleg beint fram. Kongevegen skulle vere 4,3 meter brei, med variasjon etter lende. Langs vegen var det avmerkt roder og avstandsskilt (km frå Odnæs). Rodene synte kva gardar som hadde vedlikehaldsplikt. Med bønder på pliktarbeid og utkommanderte soldatar tok vegen form. Vedlikehaldet var bøndene sitt ansvar heilt fram til 1820-åra.

Reksle i stölsområde på Tangen.

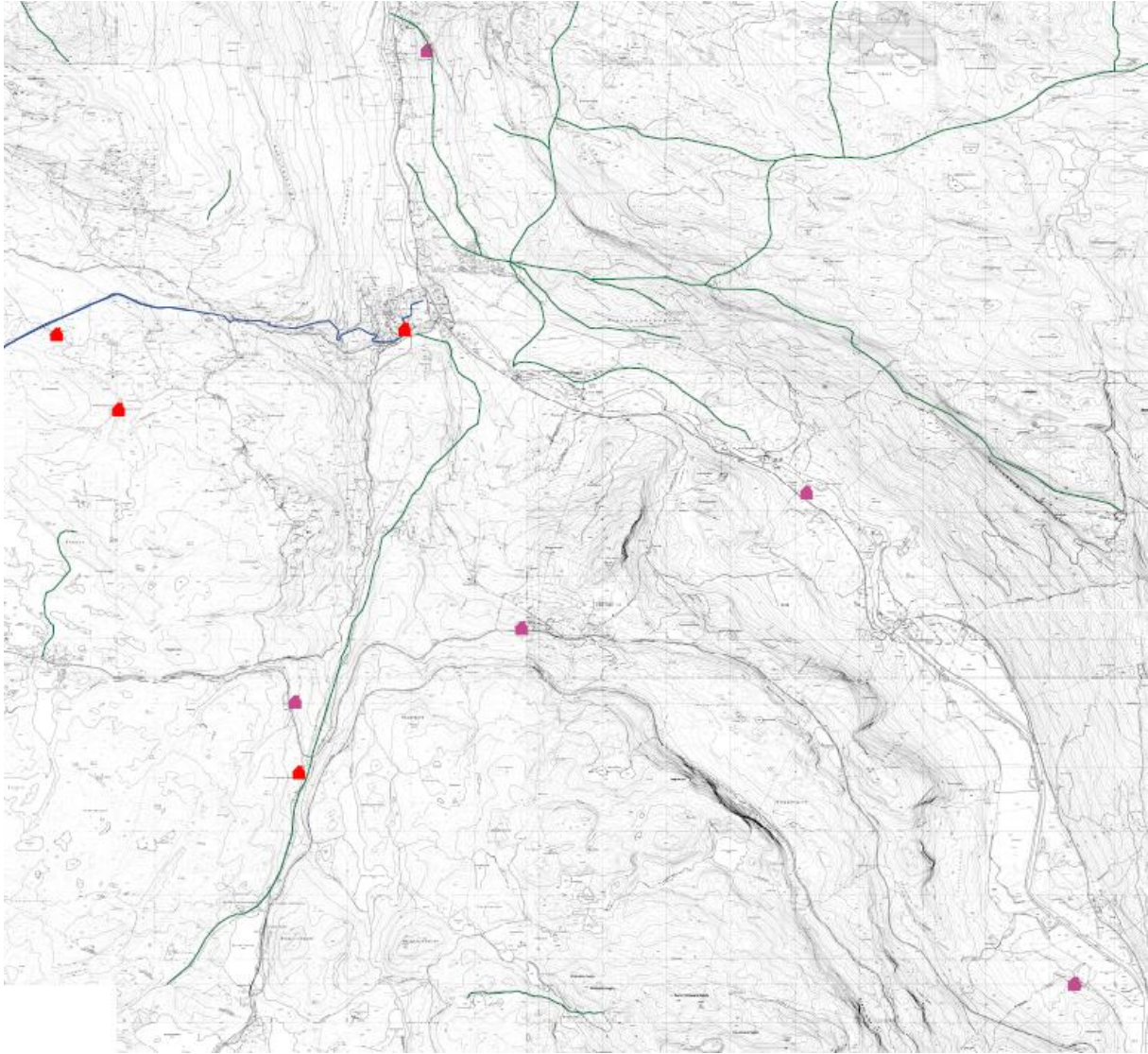
Mileplate på Tonsåsen. Fleire av mileplatene er restaurert i seinare tid. Foto: Katharina Sparstad.

Kjerretransport vart no meir vanleg, og reiselivet tok fart etter kvart som vegane tok form. For langvegsfarande vart det naudsynt med skysstasjonar der dei reisande kunne kvile eller bytte skysskar og hest.

Vegane har vore, og er framleis, under utvikling og forbetring. Nye og større køyrety krev betre veg og bruer. I 1829 vart Lundebrua bygd, med eit spenn på 19 meter. Dette var og er framleis den lengste tørrmura steinbrua i Nord-Europa. Dagens bruer må tole tung trafikk. Ny bru som er dimensjonert for dagens trafikk kjem litt nord for dagens Lundebru.

I Etnedal er det registrert fire skyss-stasjonar i samband med Den Bergenske Kongevegen; Blåflat, Tonsåsen og Breie og etter kvart Nerre Hestekind. Berre Blåflat fekk statleg støtte. Desse er merka med raudt på kartet nedanfor. Det var også andre vertshus og overnattingsstader. Desse er markert med rosa på kartet nedanfor. Plassane heiter Trondhjem, Skaffarplassen, Molandssveen, Gravdalen, Fossheim og Øygarden (Kjelde: Etnedal historielag).

Oversikt over Skysstasjonar, overnattingsstader og vertshus i Etnedal. Raude avmerkingar er overnattningar i samband med Den Bergenske Kongevegen.

Vassdragsrelaterte kulturminne

Etnedal er ei skogkommune. Naturtilhøva, det vil seie klima, geologi, topografi og jordsmonn, er grunnlaget for korleis menneska dannar livsgrunnlaget. Ikkje alt er like egna til oppdyrking, og ikkje alt er like tilgjengeleg for omverda. Skogen har kan hende historisk sett vore den viktigaste ressursen. Skogen var tidleg viktig til brensel, til kol, til husbygging og material.

På 1600-talet vart Kongens interesse for skogen sterkare. Eineveldet vart innført i 1660, og Kongen let embetsverket styre i staden for adelen. Embetsverket freista å dirigere skognæringane. Den fyrste opptakten til planmessig skogstell kom eit stykkje ut på 1700-tallet. Ein offentlig skogadministrasjon, Generalforstamtet, med sete på Kongsberg, vart nedsett. Embetsverket var ueinig i den nye organiseringa og skogbruket, og det faglige skogsynet måtte vike for sosiale særinteresser. Skogforvaltninga vart viktig etter kvart som etterspurnaden etter virke auka. Mykje tømmer gjekk også ut av landet.

Skogen i Etnedal ligg i vide område og ofte unna allfarveg. Tømmeret vart drage ut med hest og fløytt vidare ut dalføret med elva Etna. Det var lagt mykje arbeid i å legge til rette før brøtninga. Vedlikehald og tilsyn var delt inn i roder. Det var fløyteanlegg ved Etnesenn, Rotvollfjorden og ved Høgefoss.

Tømmerhaug ved Bruberget på Blåflat. Her hadde tømmeret lett for å sette seg fast. Frå 1958, Hvattum, Harald 1999.

Vassdraget Etna har vore særst viktig for Etnedal. Ein trengde elva for å frakte tømmeret nedover dalen. Samstundes var energien som elva ga sentral. Langs elva var det møller, sagbruk, stamper og ein kraftstasjon. Fleire elektriske lysverk låg i sideelvene. Vassdrag og elver har òg vore viktige i samband med fiske og fangst.

Dei fyrste bekkverkene i Valdres vart truleg bygd på 1200-talet, og er nemnt i rettsreferat frå 1334. Det var vanleg at kvar gard som rådde over eit vassfall, hadde si eiga kvern. Til kvernhuset høyrde oftast ei «turrstøge» (til turking av korn). Det vanlege var å male korn vår og haust. Etter kvart vart nokre av kvernene meir avansert og mol korn for andre. Det er registrert ni møller i Etnedal: Nørre Madslangrud, Etna Mølle, Nørre Hestekind, Markabekken, Hagasetbekken, Stavsengelva, Nordre Lien, Steinsetosen og Espeset. Nokre av desse er bekkverk, og bekkverka på Espeset er datert 1850. Etna Mølle har vore i drift sidan 1600-talet.

Oppgangssagene var i bruk i Noreg frå 1500-tallet til ut på 1800-tallet og la grunnlaget for norsk trelastindustri. Ei oppgangssag er ei vassdrive sag med eit rett sagblad som går rett opp og ned. Sagbladet er spent fast i ei ramme som er kobla til eit vassjul med veivaksel. Eit anna namn på oppgangssaga er *vassag*. Ein skil også mellom *årgangssager* og *flomsager*, der årgangssagene sto i vassdrag som hadde tilstrekkelig vassføring til å drive saga året rundt. Oppgangssagene var i bruk i Noreg fra 1500-tallet til ut på 1800-tallet og la grunnlaget for norsk trelastindustri. Før saga kom vart stukkane øksa til plankar. Kvar tømmerstokk vart kløyvd og kunne derfor berre gje to bord. Med dei nye sagene kunne det skjerast mange bord frå ein stokk. Oppgangssaga var såleis eit stort framsteg. Det er registrert 12 sagbruk i Etnedal; Etnedal Sag og Høvleri, Lundesaga, Hovdesaga, Fjellssaga, Breiesaga, Kvitebrue ved Sanatoriet, Tonsåsen Sag- og Kassefabrikk, Espelien sag, Kvednesaga, Graneissaga, Rotvella sag, Knut Møller (kjelde: Etnedal Historielag).

Det er også registrert 12 kraftverk ved vassdrag i Etnedal. Kraftverka er Breien Elektrisitetsverk, Hovde Lysverk, Bruflat E-verk, Tonsåsen sanatorium, Nedre Espelien, Byfuglibekken (Robøle), Røstli, Stutlien, Stavsengelva, Brøtaelva, Sørre Madslangrud og Solbjørg kraftverk.

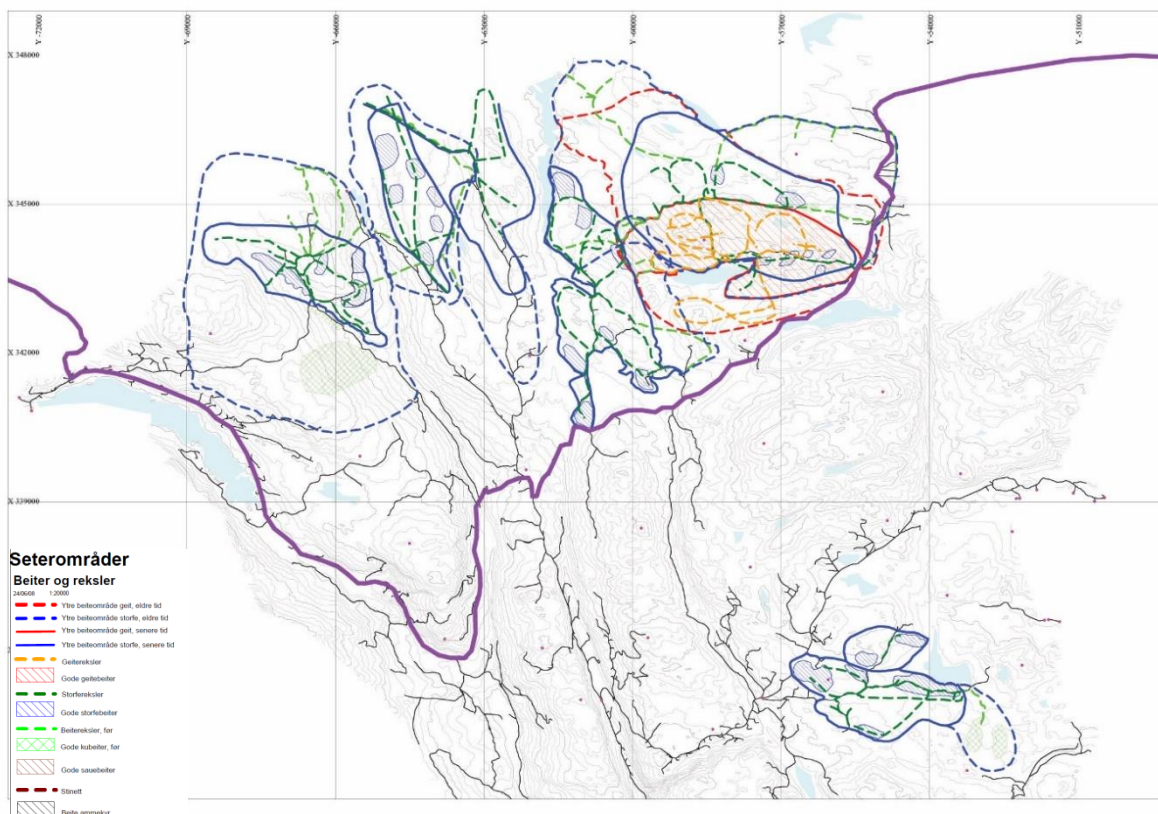
Frå inntaksdammen ved Hovudverket på Hovde. Foto: Katharina Sparstad.

Fleire stader har ein også nytta elvekraft til stamper, det vil seie eit reiskap som stamper vadmålet mjukt. Tøystampa utnytta vasskrafta til å stampe tøyet ved å lyfte og sleppe ned tunge stokkar på store ullstoff som låg i trøg med vatn.

Kraftutvekslinga vart på same måte som andre vassdrevne mekanismar, som til dømes kverner. Vatnet vart leda via ei renne fram mot ein kvernkall som roterte. Denne rotasjonen vart overført til ein liggande stokk med taggar som gjekk rundt. Mot taggane vart det montert tilsvarande tall tverrliggande stokkar som løfta store, tunge stokkar opp og slapp dei ned i trøg med vatn. Stamper er ikkje systematisk registrert i Etnedal, men ved Etna Mølle var det også ei stampe i alle fall frå 1700-talet.

Stølsmiljø

Som i dei andre Valdreskommunane har stølsdrifta i Etnedal ei lang historie. Stølsområda ligg i den nordlege delen av kommunen. Spesielt for Etnedal er kan hende at stølsområda og fast busetting ikkje er klårt åtskilte - ein kan finne både fast busetting og stølar i same område. Kartet nedanfor syner stølane i nordlige delen av Etnedal. Den lilla streken syner kor det var planlagt grense for Langsua nasjonalpark. Alle stølsområda vart tekne ut av nasjonalparkområdet.

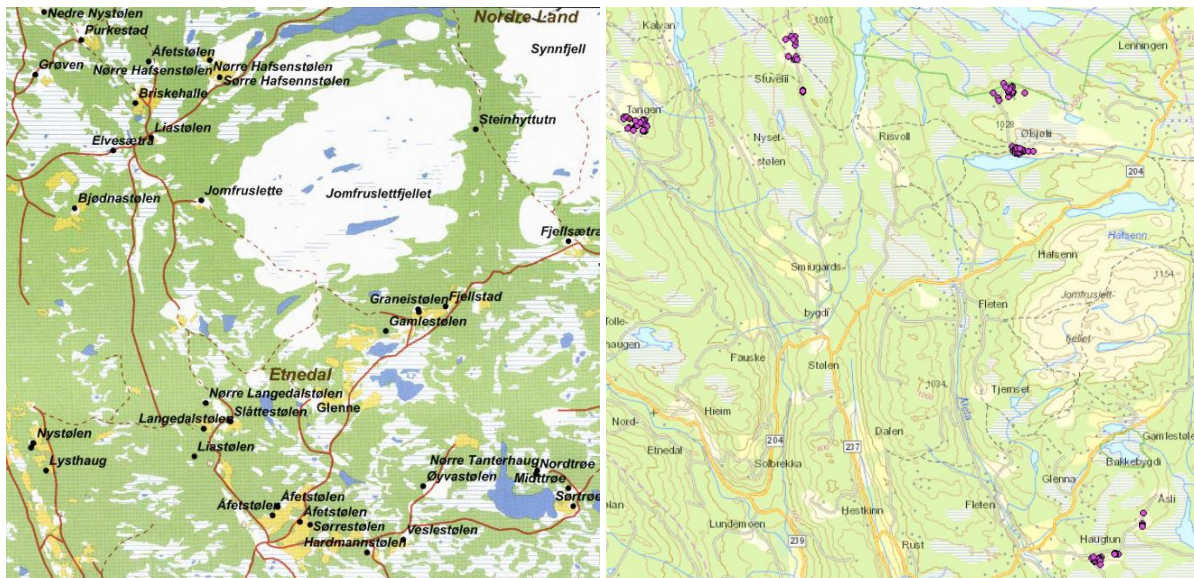

Det er ikkje mange stølar i drift i Etnedal i dag. I 2017 var det 22 kyrbuskar og ein geitebuskar i Etnedal. Åtte av desse var på støl, sju med kyr og ein med geit. I 2005 var det 12 stølar i drift i Etnedal, så nedgangen er dramatisk også her.

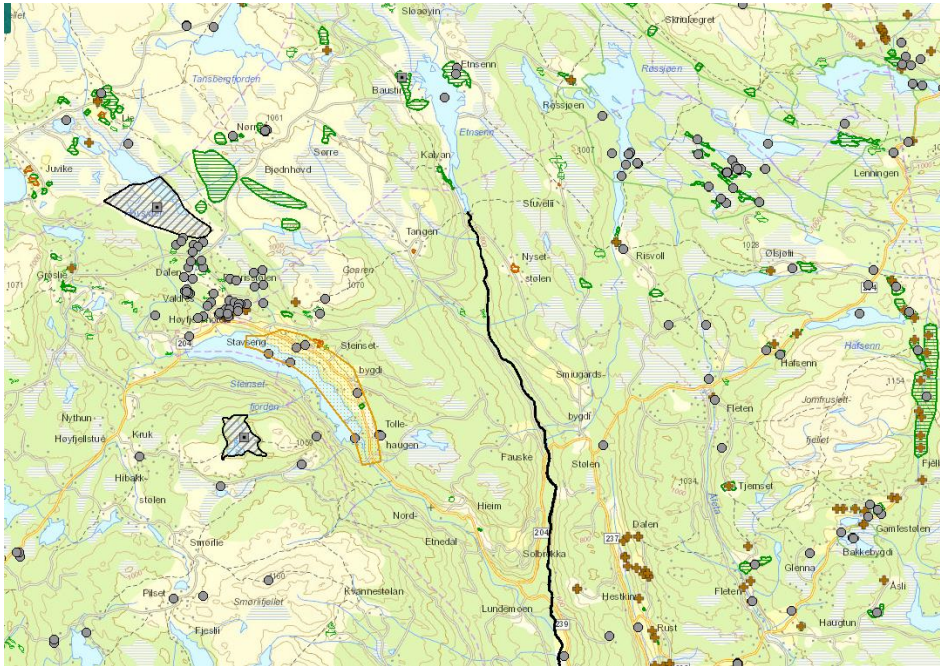
Frå Flæene i Etnedal i 1925. Frå boka *Fjernsætning* av Magnus Sandberg. Foto Johan Skogstad.

Det er gjort fleire registreringar i stølsområda, både innanfor kommunal kartlegging, i samband med utgreiing av Langsua Nasjonalpark og stølskartlegging i regi av Valdres Natur- og Kulturpark. Samla sett syner desse at det ligg store beiteverdiar og botaniske-, kulturhistoriske verdiar i desse områda.

Til venstre: Kart over dei sørre stølsområda. Frå *Fjernsætning*, Magnus Sandberg 2010. Til høgre: Registrerte stølsminne i stølskartlegginga.

Det er også registrert fleire eldre bygg i SEFRAK-registeret, særleg mange er det på Nystølen. Alle dei kjende verdiane i områda har gjort at kommunen har lagt omsynssone C kring stølsområda i nord. I planbestemmingane i kommuneplanen står det at det i omsynssona skal takast spesielle omsyn til stølsmiljø, kulturlandskap ved alle tiltak og ved reguleringsarbeid. Vidare står det at: «Sonene H570_1 – H570_5 skal sikre det verdifulle stølsmiljøet og kulturlandskapet innanfor sonene. Alle tiltak skal planlegges og vurderes ut fra hensyn til stølsmiljøets og kulturlandskapets verdier før det tas stilling til om omsøkt tiltak kan gjennomføres.»

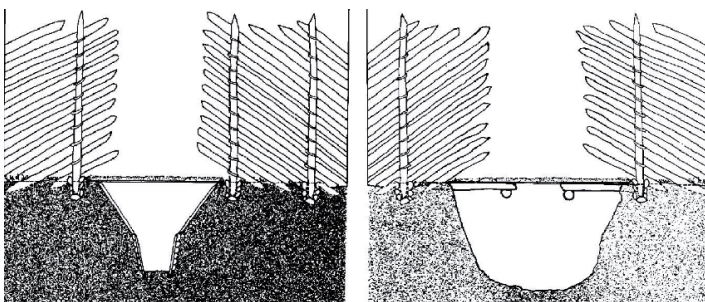

Registrerte naturtyper og enkeltregistreringar. Frå naturbase.no.

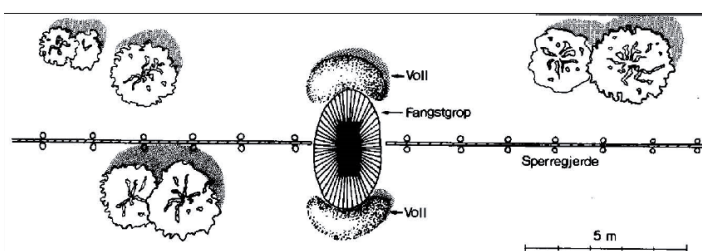
Arkeologiske minne med spesiell tyding

Alle fysiske spor etter menneske kan kallast arkeologiske. Det er derfor ei stor gruppe kulturminne. Historia i Etnedal skriv seg frå eldre steinalder, den gongen folk levde av fangst. Fiske var viktig, og ofte ligg dei eldste buplassane i nærleiken av gode fiskeplassar. Fangst av større dyr ga mat for lengre tid, bein til reiskap og skinn til klede og dekke.

Fangstkulturen var einerådande før jordbruket kom for om lag 4000 år sidan. Elg var ei av dei viktigaste næringskjeldene i skogsområda i eldre steinalder. I dag kan vi finne beinrestar etter elg på buplassar eller i fangstgroper.

Snitt gjennom fangstgrop med kledning og fangstgrop bygd etter lokkprinsippet.

Prinsippskisse av fangstgrop for elg. Teikning: Jacobsen, Harald 1992.

Fangstgropene er spreidd over heile kommunen, i anlegg eller enkeltvis. Det var vanleg at fangstgropene låg strategisk på rekke, og med ledegjerde mellom for å styre elgen til gropa. Fangstgroper for elg har vore i bruk frå yngre steinalder og fram til vikingtid.

Buplassar frå steinalder er vanskelege å finne, og vert som regel funne i samband med regulering av vassdrag eller utgravingar i samband med utbygging. Ofte finn ein avslag av stein, kol og koksteiner på buplassane. Koksteinar er varme steinar som vart lagt i kokegroper i samband med matlaging. Ein buplass frå eldre jernalder er funne langs Etna ved Hellefossen. Registreringa er omtala under prioriterte kulturminne.

Jarnutvinning vart ei banebrytande nyvinning. Allereie kring år 0 var det jarnutvinning i Valdres. Den gongen vart myrmalm røsta med heil ved, ikkje kol. Brenning med kol vart vanleg i vikingtida, og frå denne tida finn vi både jarnvinneanlegg og rikelig med kolgroper i nordre del av kommunen. Det er også registrert nokre gravminne frå jernalder i Etnedal.

Gravminna indikerer ofte fast busetnad, og dei fleste ligg i samband med gard. Mange gravminne har vorte fjerna ved utbygging eller jordarbeid. Det er kan hende difor det ikkje er registret mange gravminner i Etnedal.

Frå nyare tid har vi familiegrava på Hestekinn frå byrjinga av 1800-talet. Denne er omtala under prioriterte kulturminne.

Nye registreringar

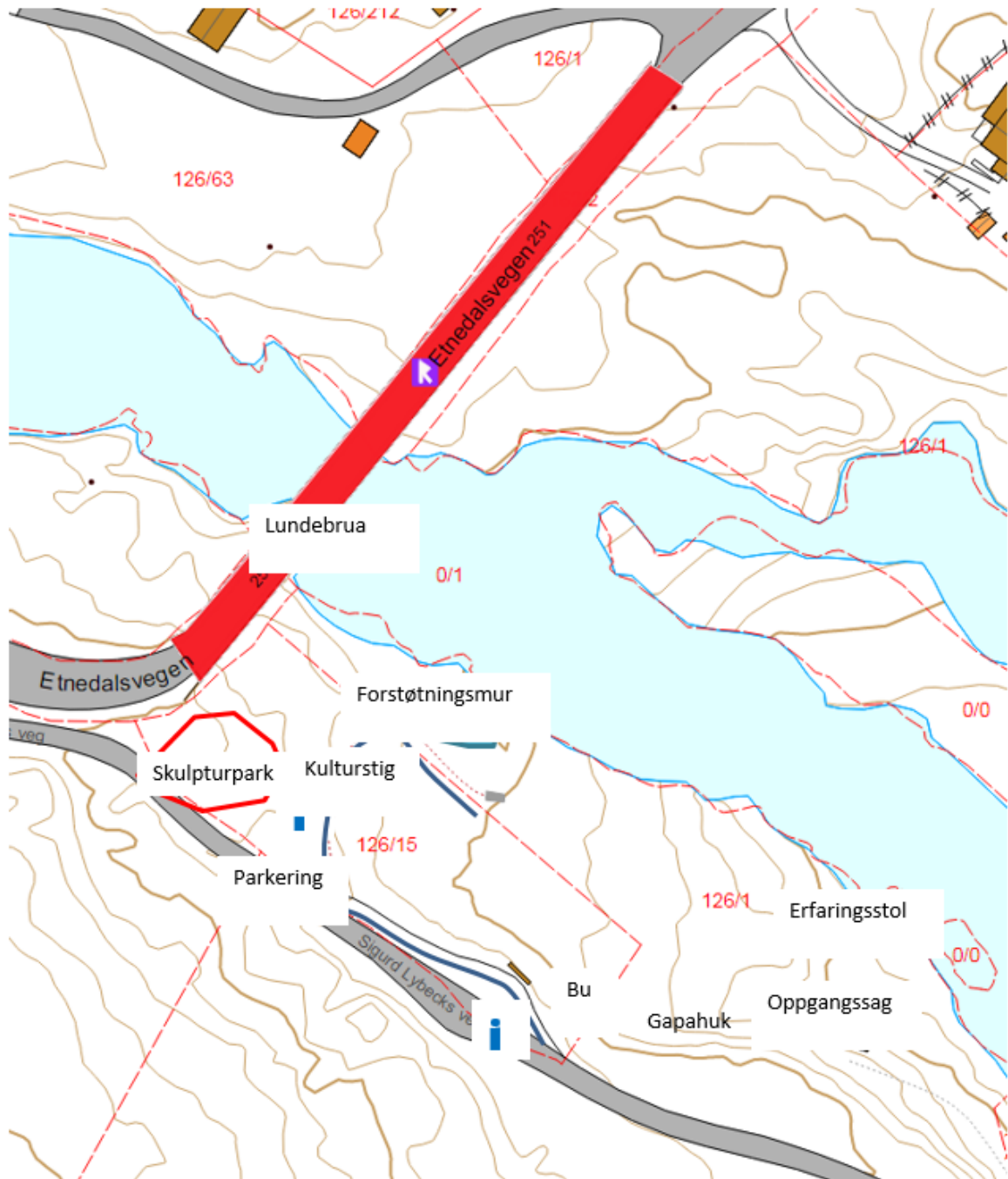
I tillegg til dei eksisterande temakarta over nyare tids kulturminne, fornminne og kulturlandskap og bygg, er det i samband med kulturminneplanarbeidet utarbeida nye digitale registreringar for:

- Bureisingsbruk
- Vassdragsrelaterte kulturminne
- Historiske vegar og skyss-stasjonar
- Danseplassar

DEL 4 PRIORITERTE KULTURMINNE

1 Lundebrua med Bustenskjoldparken og oppgangssaga

Langs fylkesveg 251 mellom Høljarast og Bruflat ligg Lundebrua. Brua har 19 meter langt og 7 meter breitt bogespenn, og er den lengste tørrmura steinbrua i Nord-Europa. Ved Lundebrua ligg også ei oppgangssag og ein rasteplass med ein skulpturpark. Gjennom verdiskapingsprogrammet for Dokkadeltaet er det sett opp ein «erfaringsstol».

Lundebrua, skulpturparken og kulturminne knytt til oppgangssaga utgjør eit kulturmiljø som er lett tilgjengeleg og enkelt å oppleve.

Om kulturminna

Nedanfor Lundebrua er eit tilrettelagt rasteområde med informasjon om brua og området. Foto: Etnedal kommune.

Teikning av tyskarane som restaurerte brua etter sprenginga i 1940. Illustrasjon: Forsvarets museum.

Lundebrua

I 1790 vart det bestemt å leggje Den Bergenske Kongevegen gjennom Etnedal. I starten gjekk vegen over ei trebru, men etter tre års arbeid vart Lundebrua ferdigstilt i 1829. Brua er oppført i naturstein, utan nokon form for bindemiddel. Steinblokker vart henta i nærliggjande bekkefar, sidan glatta og reinska for jord og grus. Blokkene vart delte til firkanta mursteinar og frakta med hest til byggeplassen. Brua er kraftig bygd og relativt brei, sjølv etter dagens målestokk. Ho held seg oppe ved at steinane overfører trykket til kvarandre.

Frå brua var ny i 1829 og fram til den nye vegen over Tonsåsen til Høljarast vart utbygd tidleg i 1860-åra, var ho ein del av hovudvegen mellom Bergen og Christiania. Men også etter omlegginga av hovudvegstraseen har Lundebrua vore avgjerande for den lokale trafikken gjennom Etnedal, også tungtrafikk. Under krigshandlingane i april 1940 prøvde norske styrker å sprengje brua med 70 kg dynamitt for å hindre tyskarane å rykke framover. Det vart berre små skader. Brua vart sett i stand att av tyskarane. Lundebrua vart freda i 1984, og er det einaste freda veganlegget i Valdres.

Lundebrua er 132 meter lang. Foto: Etnedal kommune.

Oppgangssaga

Oppgangssaga ved Lundebrua vart bygd av Ola Lofthus i 1880-åra. Saga utnytta fallet i fossen. Om lag femti meter nedanfor Lundebrua var det ein demning, laga av tømmer som stod på ende ned mot botnen i elva. Mot vest var det sett opp ein solid steinmur, så vatnet ikkje skulle fløyme nedover vegen mot vestsida. I muren var det eit hol med luke i, der ein kunne sleppe vatnet nedover mot saga. Frå holet gjekk vatnet nedetter ein kanal og over i ei trerenne nedover mot saga. Midt på saga var det ei luke i botnen. Når luka vart opna, fossa vatnet ned på eit skovlhjul av tre. Akslingen var ein kraftig trestokk. Herifrå gjekk det reimer opp til sjølve saga.

Saga vart dregen med vatn, og hadde fyrst berre oppgangsblad. Seinare vart dette skifta ut med eit sirkelblad. Sagbenken hadde ikkje sjølvdrag, så benken laut dragast fram med sveiv. Etter 1912 vart fossen og saga seld til Follum. På 1990-talet vart saga restaurert.

Bilete av saga frå då ho var i drift. Foto kjelde: Lybeck, Torodd, 1988.

Oppgangssaga i 2016. Foto: Etnedal kommune.

Skulpturparken

Rett nedanfor brua er det ein skulpturpark med betongfigurar laga av Odd Ødegård frå Nordre Land. Parken består av fem figurar frå forteljingane om Jens von Bustenskjold, skapt av Etnedalsforfattaren Sigurd Lybeck (1895-1975) i 1930-åra. Ei byste av Lybeck sjølv inngår også i den vesle skulpturparken.

Sigurd Lybeck skreiv om «adelsmannen» Bustenskjold og livet i Oladalen i Arbeidermagasinet tidleg i 1930-åra.

I 1935 kom teikneserien med illustrasjonar av Anders Bjørngaard. Avbrote av ei kort pause i 1937, kunne ein så følgje livet i Oladalen heilt fram til 1962. Lybeck ga også ut føljetongar og romanar om Bustenskjold. I 1958 kom filmen *Bustenskjold*, med Leif Juster i tittelrolla.

Over åra skapte Lybeck og Bjørngaard eit serieunivers i over tusen episodar med figurar som Bustenskjold, Madammen, Plassbakk-kallen, Bernt Skomaker, Sørine, Gurine, Myrenggubben, Navarhaugen og Geline. Ein kan sjå fleire av figurane i skulpturparken.

Byste av Sigurd Lybeck står saman med Bustenskjoldfigurane på nedsida av Lundebrua.

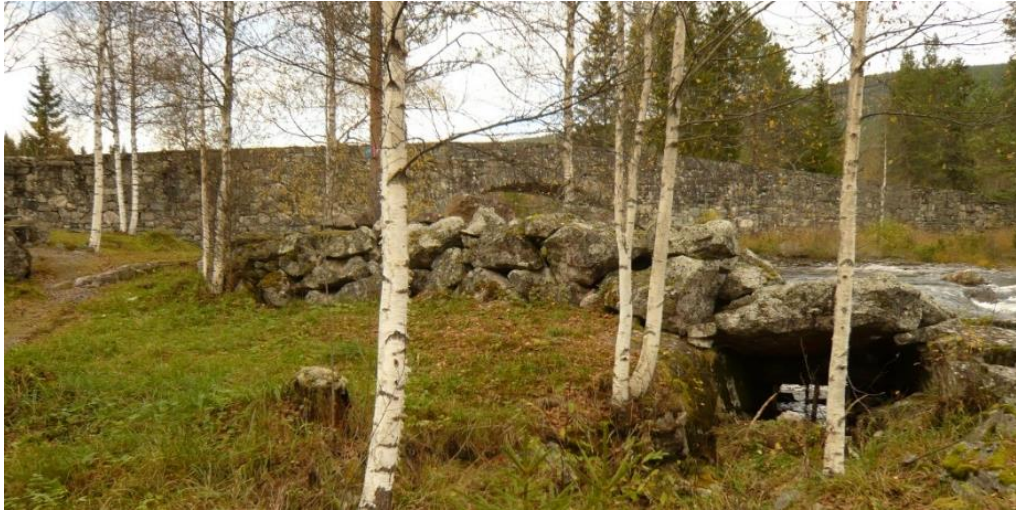
Foto: Katharina Sparstad.

Til venstre: Bustenskjold og Plassbakkkallen. I midten: Myrenggubben. Til høgre: Sørine. Foto: Etnedal kommune.

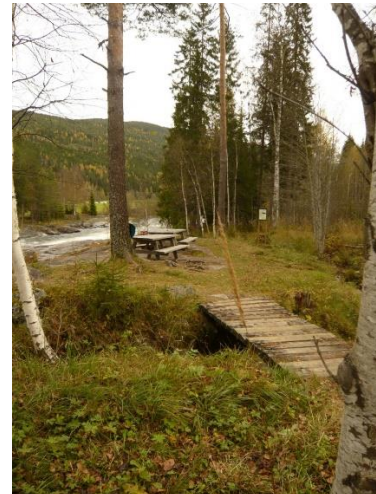
Registreringar og vernestatus

Lundebrua vart freda etter kulturminnelova i 1984, og er det einaste freda veganlegget i Valdres. Av kulturminne i området er i tillegg til Lundebrua Bustenskjoldfigurane, bysta av Sigurd Lybeck, oppgangssaga, ein forstøtningsmur og ei vassrenne registrerte. Alt dette utgjer eit samanhengande kulturmiljø.

Forstøtningsmur og vassrenne. Foto: Katharina Sparstad.

Området er godt tilrettelagt og i bra stand. Av tilrettelegging er det registrert ein kultursti, informasjonstavler (om Lundebrua og området, oppgangssaga, Jens von Bustenskiold og krigshandlingane ved Lundebrua 24.og 25. april 1940), tilvisingsskilt til området og eksterne turar, gapahuk i laft, erfaringsstol, to bord med benkar, klopp/bru, bu, parkeringsplass og turkasse. Området ligg ved ei sykkel- og vandrerrute.

Området er godt tilrettelagt med kulturstig og rekreasjonsområde. Ein del av tilrettelegginga er utført av Dokkadeltaet. Foto: Katharina Sparstad.

Vurdering av kulturminneverdiar

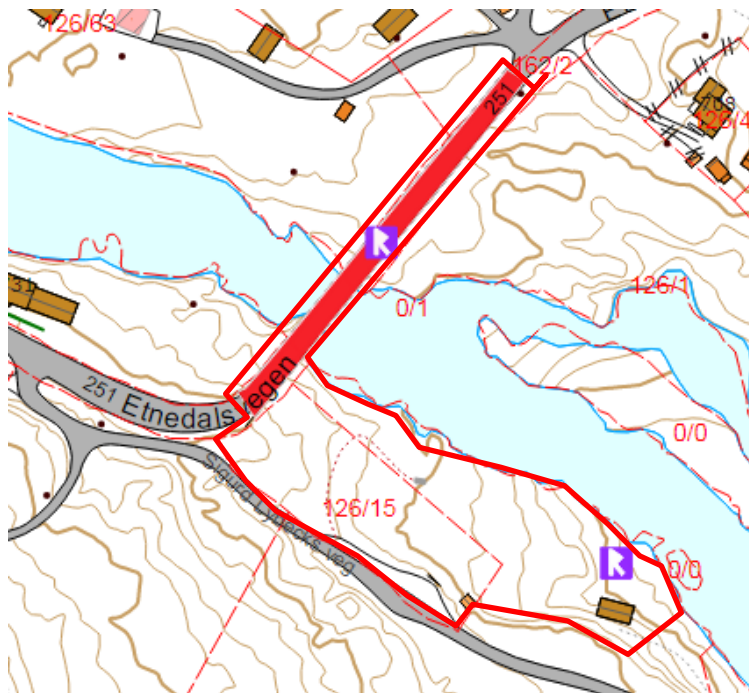
Brua er Nord-Europas lengste tørrmua steinbru, og har vore i bruk i den daglege trafikken sidan 1829. Heilt fram til i dag har Lundebrua hatt ein viktig funksjon som transportåre, men etter kvart har fleire andre former for verdiar vorte knytt til byggverket. I tillegg til å vera eit kulturminne med stor formidlingsverdi, er ho eit landemerke og eit markant landskapselement. Med ei lengde på 132 og ei breidde på fem meter, er ho eit solid byggverk. Brua representerer eit unikt handverk, som vi i dag treng spesialkompetanse for å halde ved like. Brua vart freda i 1984, og valt til motiv for Etnedal sitt kommunevåpen i 1989. Dette gjev brua stor symbolverdi, og gjer henne til noko meir enn ei vanleg ferdselsåre. At brua er freda gjev henne status som eit nasjonalt viktig kulturminne. Saman med skulpturparken og oppgangssaga utgjer Lundebrua eit unikt kulturmiljø i eit naturskjønt område. Det er godt skilta og lett tilgjengeleg både for lokalbefolkning og tilreisande, og i tillegg viktig som rekreasjonsområde.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

Brua er eit freda kulturminne, og det overordna målet bør vera å ta vare på brua. Gjennom mange tiår har brua vorte belasta med mykje tung trafikk, noko ho ikkje vart konstruert for å tole. Arbeidet med ny bru ved Hellefossen blir fullført i 2019, noko som vil gje den freda Lundebrua naudsynt avlastning. Andre omsyn er å få fram historia kring Bustenskjold og figurane, og hindre at området gror att. Vidare er det viktig å ta vare på bygning og inventar i oppgangssaga.

Det er berre sjølve brua som er freda etter kulturminnelova. Området som heilskap har ikkje noko formelt vern knytt til seg. Derfor bør området markerast med omsynssone kulturmiljø i arealdelen til kommuneplanen. Avgrensing er foreslått på kartet nedanfor.

Forslag til omsynssone.

Bruk

Heilt fram til no har brua vore i bruk for vanleg trafikk, med den belastninga det fører med seg. Med ny bru vil belastninga bli mindre. Med mindre gjennomgangstrafikk kan området blir meir attraktivt som opplevings- og rekreasjonsområde.

Hovudmål

Vidareføre kulturmiljøet som turmål og formidlingsarena.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Ta vare på Lundebrua	Vurdere tolegrense	Bygge ny bru for tungtrafikk	Statens vegvesen Oppland fylkeskommune	Statens vegvesen Oppland fylkeskommune

Ta vare på Skulpturparken	Årleg tilsyn	Rydde området Halde skulpturane reine	Etnedal kommune	Etnedal kommune
Ta vare på Oppgangssaga	Vurdere tiltak	Årleg tilsyn Tiltak om naudsynt	Etnedal kommune	Etnedal kommune Norsk kulturminnefond
Legge til rette for rekreasjons- og opplevingsområde	Plan for tilrettelegging, informasjon og skjøtsel	Oppfølging av plan Oppdatering og vedlikehald Vegetasjonspleie	Etnedal kommune Dokkadeltaet	Etnedal kommune Dokkadeltaet

Vidare oppfølging

Lundebrua er i dag ein del av fylkesvegen og eigd av Oppland fylkeskommune. Etnedal kommune er eigar av oppgangssaga og skulpturparken, og har det overordna forvaltningsansvaret for området. Vedlikehald av brua er det eigaren som har ansvaret for, men forvaltninga av kulturmiljøet bør styrast i dialog, med grunneigar, lokalbefolkning, lag og foreiningar.

Foto: Etnedal kommune.

2 Bruflat kyrkje

Bruflat kyrkje ligg som namnet seier på Bruflat, rett nord for Blåflat gard, omkransa av Etnedalsheimen, kommunehusa og kommunale omsorgsbustadar. Kyrkja har hovudinngang frå Kyrkjevegen i vest, markert av ein inngangsportal. Kyrkjegarden er delvis avgrensa av ein kyrkjegardsmur og delvis av eit stakittgjerde.

Kyrkja sett frå sør. Foto: Katharina Sparstad.

Om kulturminnet

Bruflat kyrkje er ei lafta korskyrkje med takrytter over korsmidten. Takryttaren har ein spiss åttekanta tårnhette. Kyrkja har eit utbygg i vest med orgelgalleri, og mot sør galleri for kyrkjelyden. Ved austenden av koret er det eit sakristi.

Det har vore kyrkje på Bruflat heilt sidan mellomalderen, og truleg var den fyrste kyrkja ei stavkyrkje. Kyrkja er omtala i 1327. Ho låg truleg om lag på same stad som dagens kyrkje. Etter reformasjonen låg Etnedal under Aurdal kyrkjesokn. Dette var lang kyrkjeveg, og i 1641 var det vigsla ei gåvekyrke som truleg låg om lag der Etnedalsheimen ligg. Gåvekyrkjer vart rekna som kapell, og folk laut framleis betala Kyrkjetienda til hovudkyrkja i Aurdal. Ifølgje ein tradisjon skal kyrkja ha vorte bygd om i 1662 og reve i 1749, medan ein annan en tradisjon seier at kyrkja vart bygd i 1662 og sett i stand i 1747 eller 1749. Det finst elles ingen omtaler eller teikningar som seier noko om korleis kyrkja såg ut, men i dagens kyrkje kan det sjå ut som delar kjem frå ei eldre kyrkje. Dendrokronologiske prøver frå dei eldste stökkane syner at treet vart felt i 1704.

I 1894 vart Etnedal eige prestegjeld og Bruflat kyrkje, eller Blåflatkyrkja, hovudkyrkje i Etnedal. Det har vore ulike teoriar om når noverande kyrkje vart bygd. I ei oversikt frå 1790 og i kallsboka frå 1807 heiter det at kyrkja vart oppført i 1741. I kyrkja er det festa eit trestykke med årstalet 1744 skore inn, og dette vert sett i samband med oppføringa av kyrkja. I ei omtale frå 1852 heiter det at kyrkja var bygd rundt 100 år tidlegare. Ein annan teori er at kyrkja vart bygd i 1750, men at ho vart riven og flytta til si noverande tomt i 1774. Byggmeister skal ha vore Sven Olsen Traaset, som også skal ha bygd Bagn og Aurdal kyrkjer.

Kyrkja har vorte bygd om, reparert og restaurert ei rekkje gonger, i 1818-20, 1860, 1909-12 og 1974-75. Særleg omfattande var utbygginga i 1909-12, som skjedde på grunnlag av teikningar av Holger Sinding-Larsen og leda av byggmeister Åslund. Taket var tekt med spon fram til 1820, då det vart lagt skifer.

Også kyrkjegarden har vorte utvida fleire gonger, fyrst omkring 1830 og sist på slutten av 1980-talet, då han vart utvida austover. I 1990 vart det bygd ein ny natursteinsmur rundt det nye kyrkjegardsarealet, leia av muraren Erling Andersen.

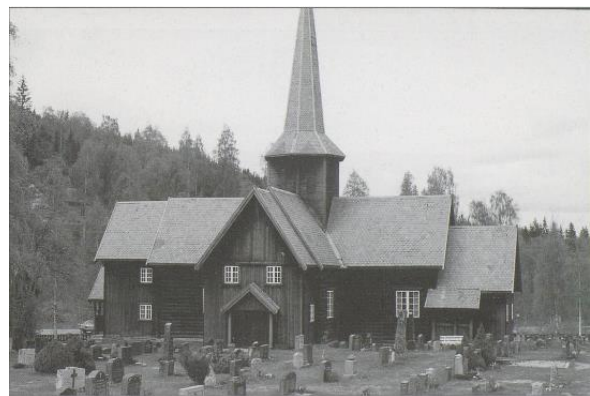
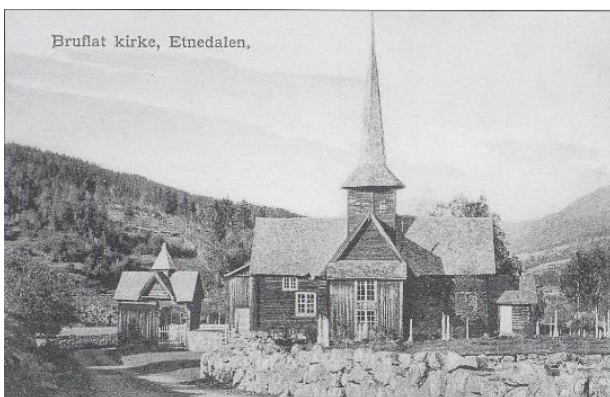

Alderen på kyrkjegardsmuren varierar, ettersom kyrkjegarden har vorte utvida fleire gonger. Den yngste delen er frå 1990. Foto: Etnedal kommune.

I 1894 vart det feira 150-årsjubiliem for kyrkja, og i 1975 200-årsjubileum. I 2000 vart det feira eit nytt 200-årsjubileum for vigslinga av kyrkja som fann stad i 1750 (Kjelde: Norges kirker.no).

Brufat kyrkje før og etter restaureringa i 1910 - 12. Frå Brufat kyrkje gjennom tidene, Harald Hvattum.

Brufat kyrkje før og etter restaurering i 1930 åra. Frå Brufat kyrkje gjennom tidene, Harald Hvattum.

Mykje av det sentrale inventaret er etter tradisjonen laga av Ola Kvit kring 1790, truleg i samarbeid med Hans Jonassen Felde. Det gjeld altertavle, preikestol, døypefont og korskille. Altertavla er ei portaltavle som i hovudfeltet har figurar av Kristus på korset omgjeve av Maria og Johannes. I sidefelta er Aron og Moses. På gesimsen over er det ei rekkje englar, der dei to inste held medaljong med årstal. Opphavleg var kongemonogrammet for Kristian VII her, men det vart i 1818 erstatta med Jahve-teiknet. Tavla vart gjeve av Anders Lunde og Gjertrud Bjørensdatte, Anders Fladødegarden og Ingeborg Bjørensdatte i 1789.

Det er fire klokker i klokketårnet. Den eldste er frå 1200-talet, medan ei anna klokke er frå 1706 og skal vera støypt av Gerhard Schimmel. Dei to siste er støypt av O. Olsen & søn i 1912. Vi finn òg eit oblatjarn frå mellomalderen.

Den eine av dei fire kyrkjeklokkene er frå 1200-talet. Frå Bruflat kyrkje gjennom tidene, Harald Hvattum.

Preikestolen har fem fag med akantusutskjeringar attåt drueklasar og frukter. Foten er sekskanta og vart bygd høgare ved ein restaurering. Døypefonten har form av ein engel som held eit fat, og er gjerne samanlikna med ein tilsvarande i Ulnes kyrkje, truleg også av Ola Kvit. Kyrkja har hatt fleire orgel. Ein orgelfront frå 1700-talet og eit skaporgel er på Valdres folkemuseum. Dagens orgel er frå 1983, frå Norsk Orgel- og Harmoniumfabrikk.

I april 1940 kom Bruflat kyrkje i eldlina under krigshandlingane. Kyrkjebøkene vart flytta til eit hus i nærleiken, men det brann opp.

Registreringar og vernestatus

Bruflat kyrkje er listeført av Riksantikvaren, noko som gjeld for alle kyrkjer oppført mellom 1650 og 1850, i tillegg til mange kyrkjer som er yngre. Listeførte kyrkjer skal behandlast med like stor respekt som freda kyrkjer, og tiltak må godkjennast av biskopen, etter råd frå Riksantikvaren.

Vurdering av kulturminneverdiar

Historia om kyrkja på Bruflat skriv seg attende til mellomalderen. Kyrkjehistoria i Etnedal fram til i dag er rik med ulike fasar og periodar. Kyrkja som står i dag ber med seg denne historia. I tillegg til at enkeltgjenstandar har særleg verdi, har bygget med dei ulike periodane og utbyggingane stor arkitektur- og kulturhistorisk verdi, også i regional og nasjonal samanheng. I Bruflat sentrum er kyrkja eit signalbygg. Kulturmiljøet som heilskap, med kyrkje, kyrkjegard og kyrkjegardsmur, har stor verdi for sentrumsmiljøet. I tillegg har kyrkja svært stor identitetsverdi for innbyggjarane i Etnedal, og ho er framleis ein sentral møteplass i bygda.

Forslag til forvaltning

Listeførte kyrkjer er underlagt eit formelt vern som både omfattar interiør og eksteriør. Vernet gjeld ikkje kyrkjegarden. For å sikre heilskapen i kulturmiljøet, bør kyrkja og kyrkjegarden markerast med omsynssone i arealdelen til kommuneplanen. Sjå kartet med forslag til avgrensing.

Forslag til omsynssone.

Spesielle omsyn

Det viktigaste er å ta vare på sjølve kyrkja, med bygningsdelar, arkitektoniske detaljar og inventar, i samanheng med omgjevnadane. Kulturmiljøet som heilskap må forvaltast på ein god måte, og kyrkja sin posisjon i landskapet må vernast om. Kyrkjene var og skal vere signalbygg i landskapet, og det er eit poeng at omgjevnadene tek omsyn til dette og ikkje bryt viktige siktliner med nedbygging og/eller vegetasjon.

Etnedal kyrkjelege fellesråd kan utarbeide ein verneplan for kyrkjegarden med sikte på bevaring både av minnesteinar, verdifulle gravminne og andre element med kulturhistorisk verdi. Ingen gravminne eldre enn 60 år kan fjernast utan at fylkeskommunen som kulturminnemyndigheit har fått uttale seg.

Bruk

Framleis bruk som soknekyrkje og formidling av kyrkjehistoria. Kyrkja har gode vilkår for formidling med ei eige bok om kyrkja, *Bruflat kyrkje gjennom tidene* av Harald Hvattum. Med god forvaltning av bygningsmassen og kyrkjegarden ligg det òg til rette for god formidling av historie og kulturminneverdiar.

Hovudmål

Framleis bruk av kyrkja og formidling av historia.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Finansiering
Ta vare på bygget	Vedlikehald	Gode rutinar for tilstandsvurdering	Etnedal kyrkjelege fellesråd	Etnedal kyrkjelege fellesråd
Ta vare på inventar	Tilsyn	Rutinar for tilsyn	Etnedal kyrkjelege fellesråd Riksantikvaren	Etnedal kyrkjelege fellesråd Riksantikvaren

God forvaltning av kulturminne på kyrkjegarden	Verneplan	Kartlegge verdiar og utarbeide verneplan	Etnedal kyrkjelege fellesråd Etnedal kommune	Etnedal kyrkjelege fellesråd Etnedal kommune
Ta vare på heilskapen i kulturmiljøet	Vedlikehald	Gode forvaltningsrutinar	Etnedal kyrkjelege fellesråd Etnedal kommune	Etnedal kyrkjelege fellesråd Etnedal kommune
Synleggjera kyrkja og kyrkjegarden som kulturminne	Kommunalt planverk	Markere kulturmiljøet med omsynssone i arealdelen i kommuneplanen	Etnedal kommune	
Styrke kyrkja sin posisjon som kulturminne og historieforteljar	Formidling	Knyte historia til undervisning Omvising/guiding	Etnedal kyrkjelege fellesråd Etnedal kommune Etnedal historielag	Etnedal kyrkjelege fellesråd Etnedal kommune

Vidare oppfølging

I forvaltninga av kyrkja som kulturminne og som del av eit kulturmiljø er det viktig med god dialog mellom fellesrådet, kommunen, fylkeskommunen og Riksantikvaren.

Foto: Etnedal kommune.

3 Kongevegen

Kongevegen mellom Kristiania og Bergen vart opparbeidd i åra 1792-1793. Veggen gjekk opp Hadeland, til Bruflat og opp over Tonsåsen der den følgde dalføret opp over Filefjell. Kongevegen Kristiania – Bergen var ikkje berre eit samband mellom Oslo og Bergen, men knytte også saman hovudstadene i Norge, Sverige og Finland og held fram heilt til St. Petersburg.

Foto: Katharina Sparstad.

For at både kongen og embetsfolk kunne ta seg raskt fram mellom byane, vart dei viktigaste gjennomfartsvegane i perioden 1700-1824 utbetra etter kongeleg forordning som kjerrevegar, kalla kongevegar. Med ny veglov i 1824 endra vegane status til «hovudvegar», og veggen frå Kristiania til Bergen vart kalla Den Bergenske hovudveg. I Noreg er det seks definerte Kongevegar.

I åra etter 1764 vart det gjennomført nye reformer for vegbygging i Danmark. Dei fekk også mykje å seie for vegbygginga på Kongevegen. Vegane vart bygde ut frå meir vitskaplege teknikkar med oppmålingar og nivelleringar. Transport med hest og vogn stilte krav om slette, jamne og tørre vegar. Difor vart veggen oppbygd med fast grusdekke og god drenering. Det vart laga djupe sidegrøfter og tversgåande steinkister som leidde vatnet bort.

Medan dei gamle allfarvegane følgde tørre knausar og gjekk rundt haugar og store steinar, vart slike hindringar no rydda bort med krut. Prinsippet om dei rette veglinene vart gjennomført utan særleg omsyn til terrenget. Vegane vart bygd etter dåtida sin ideologi for vegbygging – «det franske prinsipp» – med mest mogleg rett lineføring.

Stigninga kunne vera så kraftig at sjølve meininga med veggen – det å kunne køyre med hest og kjerre – vart vanskeleg utan å måtte laste av delar av lasset og heller gå to gonger i bakkane.

Om kulturminnet

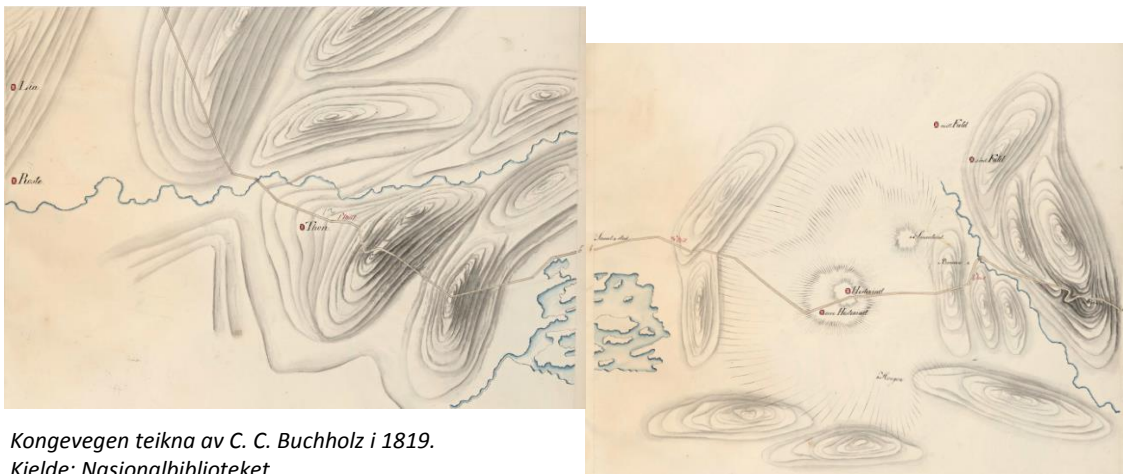
Den Bergenske Kongeveg gjennom Etnedal

Ein lang strekning av Den Bergenske Kongeveg går gjennom Etnedal, heilt frå grensa til Nord-Aurdal ved Tonsbakken, ned til Bruflat, langs Etna over Lundebrue og til Høljarast. Det er strekningen mellom Bruflat og Nord-Aurdal grense som er merka av og omtala i kulturminneplanen.

Før Den Bergenske Kongevegen vart etablert i Etnedal, var det også vurdert ei anna rute, då over Leirskogen. Men det vart vist til at vintervegen gjekk om Etnedal og Blåflat, og soleis vart vegen lagt hit. I motsetnad til mykje av leia sørover frå Bruflat mot Høljarast, der kongevegen i dag delvis ligg under dagens veg, er store delar av strekningen mellom Bruflat og Tonsbakken framleis bevart. Her kan ein sjå den opphavelige traseen med detaljar som murar og stikkrenner. Vegen er godt synleg og egna for fotturar.

Arbeidet med Kongevegen gjennom Etnedal vart leia av Løytnant Krohn. Våren 1790 kom generalvegministeren til Etnedal for å inspisere ruta som skulle gå om Lunde, Blåflat og Breie. Vegarbeidet starta i 1792. Under arbeidet skjedde det ei sprengingsulykke, der ein av dei som sto for arbeidet, Bjørn Toreson, fekk den eine leggen avslått og andlet og hender øydelagt.

Munnleg tradisjon seier at Kongevegen frå gamalt har hatt to leier, Hestekinn og Breie. Køyreveg over Breie var allereie etablert før Den Bergenske Kongevegen vart opparbeidd. Alt i 1757, 36 år før kongevegen opna, var det skystasjon her. Etter tradisjonen skal vegen over Hestekinn vera den eldste, men Harald Hvattum syner i boka *På Gamle vegar i Valdres* at skystasjonen på Hestekinn fyrst kom i 1808, og at vegen over Breie derfor er den eldste køyrevegen. Vegen over Hestekinn er mindre bratt, og truleg var det derfor Kongevegen vart lagt hit etter 50 år. Kongevegen vart fyrst teikna i 1819 av Carl Cristian Buchholz (1787-1849). Kartet frå 1819 syner at leia då gjekk over Hestekinn.

Kongevegen teikna av C. C. Buchholz i 1819.
Kjelde: Nasjonalbiblioteket.

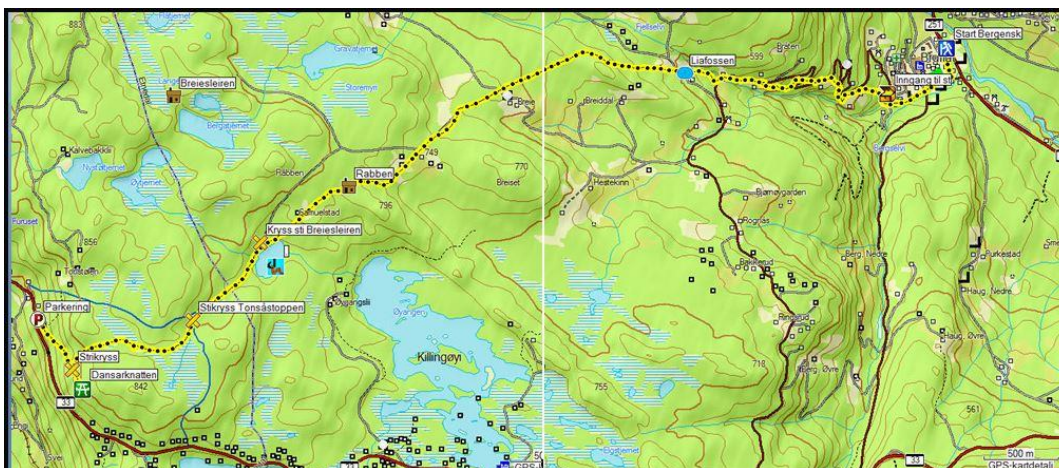
Historisk kart frå 1837. Kartet syner at det gjekk to vegar opp frå Blåflat, ein over Hestekinn og ein over Breie. Vegen over Breie har tydelegast markering. Teiknar ukjend. Kjelde: Statens Kartverk.

Frå Tonsbakken går vegen vidare ned til Bjørgo og Bøe skysstasjon (seinare Frydenlund) i Aurdal. I samband med bygging av ny veg over Tonsåsen, «Tonsåssjåseen» i 1860-åra, som stort sett er same traseen som fylkesveg 33, vart reisevegen og skysstasjonane endra. No vart det fyrst skysstasjon på Gravadalen på Tonsåsen, og frå 1875 til ut 1800-talet var det Sveen som var skysstasjon. Bygningen i Sveen er reve.

Sveen fungerte som skysstasjon i om lag 25 år på slutten av 1800-talet, men låg litt unna den opphavlege Kongevegen. Biletet er tatt i 1884 av Axel Lindahl. Biletet til høgre er take av Oscar Puschmann i 2013 på same stad. Begge bileta tilhøyrar Norsk folkemuseum.

I dag er vegen opp frå Bruflat til Tonsåsen rydda og skilta, og fungerer som tursti frå Bruflat til den møter bilvegen over Tonsåsen. Vegen kryssar bilvegen (Fjellslinna) fleire stader i stigningane opp frå Bruflat. Vegen treng framleis noko rydding og betre skilting nokre stader.

Ruta som er tilrettelagt for vandring av kommunen ligg inne i Outtt.

Registreringar og vernestatus

Heile strekninga frå Bruflat over Tonsåsen til kommunegrensa er kartlagd med gps, skilta og tilrettelagt for ferdsel frå Bruflat til vegen over Tonsåsen. Langs vegen er det sett opp informasjonstavler om fleire kulturminne. Der Fjellslinna tek av mot Breie, går vandrevegen eit stykke på ny veg. Her er det gjort utbyggingar som har endra vegleia.

Langs vegen ligg mellom anna plassen Mørke med mektige murar kring jordet. Plassen er ikkje merka som kulturminne. Foto: Katharina Sparstad.

Vurdering av kulturminneverdiar

Kongevegen er eit viktig veghistorisk kulturminne og knyt Etnedal saman med ei større ferdslehistorie. Samstundes er den viktig for å forstå busetjingsmønsteret i kommunen og spesielt framveksten av tettstaden Bruflat. Fleire kulturminne i Etnedal fortel om nettopp slike samanhengar – Lunde bru, Bruflat kyrkje, Blåflat gard og Breie. Å kunne oppleva kongevegen ved å gå på den gjer eit unikt innblikk i historia, og kan bidra til å auke forståinga av korleis bygda, regionen og samfunnet vårt har vorte forma, både fysisk og kulturelt. Store delar av strekninga er godt bevart, noko som gjer at vegen og kulturminna knytt til den har stor formidlingsverdi. Vegen er også eit viktig rekreasjonsområde for innbyggjarar og besøkande.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

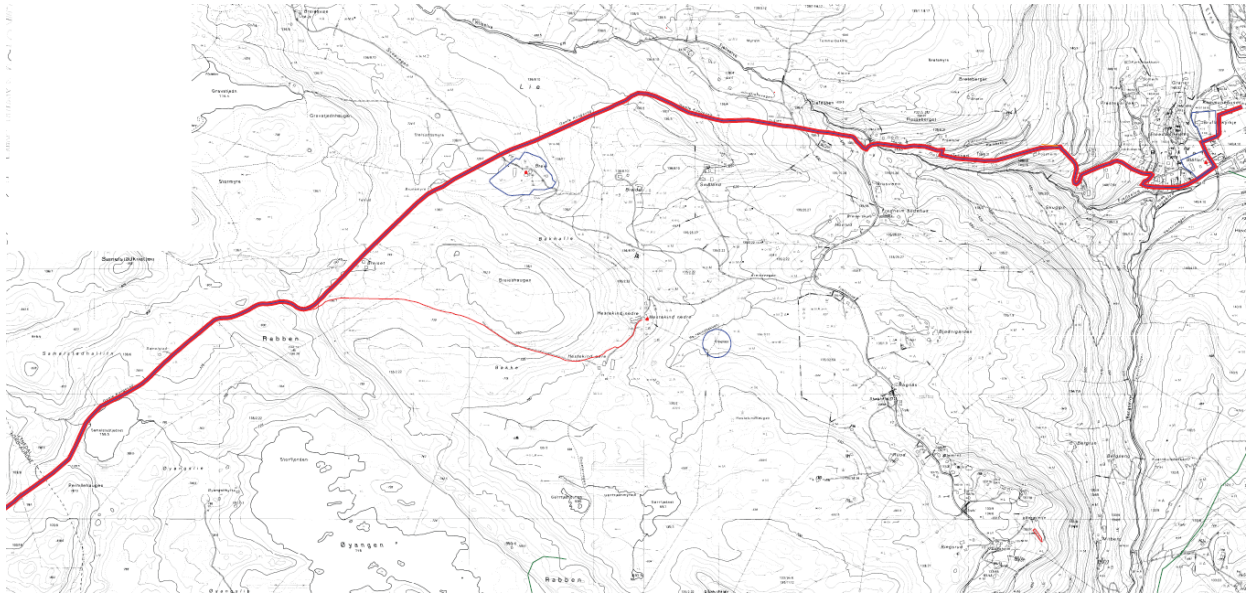
Det viktigaste er å ta vare på den originale kongevegen, og historia knytt til denne. Vegen bør derfor ikkje byggjast meir ned, og det er viktig at hogst og anna anleggsferdsel tek omsyn til kongevegen. Den er sårbar, og ikkje bygd for å tole tunge maskiner. Ved å markere vegen med omsynssone i arealdelen til kommuneplanen vil det vera enklare for kommunen og andre å ta naudsyns omsyn. Det er også viktig at vegen vert nytta, at det er gode tilvisingsskilt og at den blir halde fri for kratt og søppel.

Bruk

Ferdsel, rekreasjon, oppleving, formidling og undervisning.

Hovudmål

Vidareføre kulturminnet som rekreasjonsområde og formidlingsarena.

Den merka kongevegen i Etnedal med omsynssone. Den raude lina i vest blir kalla Eldgamle vegen.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjeldar/aktuelle tilskotsordningar
Halde vegen i stand	Tiltaksplan for Kongevegen	Rydde og slå vegen, halde grøfter og stikkrenner i stand	Etnedal kommune	Etnedal kommune Statens Vegvesen Norsk kulturminnefond
Ta vare på historia	Plan for formidling	Utarbeide god informasjon for skule og publikum på papir/og eller web	Etnedal kommune Etnedal historielag	Etnedal kommune Sparebanksiftinga
Auka bruk	Plan for tilrettelegging	Marknadsføring Oppdatering av Outtt	Etnedal kommune Visit Valdres VNK	Etnedal kommune Sparebanksiftinga
Auke opplevinga	Plan for utvida informasjon	Lokalisere aktuelle tema Tilrettelegging Betre skilting	Etnedal kommune Etnedal historielag Grunneigarar	Etnedal kommune Sparebanksiftinga
Synleggjera kulturminnet i kommunalt planverk	Kulturminneplanen leggjast til grunn i arealplanlegginga i kommunen	Markere vegen med omsynssone Kulturmiljø i arealdelen til kommuneplanen	Etnedal kommune	Etnedal kommune

Vidare oppfølging

Etnedal kommune har saman med grunneigarar og eventuelle frivillige ansvar for skjøtsel og formidling av kongevegen.

Fjellslinna går i siksakk oppover og krysser Kongevegen fleire stader. Foto: Katharina Sparstad.

4 Høljarast krigsminne

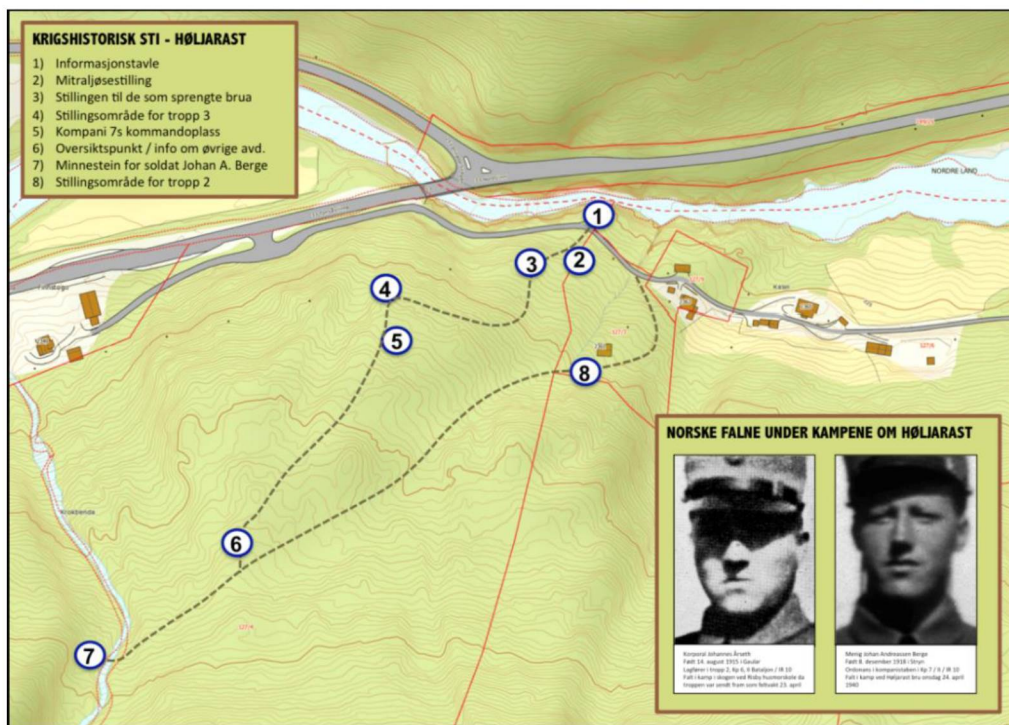
Området rundt Høljarast bru var blant plassane i Etnedal der det gjekk føre seg kampar mellom tyske og norske soldatar i april 1940. 8. mai 2018 opna ein ny «krigshistorisk sti», opparbeidd av Etnedal Historielag. I stien inngår mellom anna informasjonstavler, rekonstruert mitraljøsestilling, rydda skyttarstillingar og minnestein over den falne soldaten Johan A. Berge. I det same området kan ein sjå restar av veganlegget frå tida rundt 1860.

Om kulturminna og -landskapet

Tyske avdelingar starta si fyrste framrykking mot Valdres frå Hønefoss gjennom Begnadalen 14. april 1940. Målet var å rykke fram over Bagn og Dokka for å omgå dei norske avdelingane i Brandbu- og Jevnakerområdet. Dei lykkast ikkje, og den 20. april trekte tyskarane seg tilbake frå Bagn, heilt til Hønefoss. Den norske 4. Brigade, som hadde kome over fjellet frå Voss, stod no i Valdres med 4.500 soldatar. 22. april vende den tyske 163. divisjon på ny merksemda si mot Valdres. No kom hovudstyrka over Dokka. 24. april kom det til harde kampar ved Høljarast bru.

Høljarast bru vart bygd i 1858, i samband med den nye vegtraseen gjennom Etnedal over Tonsåsen. Norske styrker sprengde brua 23. april 1940, då dei tyske soldatane tok seg oppover langs Etna. Tyskarane bygde ei ny bru på same staden, som fekk namnet Brandenburger Brücke. I 1942 reiste dei ei ny bru om lag 100 meter lengre nord. Det er bevart restar av den gamle brua, saman med oppmura kantrekke langs den gamle vegtraseen som førte fram mot brua på sørsida av Etna.

To soldatar fall i kampane om Høljarast bru. Den eine var Johan A. Berge, som har fått reist eit minnesmerke over seg langs den krigshistoriske stigen. Den andre var korporal Johannes Årseth. Årseth fall i kamp nokre kilometer aust for Høljarast, ved Nordsinni ungdomslokale. Johan A. Berge er gravlagd ved Bruflat kyrkje, mens Johannes Årseth er gravlagd ved Nordsinni kyrkje.

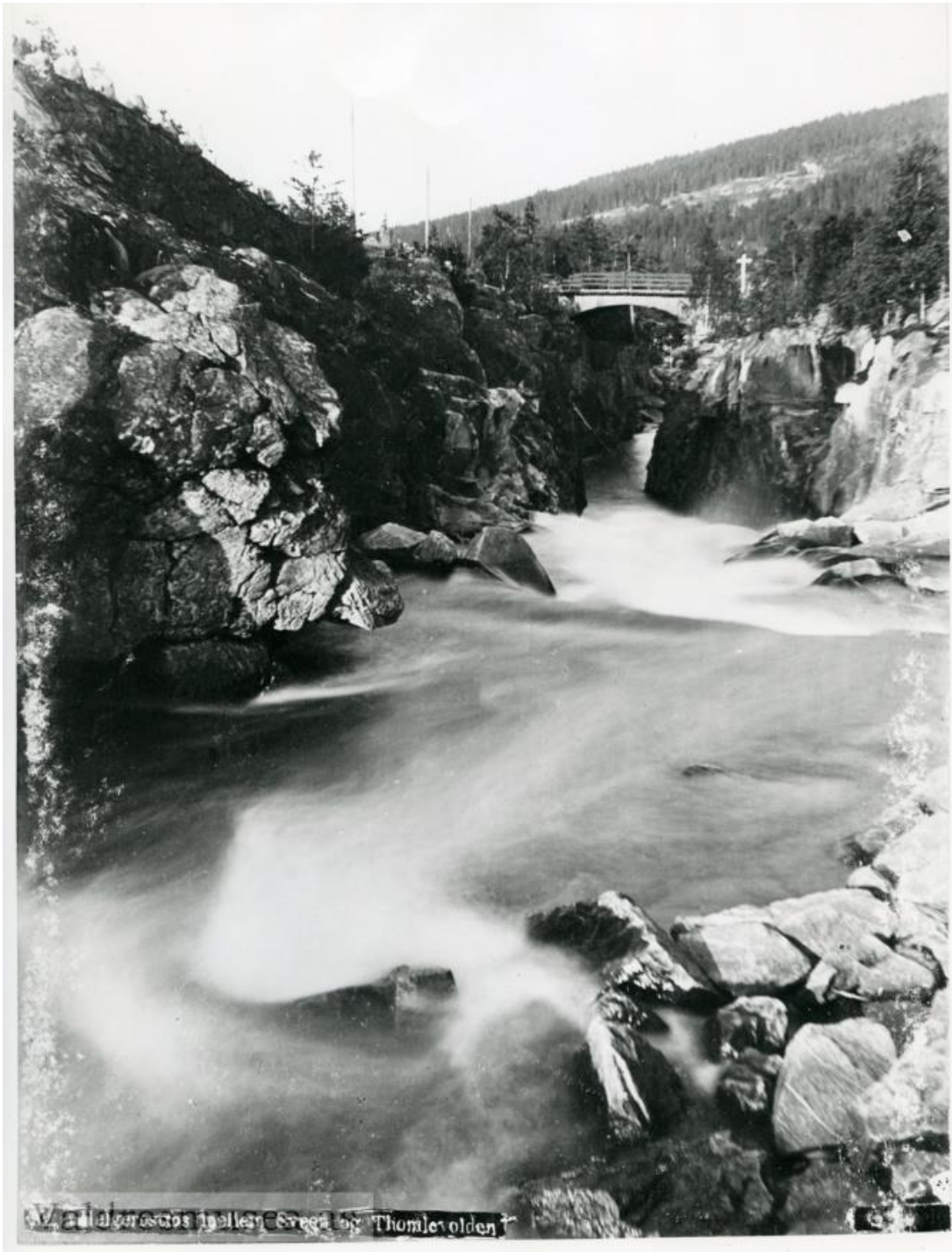
8. mai 2018 opna den krigshistoriske stien ved Høljarast. Kart frå infotavla langs stien.

Registreringar og vernestatus

Restane av gamle Høljarast bru er registrert som kulturminne i Askeladden og i temakartet for kulturminne i Etnedal kommune, men har ikkje noko formelt vern knytt til seg. Krigsminnesmerka er ikkje tidlegare registrert som kulturminne.

Vurdering av kulturminneverdiar

Krigsminnesmerka ved Høljarast bru har stor symbolverdi for mange etnedølar. At området i dag kan opplevast av fleire, ved hjelp av informasjonstavler og ein tilrettelagd sti, bidreg i tillegg til større formidlingsverdi. Reistar etter den gamle brua som vart sprengd, og den tidlegare vegtraseen, gjer området ein dimensjon til, ved at ein kan oppleva eit vegmiljø som skriv seg frå tida omkring 1860. Som samla kulturmiljø viser området eit spenn i tid, og ber i tillegg vitnesbyrd om viktige historiske hendingar både lokalt og nasjonalt.

Jens Embretsen Robøle (1850-1932) har take dette biletet av Høljarast bru, som vart sprengd i 1940. Vi ser brua «ovanifrå», altså frå vest mot aust. Muren til venstre kan vera ein del av den eldste hovudvegen, «Kongevegen». Foto: Valdresmusea.

8. mai 2018 vart den krigshistoriske stien opna. Oberstløytnant og historikar Knut Werner-Hagen hadde vore ein sentral bidragsytar i prosjektet, og var til stades under markeringa. Her viser han fram skiltet med namnet «Brandenburger Brücke», som vart sett på den midlertidige brua som tyskarane bygde etter sprenginga. Elles ser vi den mura kantrekka langs den gamle vegtraseen og restar etter den gamle brua. Foto: Etnedal kommune.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

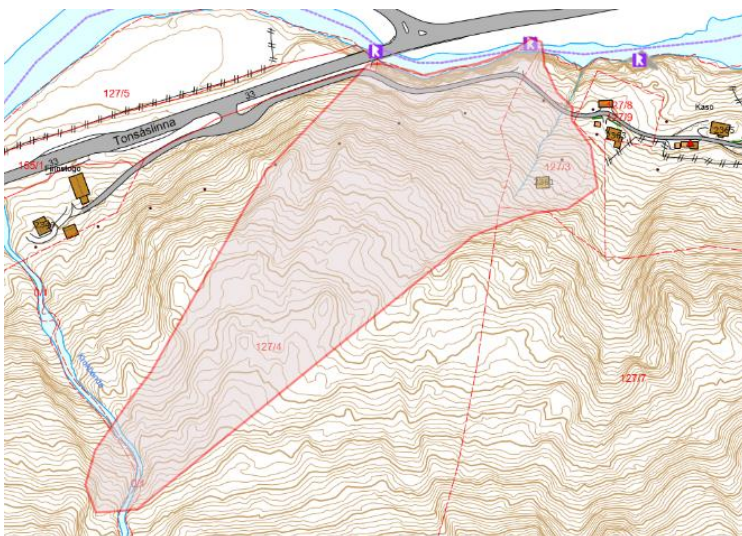
Kulturminna og krigsminnesmerka knytt til kampene ved Høljarast under den andre verdskrigen er i dag rydda og gjort tilgjengelege. I framtida er det viktig at området blir skjøtta og vedlikehalde. Kulturminna knytt til vegen og den gamle brua bør òg takast vare på. Eventuell hogst eller annan aktivitet bør ta omsyn til kulturminna og turstien.

Bruk

Området er i bruk som minnestad og rekreasjonsområde. Med den krigshistoriske stien har området vorte meir tilgjengeleg og fått større betyding for historieformidling knytt til hendingane i 1940. Tilbodet bør gjerast meir kjent både for lokalbefolkning og til- og gjennomreisande, og området bør vera gjenstand for jamleg skjøtsel og vedlikehald. Ungdomsskulen i kommunen har vore delaktig i tilrettelegginga av stien, og kan også vidare vera med i skjøtelsarbeidet. Slik deltaking gjev området ein funksjon som læringsarena for elevane.

Hovudmål

Vedlikehald og skjøtsel.

Forslag til omsynssone kulturmiljø som kan markerast i arealdelen til kommuneplanen.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskilder
Halde området og stigen ved like	Jamleg vedlikehald og skjøtsel	Utarbeide skjøtelsplan	Etnedal historielag Etnedal kommune Etnedal skule	Etnedal historielag Etnedal kommune
Vedlikehald av infotavler	Jamleg tilsyn	Utarbeide skjøtelsplan	Etnedal historielag Etnedal kommune	Etnedal historielag Etnedal kommune
Bevare området som samla kulturmiljø	Synleggjera miljøet i kommunalt planverk	Markere området med omsynssone i arealdelen til kommuneplanen	Etnedal kommune	Etnedal kommune

Vidare oppfølging

Fleire aktørar bør vera involvert i vidare forvaltning av området. På den eine sida må verdiane sikrast, samstundes som området treng jamleg vedlikehald for å kunne brukast som minnestad, formidlingsarena og rekreasjonsområde. Etnedal historielag, Etnedal kommune og Etnedal skule er viktige aktørar, i tillegg til grunneigarar.

Rekonstruerte mitraljøsestillingar. Foto: Ivar Øverlier.

5 Breiesleiren

Breiesleiren ved Bergatjednet var heimefrontleir og i bruk av motstandsfolk under den andre verdskrigen i åra 1944 og 1945. Gjennom vinteren budde det folk her som av ulike grunnar måtte halde seg skjult for den tyske okkupasjonsmakta.

Etnedal Historielag utførte i 1993 og 1994 eit stort restaurerings- og rekonstruksjonsarbeid på Breiesleiren, slik at mykje av leiren kan opplevast slik han var under krigen.

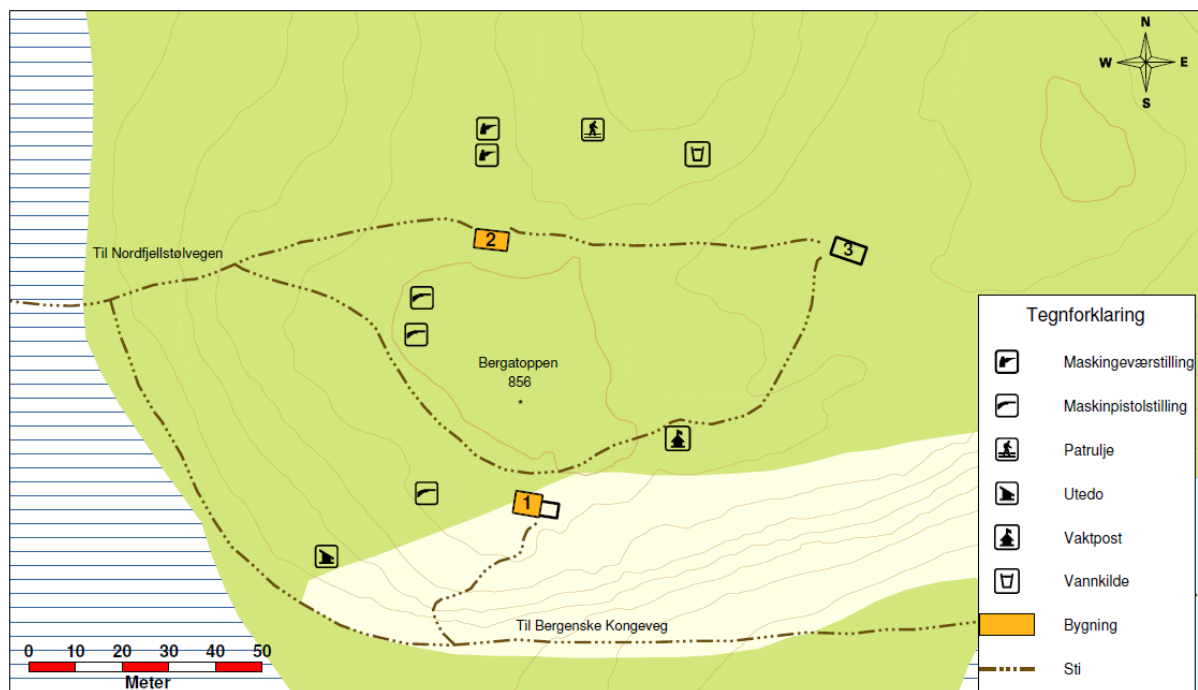

Breiesleiren teikna av Ralph A. Styker.

Om kulturminnet

Breiesleiren vart lagt på ein knaus ved Bergatjednet i Breiesskogen. Plasseringa var i tråd med ynskjer frå Forsvarets Overkommando i England, som ville ha orienteringar om lytte- og radarstasjonen som tyskarane var i ferd med å byggje på Ossetra. Kolbjørn Småladen leia oppbygginga av leiren. Tre veggjar vart lafta inntil ein fjellvegg, og inne vart det mura opp ein gråsteinspeis. Tømmeret hogg karane sjølv, samstundes som dei måtte halde vakt. Det dei elles trong av materialar, til dømes til taket, vart frakta frå gardssaga på Breie. Byggverket hang saman med eit 16-mannstelt med plankegolv og vidare ei papp- og barhytte som fungerte som kjøken.

To hytter til vart sett opp i nærleiken (nr. 2 og 3 på kartet nedanfor). Hytte 2 vart brukt som skogs-, jakt- og fiskehytte i fleire år etter krigen. Bølgeblekktaket som vart lagt på av grunneigar Arne Breien i slutten av 1940-åra sørga for at ho har vorte bevart, og at det i samband med restaureringa i 1993-1994 berre var naudsynt å byte dei nedste stökkane. Hytta hadde omn og ti sengeplassar. Av hytte 3 er det berre ruinar att.

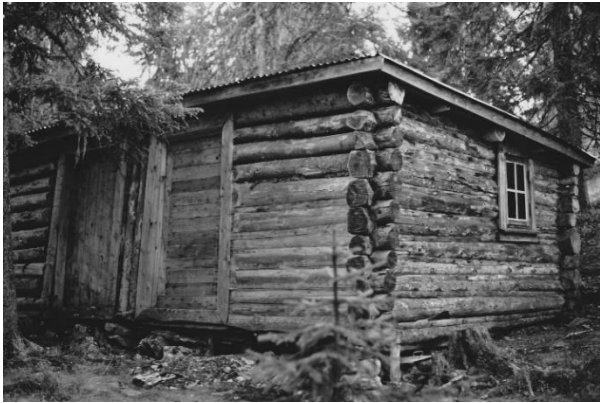

Hytte 2 er bevart og restaurert, mens hytte 1 i stor grad er rekonstruert. I hytte 1 er også mykje av inventaret rekonstruert. Hytte 3 er i dag berre ruinar.

På det meste var det 25 mann som oppheldt seg i Breiesleiren, dei fleste lokale motstandsfolk. Ei tid var det åtte russiske krigsfangar i leiren, som hadde rømt frå arbeidsleirar i Sauda og Årdal. Det vart etablert faste stillingar rundt leiren. Dersom det vart angrep, visste alle kvar dei skulle stille opp. Mannskapet i leiren var førebudd på angrep, og alt utstyr var heile tida ferdig pakka med klesskifte, matrasjonar og anna naudsynt utstyr. Våpen var det dårleg med i leiren, men dei var i stand til å forsvare seg ved kortare trefningar.

I løpet av januar 1945 vart leiren lagt ned. Stadig fleire hadde vorte kjent med kvar leiren var, og det vart for risikabelt å bli verande. Med unnatak av ein som var sterkt skada, tok russarane seg over til Sverige saman med dei tre etnedølane Odd Hodne, Knut Månnum og Kolbjørn Småladen. Dei andre i

leiren fekk nye oppdrag andre stader i Valdres, mellom anna i motstandsarbeid i Vassfaret og Buvassfaret.

Til venstre: Den eine sovehytta (hytte 2) hadde halde seg godt, så det var berre naudsynt å skifte nokre stokkar nedst. Foto: Ola Hålimoen. Til høgre: Hovudhytta i Breiesleiren etter restaurering.

Til venstre: Odd Hodne i Breiesleiren våren 1945. Foto: utlånt av Kaare Nyhagen. Biletet til høgre syner restane etter den tredje hytta, som ikkje er bygd opp att. Foto: ukjend.

Registreringar og vernestatus

Breiesleiren er ikkje tidlegare registrert som kulturminne eller kulturmiljø, og har ingen formell vernestatus.

Vurdering av kulturminneverdiar

Då Breiesleiren vart restaurert og rekonstruert på 1990-talet, var mange av dei som hadde tilhald der hausten og vinteren 1944-1945 delaktige. Enno hadde staden stor personleg meining for mange. Leiren var eit minne om hendingar som var viktige i liva til dei som var involvert på ulike måtar, men han har i tillegg fått sterk symbolverdi i lokalsamfunnet. Dei fysiske restane etter leiren var til ein viss grad bevart då restaureringsarbeidet vart sett i gang i 1993. Mange la ned ein stor innsats for å bevare leiren og slik vidareføre kunnskapen om den lokale motstandsørsla. Breiesleiren har vorte eit turmål og ei oppleving både for bygdefolk og hytteeigarar, i tillegg til at han har stor verdi som formidlingsarena, mellom anna for skuleelevar.

Forslag til forvaltning

For å vidareføre kulturminneverdiane, er det naudsynt med jamnleg skjøtsel og vedlikehald. Området ligg i ei naturvernsone med vernebestemmingar, men ein bør òg vurdere ei hensynsone for sjølve kulturminnet.

Spesielle omsyn

Forvaltning av Breiesleiren dreier seg om vedlikehald både av bygningar, informasjonstavler og vegetasjon. Mellom anna er peisen som er mura inntil bergveggen no i dårleg forfatning.

Bruk

Breiesleiren bør brukast vidare som turmål, minnestad og stad for historieformidling.

Hovudmål

Vidareføre kulturmiljøet som turmål, minnestad og formidlingsarena.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Vedlikehald av hyttene	Jamleg tilsyn og vedlikehald	Restaurering av peis	Etnedal historielag Grunneigar	Etnedal historielag Etnedal kommune Norsk kulturminnefond
Vedlikehald av infotavler	Jamleg tilsyn		Etnedal historielag Etnedal kommune Grunneigar	Etnedal historielag Etnedal kommune
Legge til rette som turmål	Skilting, rydding, skjøtsel	Jamleg tilsyn og rydding	Etnedal historielag Etnedal turlag Grunneigar	Etnedal kommune Etnedal historielag Etnedal turlag
Synleggjera kulturminnet i kommunalt planverk	Kulturminneplanen leggast til grunn i arealplanlegginga i kommunen	Markere leiren med omsynssone Kulturmiljø i arealdelen til kommuneplanen	Etnedal kommune	Etnedal kommune

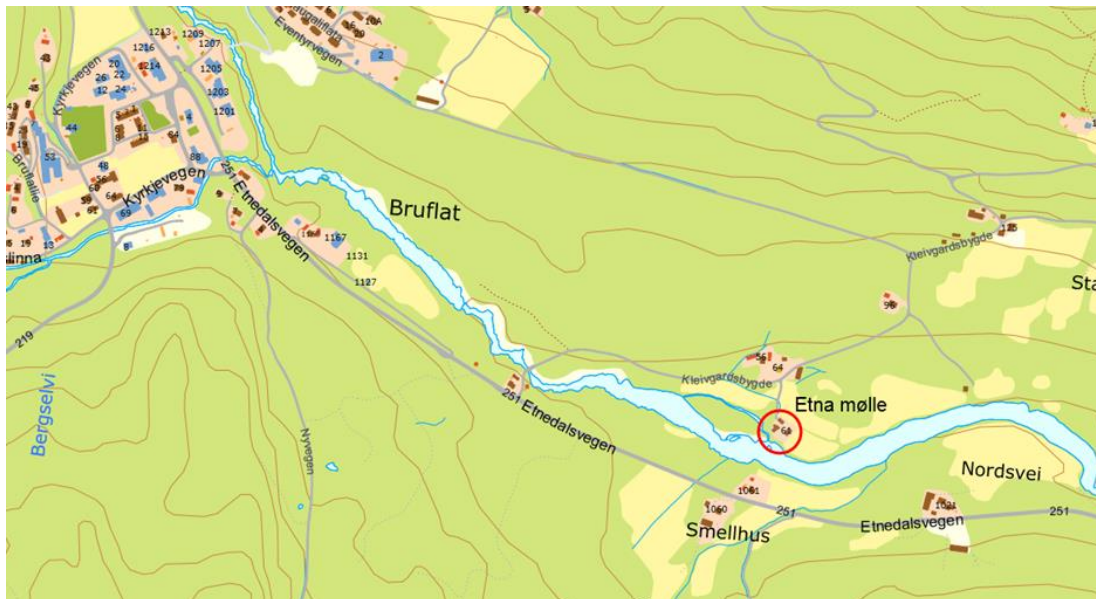
Vidare oppfølging

Grunneigar, Etnedal historielag og Etnedal kommune bør i samarbeid sørge for ei god forvaltning av Breiesleiren i framtida.

6 Etna Mølle

Etna Mølle ligg i Kleivgardsbygda, om lag 1,5 kilometer søraust for Bruflat sentrum. Mølla inngår i eit tun med uthus og våningshus. Etnedal kommune eig eignedomen.

Etna mølle ligg om lag 1,5 kilometer frå Bruflat sentrum.

Om kulturminnet

På gardstunet finn vi i tillegg til mølla eit bustadhus frå 1950-talet og eit uthus. I tillegg er det bevart ei vassrenne, ein ledemur og ein flishøvel. Mølla er i reisverk, og har to etasjar og loft. Taket har bølgjeblekkplater, men det har tidlegare vore skifer. Inne i mølla er alt utstyret som skal vera i ei slik mølle på plass, frå turkepanne og vidare gjennom heile prosessen for å få både såkorn og matmjøl.

Møllebygningen som står på eignedomen i dag vart sett opp i 1917, men mølledrift hadde det vore her lenge før den tid. Gardskvern-aktivitet var det i Kleivgardsbygde frå på 1600-talet. Frå midten av 1700-talet leigde Gudbrand O. Grøtåsen grunn for å sette opp kvern, stampe og stampehus der Etna Mølle ligg i dag. Ei stampe vart mellom anna brukt til å laga vadmål av ulla. Stamparstogomølla, som ho vart kalla den gongen, starta drifta i 1756. Flaumen «Storofsen» i 1789 øydela ei sag, ei stampe, eit kvernhus og eit pottaskehus ved mølla. Pottaske er kaliumkarbonat laga av kokt aske frå tørr bjørkeved. Det vart mellom anna brukt til å laga glas og såpe. På slutten av 1700-talet vart Stamparstogo husmannsplass. Husmennene her hadde ikkje vanleg arbeidsplikt på gardane, men skulle male og stampe gratis for eigargardane.

Etna Mølle ligg i eit gardstun, og plassen var både mølle, stampestogo og gard. Foto: Katharina Sparstad.

Den nye mølla frå 1917 vart drive med vasskraft ved hjelp av ein turbin. Fram til 1938 var mølla eigd av Gudbrand Stamperstuen. Då vart mølla seld til Aksel Hansebråten, og skifta namn til Etna mølle. Fram til då var det både gardsdrift og mølle på staden. Mølla var i drift fram til i 1987.

Kommunen kjøpte eiedomen i 2011, og året etter vart det gjort ei registrering med tilstandsrapport og forslag til tiltak av bygningsvern-rådgjevaren ved Valdresmusea. Nokre tiltak er utført av tidlegare eigar for å bremse forfallet. Konklusjon i 2012 var at mølla for det meste var i bra stand, men det var naudsynt med strakstiltak for å hindre vidare forfall og auka kostnad ved ei seinare istandsetjing. Etter tilstandsvurderinga vart mølla sett i stand etter planen.

*Inventaret er langt på veg intakt. Kornet vart heisa opp til loftet utanifrå og tømmt ned i hola for kverning i etasjen under.
Foto til venstre: Etnedal kommune. Foto til høgre: Katharina Sparstad.*

Registreringer og vernestatus

I 1982 var Norsk Teknisk Museum på synfaring ved Etna Mølle. Dei konkluderte med at det har vore mølleverksemd her frå 1669. Mølla vart då driven av turbin, men med vasshjuldrivverk fram til 1912. Vasshjulverka var i to epokar, frå 1689-1789 og eit fram til 1912. Norsk Teknisk Museum registrerte to kvernsteiner, ein frå 1928 og ein frå 1942. Dei konkluderte også med at Etna Mølle var i brukbar stand og burde takast vare på. I fylkesdelplan for kulturminnevern 2002-2005 står Etna Mølle nemnt som ei av dei viktige verneverdige møllene i Oppland. Mølla er òg SEFRAK-registrert. Ho er ikkje omfatta av noko formelt vern.

Flishøvel under bølglekket (til venstre) og ledemur (til høyre). Foto: Katharina Sparstad.

Vurdering av kulturminneverdier

Etna Mølle var ein del av den fyrste industrielle verksemda i Etnedal, og her var både mølle, stampe, pottaskehus og flishøvel. Møller som er i såpass bra stand, og med det meste av inventar intakt, har etter kvart vorte sjeldne. Når Etna Mølle i tillegg er i bra stand, har ho høg verdi som kulturminne også utover det lokale perspektivet. Mølla representerer eit stykkje industrihistorie som i dag er unik.

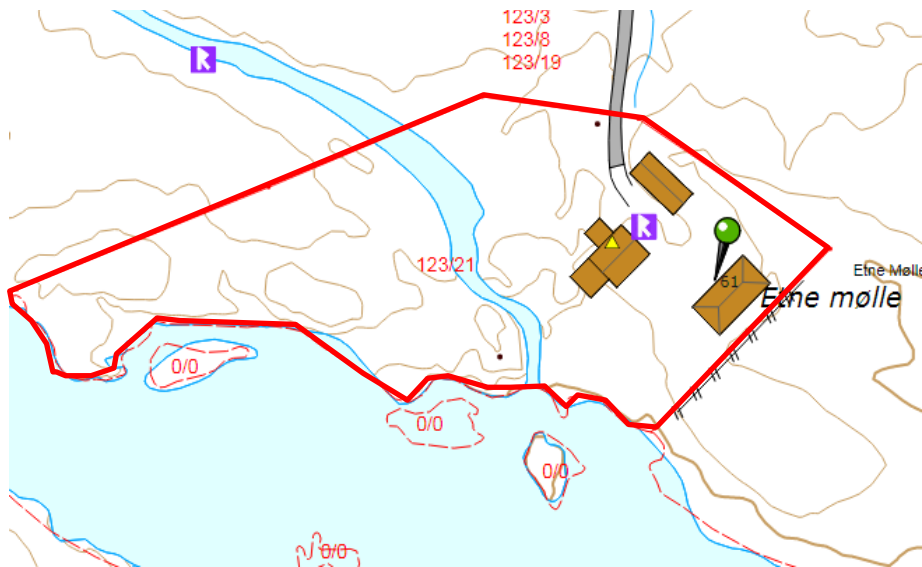
Etna mølle kan òg ha stor opplevings- og bruksverdi dersom det blir lagt betre til rette for det. Mølla inngår i eit kulturmiljø som saman med elva og dei grønne omgjevnadane framstår som idyllisk og triveleg.

Informasjonstavla er utarbeidd av kommunen. Foto: Etnedal kommune.

Forslag til forvaltning

Foreininga Etna Møllelag vart stifta i 2012. Formålet for laget er å "bevare og formidle kunnskapen om virksomheten på Etna Mølle, fungere som et kontaktnettverk og et samarbeidsforum for Etna Mølle". Kommunen bør følgje opp samarbeidet med Etna Møllelag.

Mølla treng jamleg vedlikehald. Ei plan for bruk og forvaltning , bør utarbeidast, både av området som heilskap, sjølv mølla og installasjonane utandørs. Området er tilrettelagt med skilt og informasjon. Vedlikehald og synleggjering av murar, grøfter og kanalar, samt flishøvelen, vil kunne auke verdien både av oppleving og formidling. For å sikre bevaring av mølla og kulturmiljøet i framtida, bør eigedomen markerast med omsynssone kulturmiljø i arealdelen til kommuneplanen. Sjå forslag til avgrensing i kartet nedanfor.

Heile eigedomen bør markerast med omsynssone kulturmiljø i arealdelen til kommuneplanen.

Spesielle omsyn

Det viktigaste er å ta vare på bygningen med tilhørande anlegg. Ute-anlegget, som har hatt avgjerande betydning for drifta av mølla, er sårbart for attgroing og forfall. Møllebygningen treng også jamleg tilsyn og gode rutinar for vedlikehald. Området bør haldast ryddig og ikkje bli brukt til lagringsplass.

Bruk

Mølla er ikkje i drift, men er godt eigna som pedagogisk arena for formidling. Plassen i seg sjølv ligg idyllisk til, og er også skikka for arrangement og som turmål. Bustadhuset blir leigd ut som bustad.

Hovudmål

Gjennom bruk og vedlikehald bevare heilskapen i miljøet, både inventar og uterom.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Ta vare på mølla og kulturmiljøet	Jamleg tilsyn Følgje tiltaksplan Samarbeid med frivillige	Utarbeide skjøtsels- og tiltaksplan Årleg vedlikehald Tiltak etter behov Jamleg skjøtsel av vegetasjon	Etnedal kommune Etna Møllelag	Etnedal kommune Norsk kulturminnefond og andre tilskotsordningar

Auka kunnskap	Bruk Aktiv formidling Vidareutvikle informasjonen	Arrangere omvisingar og kulturarrangement Halde dugnad Formidling på heimeside og sosiale media	Etnedal kommune Etna Møllelag Etnedal Historielag	Etnedal kommune Uni Stiftinga og andre tilskotsordningar
Synleggjering og vern gjennom kommunale planar		Markere miljøet med omsynssone kulturmiljø i arealdelen til kommuneplanen	Etnedal kommune	Etnedal kommune

Vidare oppfølging

Som eigar har Etnedal kommune hovudansvaret for vidare forvaltning, bruk og vedlikehald. Det er viktig å halde fram med samarbeidet med Etna Møllelag og Valdresmusea.

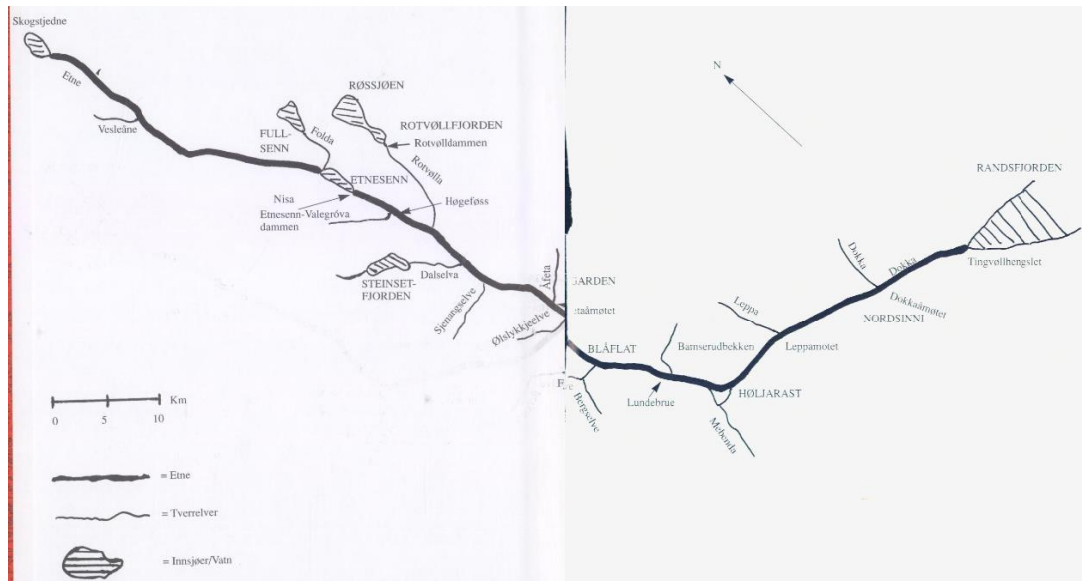
På biletet til venstre ser ein korntørka rett innanfor inngangsdøra. Korntørka vart fyra opp med ved. Til høgre kan ein sjå to av vindauga som vart restaurert etter at kommunen overtok Etna Mølle. Foto: Etnedal kommune.

7 Etnsenndammen

Vatnet Etnsenn ligg i Nord-Aurdal kommune, på grensa mot Etnedal. Etnsenndammen ligg ved utløpet av vatnet nokre hundre meter innanfor grensa til Etnedal, før Etna renn vidare sørover gjennom dalen mellom Nysetstølen og Tangen. Tømmeret frå skogane ikring vart fløytt på elva herifrå og nedover Etna-vassdraget, over Dokka og vidare ut til Randsfjorden.

Om kulturminnet

I 1855 vart den fyrste Etnsenndammen bygd. Den måtte alt året etter byggast om til lågare vasstand for å unngå neddemming av setervollar ved Etnsenn-setrane lengre nord. Den fyrste dammen var bygd i tømmer.

Fløteruta på Etna. Teikning frå Brøtningen skal fram, Etna Fellesfløtningsforening, Harald Hvattum 1999.

I 1882 vart det bygd ny dam her, mura i stein av Peder Pederson Mørken. Den nye dammen hadde 16 damluker, fordelt på fire i den vestre sleppen og seks i kvar i den midtre og austre sleppen, og var den største i Etnedal. Dammen gjorde nytta si heilt fram til brøtninga i Etna tok slutt i 1968. Etter at Rotvølldammen vart øydelagt i 1945, var Etnsenndammen den einaste brøtningsdammen i Etna. Til dammen var det også ei damvaktarbu.

Etna Fellesfløtningsforening, som vart stifta i 1847 og framleis eig dammen, starta i 1998 arbeidet med å sette i stand anlegget.

Restaureringa vart gjort i samarbeid med Etnedal kommune og Oppland fylkeskommune. Det vart mellom anna lagt ny farved (gangbane) på den austre og vestre sleppen. Damvaktarhytta er restaurert, og fire damluker er rekonstruert og montert opp i den vestre sleppen.

Ny farved er på plass på vestre Sleppen av Etnesendammen hausten 1998. Frå Brøtningen skal fram, Etna Fellesfløtningsforening, Harald Hvattum 1999.

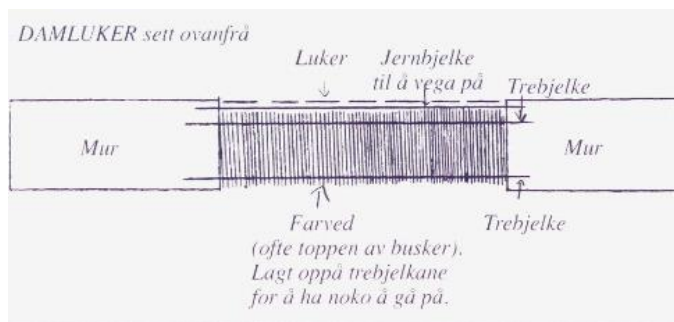
Etter vårflaumen i 2013 vart det sett i verk nye tiltak for å reparere skader. Hausten 2015 vart det på nytt lagt tre nye farvedar, finansiert av Etnedal kommune, då dei gamle var i dårleg stand. Nyset elgjaktlag stod for arbeidet på dugnad.

Etnesendammen slik den er i dag, etter den siste istandsetjinga i 2015. Foto: Guro Haugen.

Det var vêret som bestemte når brøtningen kunne koma i gang, og det vart mellom anna brukt enkelte merke langs elva som mål på om det var stor nok vassføring. Arbeidet med å "sette" dammen tok ofte til rundt 20. april, med slepp om lag 15. mai. I samband med dette arbeidet måtte ein passe på at det vart nok vatn i dammen, men også at det ikkje vart for mykje vatn som kunne skade mur og luker.

Det arbeidde vanlegvis to mann på dammen. Dersom det var nok vatn, vart det sleppt dam kvar dag i brøtningstida. Damsleppet skjedde normalt klokka åtte om morgonen. Det var viktig at sleppet skjedde presis, slik at dei som arbeidde med å slå ut tømmeret nedover elva visste når damvatnet kom. Nokre timar etter at dammen var sleppt, vart dammen sett på nytt slik at ein kunne samle opp nytt vatn til slepp neste dag

Teikning av damluke sett ovanfrå. Frå Brøtningen skal fram, Etna Fellesfløtningforening, Harald Hvattum 1999.

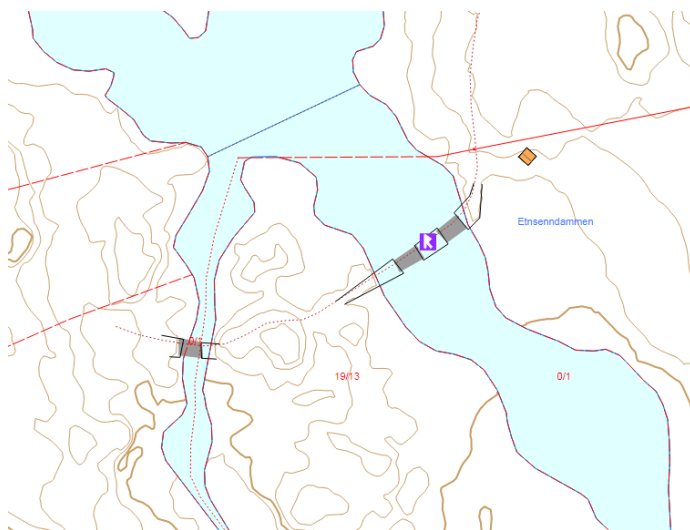
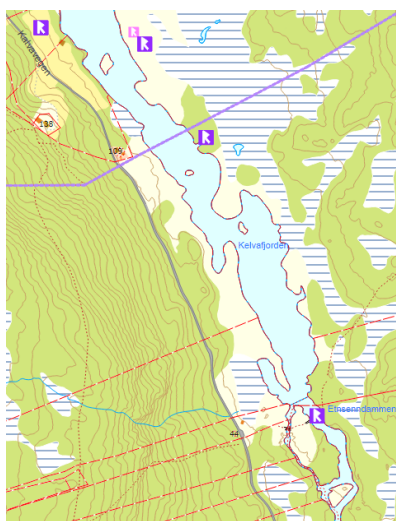
Teikning av damanlegget. Frå Brøtningen skal fram, Etna Fellesfløtningforening, Harald Hvattum 1999.

Mangeåring damvoktar Ingvald Berg ved damvoktarhytta. Frå Brøtningen skal fram, Etna Fellesfløtningforening, Harald Hvattum 1999.

Registreringar og vernestatus

Vassdraget Etna er verna gjennom Verneplan for vassdrag, vedteke av Stortinget i 1993 (sist endra i 2009), der kulturminneverdiane er ein del av grunnlaget for vernet. Verneplanen skal sikre eit representativt utval av Norges vassdragsnatur, ved mellom anna å «unngå inngrep som reduserer verdien for landskapsbilde, naturvern, friluftsliv, vilt, fisk, kulturminne og kulturmiljø». Etnsenndammen er registrert som eit kulturminne, men har ingen formell vernestatus i seg sjølv, utover den nemnde verneplanen, følgd av Forskrift om rikspolitiske retningslinjer for vernede vassdrag.

Vurdering av kulturminneverdiar

Skogen har vore den viktigaste næringsressursen i Etnedal, og vassdraget var avgjerande for å få ut tømmer frå dei store skogsområda og dermed nytte tømmerressursane. Anlegget er stort og var viktig for mange, spesielt som arbeidsplass. Rotvolldammen, som ligg 3,5 kilometer aust for Etnsenndammen, er også restaurert, og er ein del av det same landskapet. Etnsenndammen er likevel spesiell på grunn av storleiken og at han var den einaste dammen i bruk i Etnedal i meir enn to tiår. Tømmerfløyttingsdammen representerer ein sentral del av kultur- og næringshistoria i Etnedal. Anlegget vart rusta opp både på 1990-talet og i åra etter 2013, og har i dag stor opplevings- og formidlingsverdi.

Ei av damlukane oppå farved hausten 1994. Frå Frå Brøtningen skal fram, Etna Fellesfløtningforening, Harald Hvattum, 1999.

Etter opprusting av dammen i 2015. Den restaurerte damvoktarhytta kan ein sjå i bakgrunnen. Foto: Kristen Hagaseth.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

Damanlegget er eit teknisk kulturminne som ikkje lenger er i bruk til det opphavelige formålet. For at dammen skal bli bevart og vedlikehalden, er det ein føresetnad at den likevel blir forvalta og brukt i andre samanhengar og med andre formål. Lokale eldsjeler og ressurspersonar har stor betydning for vidare forvaltning og kunnskapsoverføring. Kunnskapen om Etnsenndammen må formidlast og anlegget haldast i stand. I tillegg må det ikkje gjerast noko som vil øydelegge kulturminnet eller dramatisk endre opplevinga av anlegget. Verneplanen som vassdraget er omfatta av bør vera tilstrekkeleg for å sikre eit varig vern av Etnsenndammen. Ein rår likevel til å markere området med ei hensynsone for kulturminne i kommuneplanens arealdel.

Bruk

Damanlegget kan med fordel nyttast til formidling og aktivitetsdagar. I tillegg er Etnsenndammen del av eit tur- og rekreasjonsområde. Mellom anna kan du gå langs merka tursti frå Steinsetbygde til Etnsenndammen, og vidare via Stuelie til Rotvoll dammen. Den restaurerte kvilehytta er ikkje låst, så ein kan både fyre i omnen og kvile seg her inne dersom ein ynskjer det. Elles er det utarbeidd informasjon om damanlegget og brøtningen - plassert ved dammen. Det går i tillegg bilveg nesten fram, med skilting frå fylkesveg 204 både i Steinsetbygde og Smiugardsbygde.

Hovudmål

Bevaring av damanlegget, slik at brøtningshistoria i Etnedal kan formidlast og gjerast levande.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Ta vare på anlegget	Årleg tilsyn	Tiltak om naudsynt	Etnedal kommune Oppland fylkeskommune Etna fellesfløtningforening	Etnedal kommune Oppland fylkeskommune Norsk kulturminnefond Andre tilskotsordningar
Formidle fløytingshistoria	Oppdatere informasjon	Formidle gjennom publikasjonar	Etnedal kommune	Etnedal kommune Oppland fylkeskommune

		Formidle på heimeside og sosiale media Laga opplegg for skuleklassar	Oppland Fylkeskommune Etna fellesfløtningsforening	Ulike tilskotsordningar
Ta vare på praktisk kunnskap om fløyting	Gjennomføre aktivitetar	Arrangere fløytingsdag	Etnedal kommune Etna fellesfløtningsforening	Etnedal kommune Oppland fylkeskommune Etna fellesfløtningsforening Valdresmusea
Synleggjera kulturminnet i kommunalt planverk	Kulturminneplanen leggjast til grunn i arealplanlegginga i kommunen	Markere området med omsynssone Kulturmiljø i arealdelen til kommuneplanen	Etnedal kommune	Etnedal kommune

Vidare oppfølging

Etnedal kommune i samarbeid med Etna fellesfløtningsforening og andre frivillige samt Oppland fylkeskommune.

8 Bergflagget

På bergveggen i Madslangrudberget, ved Høljerast på veg opp mot Tonsåsen, er det måla eit godt synleg norsk flagg i fjellsida. Flagget skal vera det eldste bergflagget i Noreg, og det fyrste av i alt fem flagg i Valdres. Like nedanfor berget var det også måla eit flagg på ein stor stein, Flaggsteinen, som no er flytta til Valdres Folkemuseum i samband med utviding av vegbana på Tonsåsen.

Bergflagget. Foto: Etnedal kommune.

Om kulturminnet

Bergflagg har ei eigen historie i Valdres. Dei vart nytta som ytring under ulike politiske tilhøve. Flagga fortel om nasjonsbygging og kampen for norske verdiar og sjølvstende. Det vart nytta både i samband med lausrivinga frå Sverige i 1905, arbeidskonfliktar, den andre verdskrigen og under EU-kampen i 1972 og 1994. Flaggmålinga var ein provokasjon, og ofte knytt til risiko.

Bergflagget ved Høljerast vart måla natt til 8. juli i 1897 i samband med eit dobbeltbryllaup i bygda. Då var det framleis unionstid med Sverige, og det norske flagget var ikkje godkjent. Bergflagget var derfor ein politisk provokasjon. Målarane utsette seg såleis for ei viss fare frå svenskekongen, som då var okkupasjonsmakt i Norge.

Målarane, Carl A. Lind, Østen Lundstein og Ole Trondhjem, var modige nok til å ha på seg kvite skjorter slik at dei var godt synlege for bryllaupsgjestane nede i dalføret. Først etter unionsoppløysinga i 1905 og Norges sjølvstende ga flaggmålarane seg til kjenne og fortalte folk at gesten var meint som ein hyllest til dei to brudepara Aslak Øystuen og Dorthe Berg og Gudbrand Klevgård og Anne Marie Syversdatter Espelien. Alle er i dag ein del av lokalhistoria.

Flagget er nytta til politiske ytringar i fleire høve. I ein arbeidskonflikt mellom skogeigarar og skogsarbeidarar, Randsfjordkonfliktane, i åra 1929 til 1936, vart flagget måla raudt. Då konflikten var

løyst, vart det måla opp att etter opphavlege farger. I 1963 måla Cato Larsen og Jan Wollan (frå Gjøvik) saman med Ole J. Nysveen flagget på nytt.

Under den andre verdskrigen var flagget oppfatta som ein provokasjon av tyskarane, og skote mot, utan at det fekk særlege skader.

Den 9. august 1997 var det 100-årsjubileum for flagget og bryllaupet med rekonstruksjon av dobbeltbryllaupet. I den samanhengen vart målinga friska opp att av Jan Wollan, Kurt Thomas Kompelien, Anders Nerموen og varaordførar Ingjerd Thon Hagaseth med assistanse frå Land fjellsportsgruppe.

Den 10. august same år vart det arrangert turmarsj til toppen av berget der det var friluftsgudsteneste for om lag 70 frammøtte. Seansen vart dokumentert av NRK Oppland og synt på ØST-nytt. Det er utarbeidd minneskrift om historia til flagget og eigen flaggpin. Sjølve bergveggen er også attraktiv for fjellklatring.

Registreringar og vernestatus

Det er registrert eit måla flagg i bergveggen ovanfor RV 33 og Flaggfjell kafé i samband med arbeidet med kulturminneplanen. Kulturminnet vil dermed bli kartfesta. Bergflagget er ikkje tidlegare vorte registrert som kulturminne.

Vurdering av kulturminneverdiar

Bergflagget er ein viktig del av historia i Etnedal. Den fortel noko om lokalbefolkninga, og om konkrete hendingar i høve til situasjonen i Noreg og unionsoppløysinga. Bergflagget har òg høg identitetsverdi for innbyggjarane i Etnedal, og verdi fordi det kan opplevast av mange.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

Det viktigaste er å hindre at målinga og historia om bergflagga blir borte.

Bruk

Ingen spesiell, bortsett frå at det er synleg frå vegen og at bergveggen blir nytta til klatring. Flagget vart oppfriska ved 100-årsjubileet, og oppfrisking er truleg ikkje naudsynt dei første åra.

Hovudmål

Bergflagget må bevarast og haldast ved like, slik at historia om det fyrste bergflagget i Noreg kan formidlast også i framtida.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Mogleg finansieringskjelde
Ta vare på flagget	Plan for oppfrisking av målinga	Tidfeste oppfriskinga	Etnedal kommune Etnedal Historielag	Etnedal kommune
Ta vare på historia om flagget	Formidle bergflagghistoria	Lage eit lite hefte om dette bergflagget og dei andre bergflagga i Valdres	Etnedal kommune Valdresmusea Visit Valdres	Etnedal kommune Valdresmusea VNK Visit Valdres

Vidare oppfølging

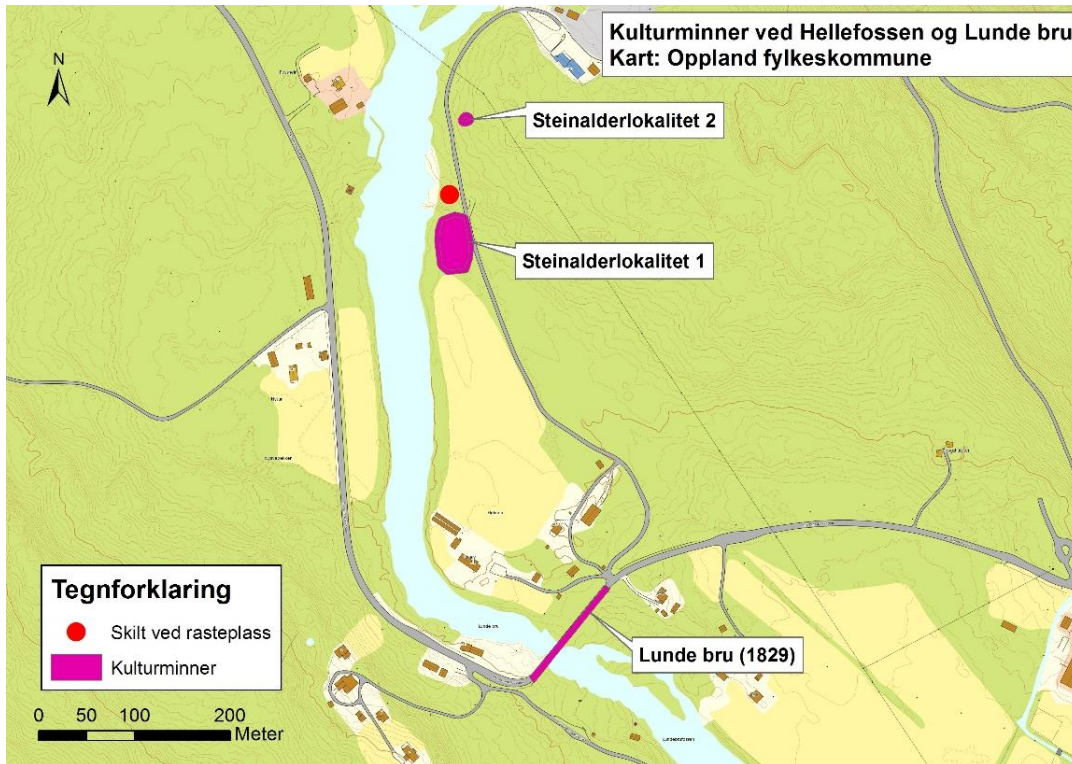
Etnedal kommune.

Utsikt frå Bergflagget. Foto: Unni Klevgård.

9 Steinalderbuplassar ved Etna

I 2015 vart det funne to steinalderbuplassar ved Hellefossen nord for Lunde bru, den eine truleg 7500 år gamal. Begge lokalitetane ligg like ved stryket Hellefossen. Her har det truleg vore ein naturleg vadestad og gode fiskeplassar.

Om kulturminnet

Funna på den sørlege lokaliteten (lokalitet 1) har fått ei sannsynleg datering til mellom 5650 og 5480 f.Kr. Det vil seie mot slutten av eldre steinalder (seinmesolitikum). Lokaliteten ligg litt sør for rasteplassen ved Hellefossen. Han har ein utstrekning på ca. 55 x 30 m og ligg på ei lita flate om lag 2-3 meter høgare enn elva. I tillegg til brente dyrebein og avslag av flint, som er grunnlaget for datering, vart det funne bergkrystall, kvartsitt, kvarts, kokstein og tjukke trekollag. Trekolet stammar frå vikingtida.

Lokalitet 2 ligg nord for rasteplassen på ei lita høgareliggende flate på austsida av Vikavegen, med godt utsyn til elva og Hellefossen. Flata er ca. 5 x 6 m stor og ligg om lag 5-6 meter høgare enn elva. Her er det funne avslag og kjerneavslag i flint og kokstein.

Registreringar og vernestatus

Det var i samband med reguleringsplanarbeidet for ny bru på fylkesveg 251 at kulturarveinga i Oppland fylkeskommune gjennomførte arkeologiske registreringar ved området rundt Hellefossen. Det har ikkje tidlegare vore gjort slike registreringar langs denne delen av Etnavassdraget.

Dei to steinalderbuplassane er automatisk freda kulturminne, og markert med omsynssone i vedteken reguleringsplan.

For å finne lokalitetar frå steinbrukande tid er prøvestikking ei vanlig metode. Prøvestikka er ruter på 40 x 40 cm. Dei går ned til grunnfjell/berg. Eit positivt prøvestikk kan innehalde funn av slått/bearbeidd flint, kvarts, kvartsitt, skifer, horn/bein, skjørbrent stein, kol, kulturlag mm. Massa blir vannsolla for å sjå eventuelle funn.

Vurdering av kulturminneverdiar

Det er kjent svært få buplassar frå eldre steinalder i dei lågareliggande dalstrøka i Oppland. Heller ikkje på landsbasis er det kjent mange lokalitetar i innlandet samanlikna med høgfjellet og kysten. Funnet har derfor høg vitskapeleg verdi. Kulturminna er ikkje synlege over bakken, og har liten formidlingsverdi i seg sjølv.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

Kulturminna er automatisk freda.

Bruk

Kunnskapen om funna bør formidlast, både på staden og i andre kanalar.

Hovudmål

Funna bør brukast som kunnskapsgrunnlag både i lokal, regional og nasjonal samanheng, og i lokalmiljøet bør historia synleggjerast gjennom ulike kanalar.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Finansiering
Formidle kunnskapen om funna	Utarbeide tekst og monter skilt med info om kulturminna	Ferdigstille tavla og seta opp skiltet på staden	Etnedal kommune	Etnedal kommune

Vidare oppfølging

Etnedal kommune sørgjer for å ferdigstille tekst til informasjonstavle, og for at skiltet blir montert på ein eigna plass.

10 Nord-Etnedal kyrkje og kyrkjegard

Lokalt blir kyrkja ofte kalla «Ton-kyrkja», fordi ho i si tid vart bygd på grunnen til garden Ton. Ho ligg mellom Dalselvi og Steinsetbygdvegen, om lag to kilometer lenger søraust enn sørenden av Steinsetfjorden.

Om kulturminnet

Nord-Etnedal kyrkje sto ferdig i 1866. Ho vart teikna av arkitekten Jacob Wilhelm Nordan, som i løpet av si karriere teikna heile 96 kyrkjer i Norge. Før Nord-Etnedal fekk eigen kyrkje, sokna innbyggjarane i Steinsetbygde og Smiugardsbygde til Skrautvål.

Truleg var det ikkje før i 1890-åra at kyrkja fekk bordkledning. Seinare har det vorte gjort ulike bygningsmessige endringar på kyrkja, mellom anna vart vindauga skifta ut i samband med ei rehabilitering i åra 1960-1963. Samstundes vart det gjort endringar innvendig. I 1986 vart det og utført ein del tiltak innvendig. Kyrkjegardsmuren vart truleg anlagt mot slutten av 1800-talet eller tidleg på 1900-talet. I 1951 vart det sett opp eit kvitmåla gjerde oppå muren.

Kyrkje og kyrkjegardsmur. Foto: Etnedal kommune.

På utsida av kyrkjegardsmuren står det to minnesteinar. Den eine vart laga i samband med 100-årsjubileet for grunnlova i 1914, og skal minnast etnedølane som deltok i krigshandlingar mot Sverige i åra før 1814. Minnesteinen vart flytta til kyrkja då det nedlagde kommunehuset på Robøle vart rive i 1976, der han hadde stått fram til då. Ein slik minnestein står òg ved Bruflat kyrkje.

Den andre minnesteinen, ein naturstein med bronserelieff, vart reist i 1982 til minne om Nils L. Bergsbakken. Han var den einaste etnedølen som fall i kamp under den andre verdskrigen. Det skjedde i Normandie i Frankrike, i kanadisk krigsteneste.

Biletet viser kyrkja og kyrkjegarden sett frå aust, med dei to minnesteinane utanfor muren. Foto: Etnedal kommune.

Registreringar og vernestatus

Kyrkja er ikkje listeført eller freda av Riksantikvaren. Det er derfor kommunen og kyrkja i Etnedal sitt ansvar at ho blir take vare på. Eventuelle tiltak må godkjennast av biskopen.

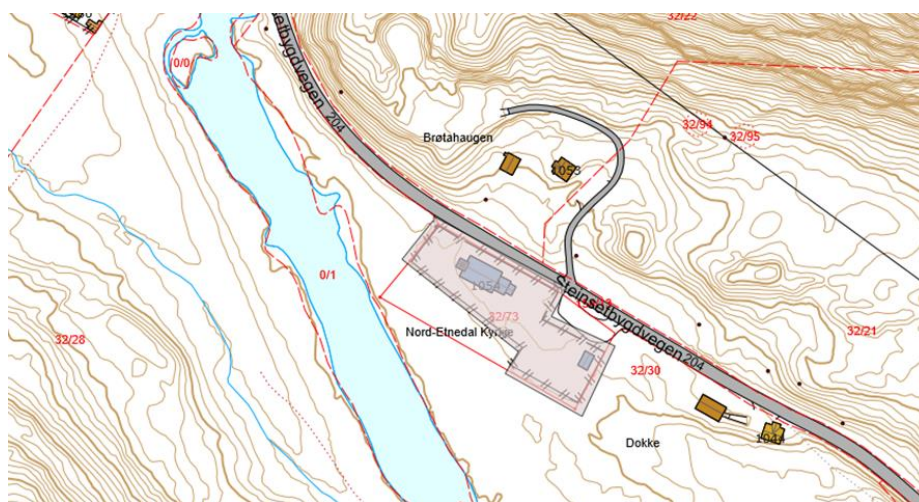
Vurdering av kulturminneverdiar

Etnedal har to kyrkjer. Sjølv om Nord-Etnedal kyrkje ikkje er listeført eller freda, og derfor ikkje har status som eit regionalt eller nasjonalt kulturminne, er ho eit sentralt kulturminne i lokalsamfunnet. Sidan kyrkja vart oppført i 1866 og fram til i dag har ho spelt ei viktig rolle som samlingsstad og arena for høgtider og merkedagar. Dei fleste i bygda har eit forhold til kyrkja. I tillegg representerer kyrkja, kyrkjegarden og kyrkjegardsmuren eit kulturmiljø med arkitektoniske og kulturhistoriske verdiar. Kyrkja er eit landemerke i eit område med få bygningar, og er derfor særst framtrædande i landskapet.

Forslag til forvaltning

Etnedal kyrkjelege fellesråd kan utarbeide ein verneplan for kyrkja og kyrkjegarden med sikte på bevaring både av bygningen, minnesteinar, verdifulle gravminne og andre element med kulturhistorisk verdi. Inga gravminne eldre enn 60 år kan fjernast utan at fylkeskommunen som kulturminnemyndigheit har fått uttale seg.

Kulturminneverdiane knytt til kyrkja bør og synleggjerast i arealdelen til kommuneplanen. Forslag til avgrensing av omsynssone kulturmiljø går fram av kartet under.

Forslag til omsynssone som omfattar kyrkja og kyrkjegarden med kyrkjegardsmuren.

Spesielle omsyn

Kyrkja, kyrkjegarden og kyrkjegardsmuren utgjer eit kulturmiljø. Reguleringsføresegna for *Nord-Etnedal kyrkje* (vedtatt 17.6.2016) legg føringar for korleis miljøet skal forvaltast, mellom anna med formuleringa: «Alle tiltak innanfor planområdet skal tilpassast og harmonere med kirkebygget». Kyrkjegarden og steinmuren blir òg ivareteke gjennom reguleringsplanen.

Bruk

Kyrkja og kyrkjegarden er i aktiv bruk, noko som gjer at miljøet stadig vil vera i ei viss endring. I den daglege drifta og ved eventuelle tiltak utanom vanleg kyrkjegardsaktivitet, bør kyrkja leggje til grunn ei bevisst haldning til verdiane i kulturmiljøet og til føresegna i reguleringsplanen.

Hovudmål

Fortsatt bruk og vedlikehald – med medvit om kulturhistoriske og arkitektoniske verdjar.

Biletet er frå boka Nord-Etnedal kyrkje 1866-1991 av Harald Hvattum, og skal ha vorte teke omkring 1915.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Finansiering
Få oversikt over bevaringsverdige gravminne og minnesteinar	Samarbeid mellom kyrkjeleg fellesråd og Etnedal kommune	Utarbeide verneplan	Etnedal kyrkjelege fellesråd Etnedal kommune	Etnedal kyrkjelege fellesråd
Godt vedlikehald av kyrkja og kyrkjegarden	Jamleg fokus på vedlikehald		Etnedal kyrkjelege fellesråd	Etnedal kyrkjelege fellesråd
Synleggjera kyrkja og kyrkjegarden som kulturmiljø i kommunalt planverk	Gjera kulturminne til ein integrert del av kommunens planarbeid	Markere kulturmiljøet med omsynssone i arealdelen i kommuneplanen	Etnedal kommune	

Vidare oppfølging

Etnedal kyrkjelege fellesråd har saman med kommunen ansvar for vidare forvaltning av Nord-Etnedal kyrkje og kyrkjegard som kulturmiljø.

11 Blåflat gard

Garden Blåflat (gnr. 149 bnr. 4 – Bruflat Søndre) ligg i Bruflat sentrum, der Den Bergenske Kongevegen kjem ned frå Fjellsbygda og berre hundre meter frå Bruflat kyrkje. I dag består tunet av to våningshus i to etasjar, eit stabbur og ein 30 meter lang driftsbygning. Bygningane ligg i eit tydeleg definert tun, med flaggstang som midtpunkt og ein hage med bær- og prydbusker.

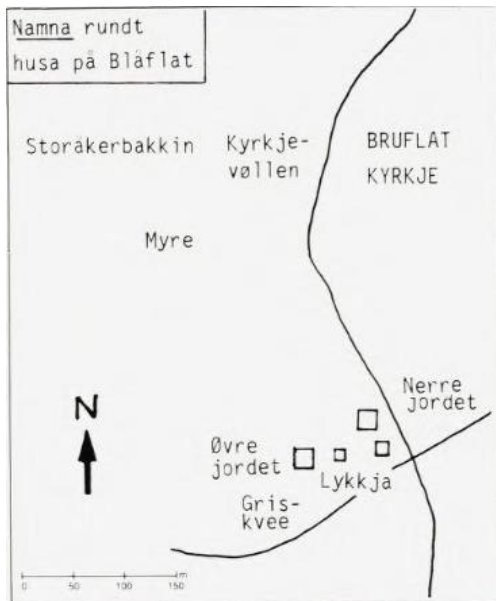
Blåflat gard frå nedsida. Foto: Etnedal kommune.

Om kulturminnet

Namnet Blåflat skriv seg frå slutten av vikingtid, og er sett saman av dei gamalnorske orda *bru* og *flat*, som tyder bru og flate. Blåflat er den einaste garden i Etnedal som er registrert i diplommateriale for Svartedauden. Etter Svartedauden vart garden ståande tom fram til 1600-talet. Skrivemåten har endra seg opp gjennom tidene. I 1317 var det Buarflat, på 1600-talet Blaaflassen og Blåfladt, og i 1838 Bruflat. I dag blir garden kalla Blåflat, sjølv om han i matrikkelen heiter Bruflat Søndre. Sjølve tettstaden med kommunesenter og kyrkje blir i dag av dei fleste kalla Bruflat.

Plassering i Bruflat sentrum. Blåflat ligg innanfor raud sirkel.

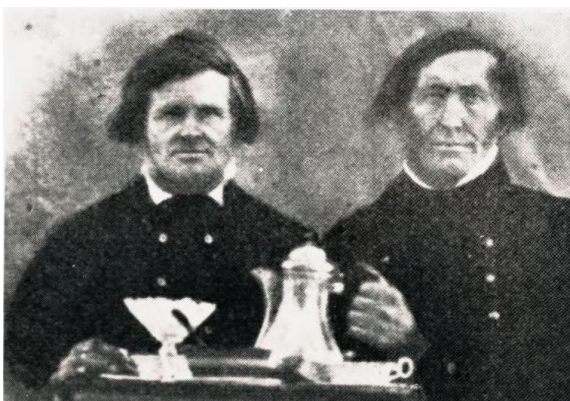

Skisse av tunet og området rundt. Frå Gard og bygd i Etnedal, 1, bind C.

Det er fire hus på tunet: Driftsbygning, stabbur, øvrebygningen og nedrebygningen/bakarbygningen.. Dei to våningshusa ligg langs Kyrkjevegen, og begge er SEFRAK-registrert. Frå Valdreskart.no

I samband med at kongevegen mellom Christiania og Bergen vart ferdig på slutten av 1700-talet, vart Blåflat skysstasjon truleg etablert omkring 1800. På den tida og fram til 1894 var Bruflat under Sør-Aurdal tinglag. I 1859 sa verten Johan Corneliussen opp stasjonen, og det vart laga ny avtale om å halde skysstasjon i Molandsveven. Der var det skysstasjon i berre eitt år, sidan det vart ny hovudveg over Tonsåsen. Tonsås-sjøåsen var ferdig tidleg i 1860-åra, og Gravadalen (seinare Tonsåsen Sanatorium) vart skysstasjon i 1861. Midt i 1870-åra vart det bygd ny skysstasjon, denne gongen i Sveen. Stasjonen var i bruk ut hundreåret.

Til venstre: Johan Corneliussen (til venstre) var den siste drivaren på Brufat skysstasjon. Mannen til høgre er Bjørn Flatigarden. Biletet er take kring 1860. Til høgre: Karoline Corneliussen med dei tre borna ved gravplassen til sin mann Johan Corneliussen kring 1870. Frå Gard og bygd i Etnedal, 1, bind C.

Sjølv om skyssdrifta vart avvikla på Blåflat i 1860, tok dei imot overnattingsgjester på garden heilt fram til 1916. Det var lenge ein samlingsstad, mellom anna i samband med kyrkjetider og høgtider. Dei som hadde lang veg til kyrkja tok gjerne ein stopp innom Blåflat. Men her opna også den fyrste landhandlaren i Etnedal, då Johan Corneliussen så tidleg som i 1838 fekk løyve til å drive handel. Skysstasjonane førte gjesteprotokoll. Skyssdagboka skal framleis vera på garden, og dokumenteter mellom anna kven som overnatta her på veg til Eidsvoll i 1814.

Dei to våningshusa ligg med gavlveggen mot Kyrkjevegen, med portstolpar som markerer inngangen til tunet. Det finst ulike opplysingar om byggetidspunkt for bygningane. Ifølgje SEFRAK-registreringa er det bygningen nærast vegkrysset som er eldst, oppført på slutten av 1700-talet. Bygningen blir omtala som nedrebygningen eller bakarbygningen. Den såkalla øvrebygningen vart oppført i byrjinga av 1840-åra. Begge vart bygd om noko rundt 1900.

Bakarbygningen (også kalla nedrebygningen) vart truleg oppført på slutten av 1700-talet, og fekk seinare veranda i sveitserstil. Foto: Etnedal kommune.

Ut frå storleik, proporsjonar og stilpreg er det sannsynleg at SEFRAK-registreringa har rett i at «bakarbygningen» er oppført på slutten av 1700-talet. Den har tak med spiss vinkel og svai («kinavipp»), smal bygningskropp og eit format på vindauga som peiker mot 1700-talet. Vi ser på måleriet frå 1885 (neste side) at plassering, format og ruteinndeling på vindauga var det same som i dag, sjølv om dei fleste vindauga truleg er skifta ut. I kjellaren er det framleis bakaromn, omtala i ein takst frå 1841.

Den såkalla øvrebygningen er oppført tidleg i 1840-åra, og har preg av både empire- og sveitserstil. Foto: Etnedal kommune.

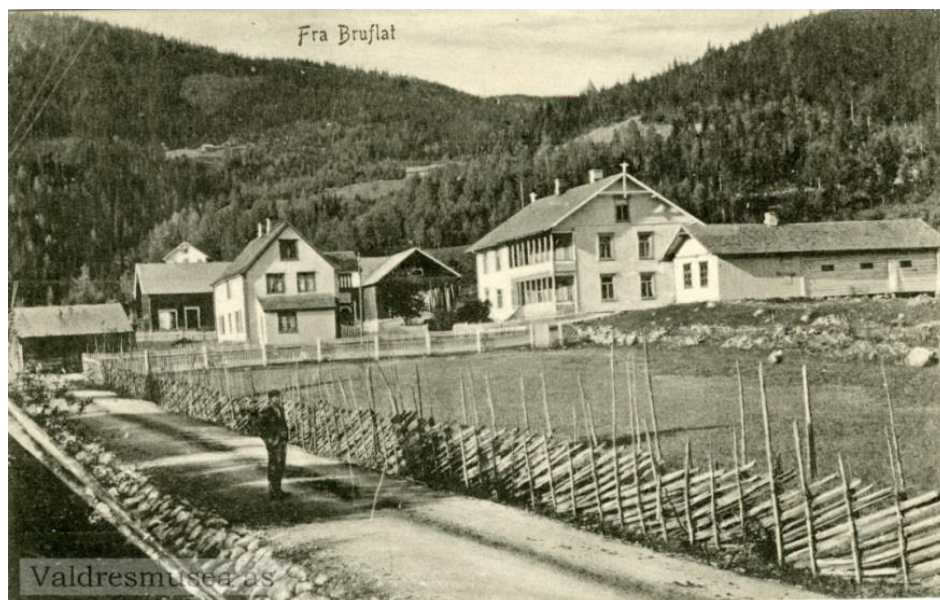
Øvrebygningen har ein annan utforming, med tydelegare preg av empirestilen, som breidde om seg i Norge gjennom fyrste halvdel av 1800-talet. Bygningen har ein «tyngre» bygningskropp, med slakare takvinkel, og karakteristiske klassiske dekorelement.

Begge bygningane gjennomgjekk endringar omkring 1900, og det var truleg då verandaen på bakarbygningen fekk sitt tydelege sveitserstilspreg. Men ein veranda/sval har det vore på bygningen også tidlegare. Svalgangen i fyrste etasje på øvrebygningen kan ha vorte bygd inn med dei store småruta glasflatene i det same tidsrommet.

På tunet står også eit stabbur og ein låve, begge oppført under krigen etter at dei gamle uthusa brann under kamphandlingane i 1940.

Måleri av svenske A. F. Riddersporre frå 1885. Her gjekk vegen gjennom tunet. Frå Gard og bygd i Etnedal, 1, bind C.

Postkort frå 1911. Ukjent fotograf. Bagn Bygdesamling/ Valdresmusea.

Registreringar og vernestatus

På tunet står to våningshus, eit stabbur og ein låve. Våningshusa er SEFRAK-registrerte, 102-1 og 102-82. Begge dei to våningshusa er oppført før 1850, noko som inneber at fylkeskommunen skal få høve

til å uttala seg ved eventuelle søknadar om vesentlege endringar eller riving (jfr. Kulturminnelova § 25). Kulturmiljøet er elles ikkje omfatta av nokon form for formelt vern.

Vurdering av kulturminneverdiar

Blåflat var blant dei tidligaste skysstasjonane langs Den Bergenske Kongevegen, og ein av dei som fungerte lengst. Dette var også den einaste som var statsstøtta i Etnedal. Hovudvegen mellom aust og vest gjekk i gjennom tunet. Blåflat, som er ein av dei eldste gardane i Etnedal, vart utgangspunktet for framveksten av tettstaden Bruflat. Plasseringa av kyrkja hadde også truleg samanheng med Blåflat gard. Tunet ligg der Den Bergenske Kongevegen kjem ned frå Fjellsbygda og Tonsåsen, men her gjekk ferdsla mellom aust og vest også tidlegare. Vintervegen gjekk her, mens sommarleia gjekk via Leirskogen. Garden Blåflat har med andre ord spelt ei svært viktig rolle i Etnedal si historie, gjennom mange hundre år, og har vore ein sentral samlingsstad for både bygdefolk og gjennomreisande.

Til venstre: stabburet og driftsbygningen, begge oppført på 1940-talet. Til høgre: ein del av den dyrka marka som framleis er bevart, saman med øvrebygningen, bakarbygningen og stabburet. Foto: Etnedal kommune.

At gardstunet med dei to gamle våningshusa framleis står, eit steinkast frå kyrkja og langs kongevegen som vi enno kan oppleve, gjer historia mogleg å «lesa» i landskapet. Miljøet har derfor stor formidlingsverdi. Driftsbygningen og stabburet vart oppført under krigen, og knyt kulturmiljøet også til den nærare historia, som vitnesbyrd om kamphandlingane i 1940.

Det som gjer miljøet spesielt unikt, er bygninganes tilstand og den høge graden av materialautentisitet. I det ligg det at svært mykje av utforminga og bygningsmessige detaljar er bevart. Bakarbygningen har fått behalde sitt 1700-talspreg, samstundes som den seinare sveitserstilen har satt sitt preg på bygningen. Øvrebygningen er framleis eit godt eksempel på velståande gardsbygningar frå midten av 1800-talet. Mykje av verdien ligg i materiala og detaljane. Som heilskap er bygningane, hagen og landskapet svært godt forvalta av eigaren. Anlegget har òg høg miljøverdi for Bruflat sentrum, som elles har få eldre bygningar og miljø som gjev staden historisk forankring.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

Det viktigaste er å ta vare på tunet og husa slik det står i dag, i sin historiske samanheng og som eit viktig bygningsmiljø i Bruflat sentrum. Omgjevnadane bør haldast opne, kulturlandskapet med hagen haldast i hevd og element som portstolpar og anna bør bevarast som ein del av miljøet. Det bør ikkje byggjast på tunet eller tett inn mot tunet, så opplevinga av staden blir vesentleg endra.

Bruk

Jordvegen er langt på veg bygd ned, medan tunet er intakt. Eigedomen er i bruk som bustad. Tunet ligg attraktivt til i høve til utbygging, og det bør vera eit mål for kommunen at tunet blir take vare på i framtida.

Hovudmål

Halde i stand tunet og bygningane.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Ta vare på tunet	Jamleg vedlikehald av bygningar og landskap		Eigar Etnedal komme	Eigar Norsk Kulturminnefond
	Synleggjera kulturminneverdiane i kommunens planverk		Etnedal kommune	
Auke forståinga for Blåflat sin betydning i Etnedals-historia	Formidle historia	Bruke litteratur om historia aktivt i undervisning og på temadagar Invitere til kulturhistoriske vandringar der kongevegen, kyrkja og Blåflat gard blir sett i samanheng	Etnedal kommune Etnedal Historielag og andre lag og foreiningar	Etnedal kommune

Vidare oppfølging

Eigar i dialog med Etnedal kommune og eventuelt Valdresmusea.

12 Breie gard

Breie gard (gnr. 136 bnr. 1 og 11) ligg i dei austvendte hellingane ovanfor Bruflat. Gardstunet består av to våningshus, stabbur, driftsbygning som er bygd saman av fleire einingar, utedo og gardssag litt i utkanten av tunet. Garden ligg midt i leia til Den Bergenske Kongeveg, og fungerte i ei periode som overnattingsstad. Breie har vore delt i fleire gardar (136/1, 5, 6, 7, 8, 10 og 11), der dei siste eigedomane vart samla i 2013. Delet mellom 136/1 og 136/11 går mellom bygningane på tunet.

Tunet sett frå lufta. Foto: Fredrik Holte Breien.

Om kulturminnet

Gardsnamnet Breie kjem frå gamalnorsk Breiðr og betyr *brei eng*. Garden er ikkje frå den fyrste gardshistoria, men frå før Svartedauden då den vart folketom. Etter Svartedauden vart garden rydda og på nytt busett på slutten av 1500-talet. Til garden har det vore støl, Breistølen, som vart seld på 1800-talet. Alt i 1664 var det husmannsplass på Breie, og frå 1840 til 1870 var det seks husmannsplassar.

Breie ligg midt i leia langs den gamle kongevegen mellom Bruflat og Tonsbakken. Truleg er dette den eldste leia mellom Bruflat og Bjørgo, og i 1757, altså før Den Bergenske Kongevegen vart bygd i 1793, skal det ha vore skystasjon her. Då kongevegen kom i 1793, var det framleis skystasjon ei stund før vegen vart lagt om via Hestekinn i byrjinga av 1800-talet. Munnlege tradisjonar seier at det var to vegleier over åsen, ei via Breie og ei via Hestekind.

I ei periode før 1913 vart Breie nytta til skulerom. På det gamle tunet står to bustadbygningar, der Gamlebygningen fungerte som bustad fram til slutten av åttitalet.

Brit og Ola Breien dreiv med mjølkekyr på Breie frå 1986 fram til 2009, då det vart eigarskifte. Garden blir i dag driven med ammekyr og noko gardsturisme. Det eine våningshuset er sett i stand som bustad, medan «gamlebygningen» er under restaurering.

Breie kring 1912. Biletet syner Gamlebygningen og stall/fjøs. På biletet kan ein sjå at det var ope inngangsparti med dekor i sveitserstil på våningshuset. Frå Garder og slekter i Etnedal.

Gamlebygningen (til venstre på biletet over) er frå byrjinga av 1800-talet. Huset er lafta i to etasjar og upanelt, og har nasesval. Eit bilete frå 1912 (over) viser at bygningen hadde open veranda med sveitserstilsdekor, men verandaen er seinare vorte kledd inn (bilete under). Taket har skifer, og den mest vêrutsette gavlveggen har vore kledd med spon.

Gamlebygningen i 2009. Her kan ein sjå at inngangspartiet er kledd inn sidan det førre biletet frå 1912. Foto: Inger Toril Holte Breien.

Gulbygningen vart bygd i 1925, då den erstatta eit eldre hus som sto på same tomte fram til omkring 1920. Det yngste våningshuset har karakteristisk mansardtak både på hovudbygningkroppen og på det utbygde inngangspartiet. Takforma og dei bua vindauga i gavlane knytter bygningen både til jugendstilen og nybarokken, to av arkitekturstilane som sette sitt preg på landet vårt dei fyrste tiåra av 1900-talet. Bygningen viser at trendar som fyrst utvikla seg i byar og tettstader, også fann vegen til vanlege gardar i fjell- og dalbygder.

Tunet på Breie ligg eksponert til i terrenget. Gulbygningen har trekk både frå jugendstil og nybarokk. Kontrasten er tydeleg til den upanelte gamlebygningen, som er under restaurering. Foto: Inger Toril Holte Breie.

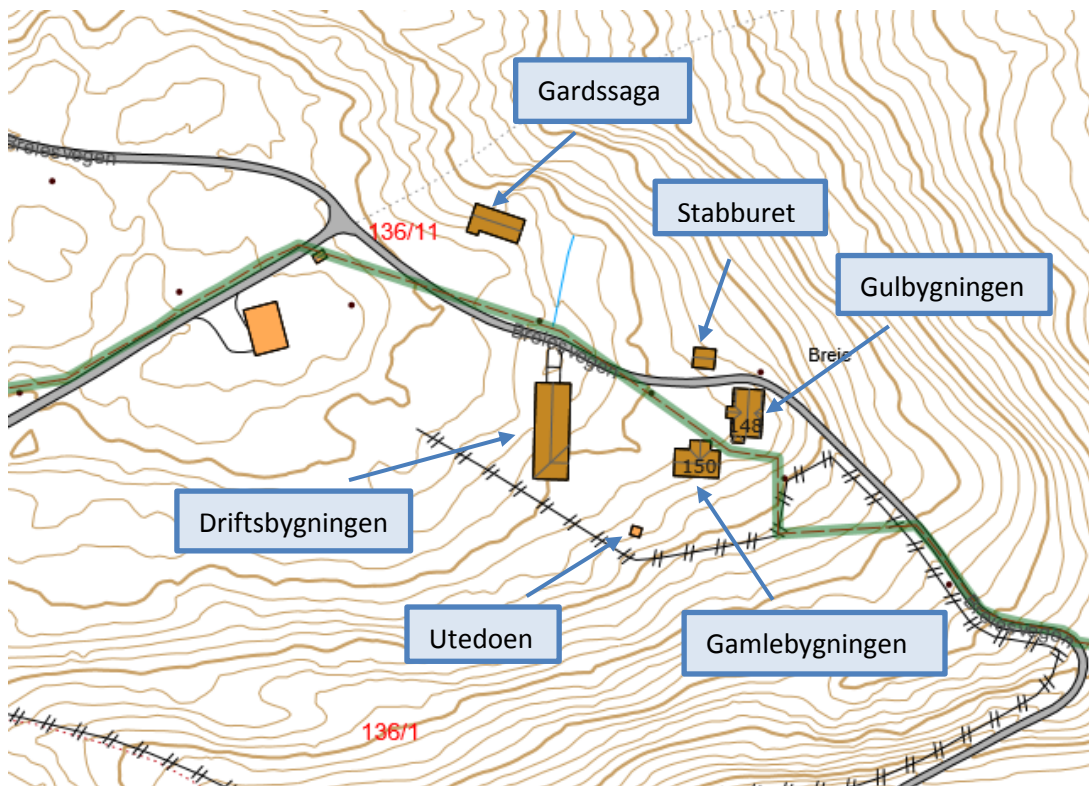
Til låven, oppført i 1897, vart det i 1912 bygd til ein fjøsdel i vinkel som no er riven. Stabburet er lafta og delvis bordkledd, har saltak med litt svai, og er tekt med valdresskifer. Huset står på trestabbar og vart jekka opp og restaurert for nokre år sidan.

Låven. Foto: Inger Toril Holte Breien.

Stabburet vart restaurert for nokre år sidan. Foto: Inger Toril Holte Breien.

Oversikt over bygningane på tunet.

Gamlebygningen er under restaurering. Foto: Inger Toril Holte Breien.

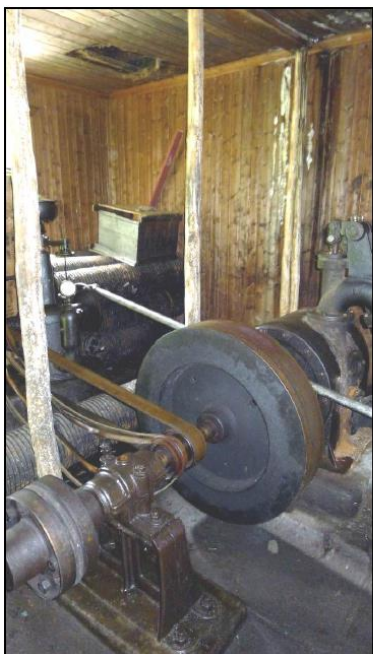

Panel og innreiting i Gamlebygningen er bevart og i bruk. Foto: Inger Toril Holte Breien.

Til garden høyrer også eit nedlagt kraftverk, kalla Breie Lysverk. Kraftverket vart oppført i 1920 ved Liafossen, nesten halvannen kilometer frå gardstunet. Kraftverket ligg på gbnr. 139/1, og kjem ikkje med saman med tunet eller eigen lokalitet i denne kulturminneplanen. Bygningen står, sjølv om det er ein del slitasjeskader, og det meste av inventaret er intakt. Kraftverket på Breie er ein viktig del av historia både i Etnedal og Breie, og bør vurderast ved neste rullering av kulturminneplanen.

Bygningen er intakt, men ber preg av forfall. Frå befaringssrapport Oppland Fylkeskommune, 2012.

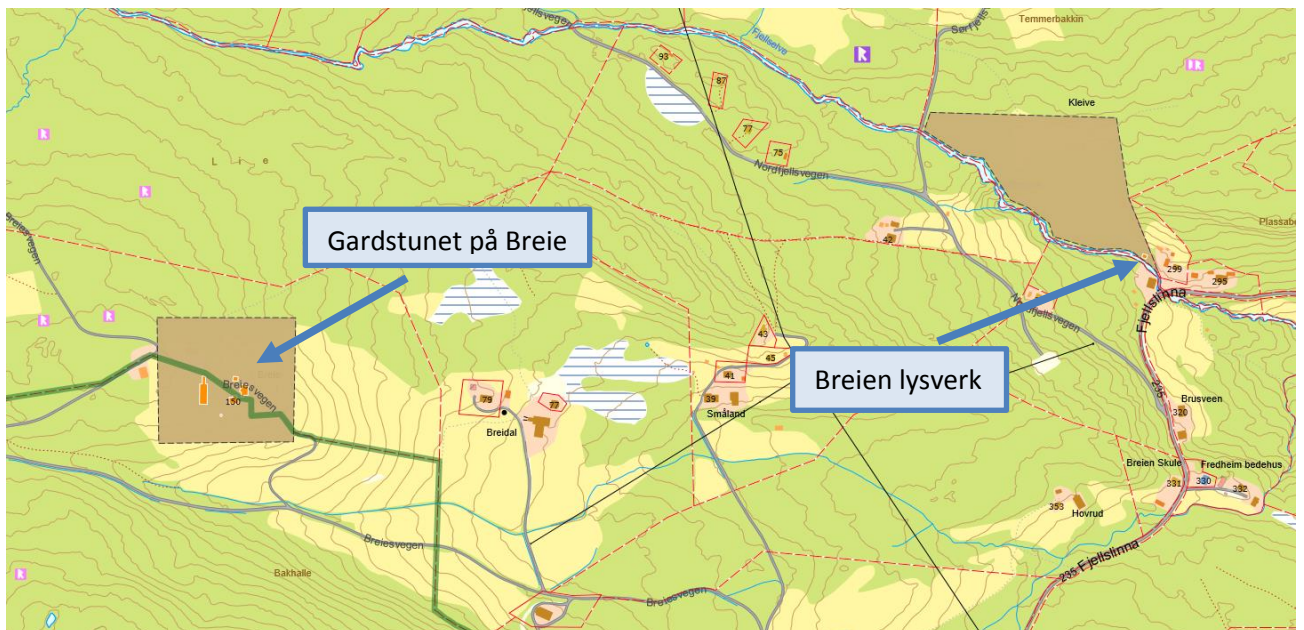
Svinghjul og aksling til venstre og regulator til høgre. Frå saumfaringsrapport Oppland Fylkeskommune, 2012.

Anlegget samla. Frå venstre: innløp til veit, inntaksdam og kraftverk. Området med kraftverk er i ein fredingsprosess. Frå saumfaringsrapport, Oppland Fylkeskommune, 2012.

Registreringar og vernestatus

Tunet med bygningar på Breie er av Oppland fylkeskommune foreslått freda etter kulturminnelova § 15 og § 19. Varsel om fredingsprosessen vart sendt ut i oktober 2014. Sju bygningar er omfatta av forslaget: Dei to våningshusa, stabburet, driftsbygningen, utedoen, gardssaga og kraftverket. Det er òg foreslått eit område rundt bygningane for å ivareta miljøa som heilskap.

Dei brune felta viser områda som er foreslått freda etter § 19 i kulturminnelova. Gardstunet ligg i feltet lengst vest, medan Breien lysverk ligg i feltet lengst aust. Bygningane som er føreslått freda markert med oransje.

Vurdering av kulturminneverdiar

Bygningsmiljøet på Breie viser mangfald og variasjon, og illustrerer utviklinga av byggeskikken i Etnedal og i landet vårt frå 1700-talet og til langt inn på 1900-talet. Dei ulike husa har hatt ulike funksjonar, og kan derfor også synleggjera ein del av *drifta* på ein gard gjennom 1800- og 1900-talet. Plasseringa langs Den bergenske kongevegen, og historia som overnattingsstad, gjer at vi kan oppleve og få større forståing for samhengane, både i historia og i landskapet. På husa er det bevart mange eldre bygningsdetaljar og stiluttrykk frå ulike tidsepokar, i tillegg til at interiør og inventar også er godt bevart.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

Både bygningane og kulturlandskapet er viktige for å bevare miljøet som heilskap. Bygningsvedlikehald og drift av garden vil derfor vera avgjerande i den vidare forvaltninga. Fredingsvedtaket vil innehalde føresegner for kva verdiar som skal vernast spesielt.

Bruk

Bustad, gardsdrift og gardsturisme.

Hovudmål

Setja i stand og gje nytt liv til dei gamle bygningane og kulturlandskapet.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Ta vare på tunet	Halde tun og bygningar i hevd	Årleg skjøtsel og vedlikehald	Eigar	Eigar SMIL Fylkeskommunen
Ta vare på bygningane	Tilsyn og tiltak Tilstands- vurdering og tiltaksplan	Jamleg vedlikehald Restaurere etter plan	Eigar	Eigar SMIL Norsk kulturminnefond Fylkeskommunen
Ta vare på kulturlandskap	Landbruksdrift	Skjøtsel etter skjøtelsplan	Eigar	SMIL RMP Fylkeskommunen
Formidle historia	Formidling	Skilting Kulturhistorisk vandring Undervisnings- opplegg	Eigar Etnedal kommune Fylkeskommunen Lag og foreiningar	Eigar Etnedal kommune
Bevisstgjeringspolitisk og fagleg i Etnedal kommune som planmyndigheit	Synleggjera kulturmiljøet i kommunalt planverk	Markere dei føreslegne fredingsområda med omsynssone d) – som bandlagt i påvente av freding	Etnedal kommune	Etnedal kommune

Vidare oppfølging

Eigar i dialog med fylkeskommunen og kommunen.

13 Nerre Ton

Gardstunet Nerre Ton (gnr. 32 bnr. 1 og 4) ligg om lag 800 meter aust for Nord-Etnedal kyrkje, i ei sørvendt helling. Her er det bevart ei rekke eldre bygningar, mellom anna våningshus oppført omkring 1840, stabbur frå rundt 1800 eller tidligare, samt låve og fjøs frå tida rundt 1850. I tillegg består tunet av ein eldre stall, løe/vedskjul og brønn.

Gardstunet i Nerre Ton utgjer eit særprega bygningsmiljø i eit ope landskap. Foto utlånt av Torgun Thon Hagaseth og Magne Hagaseth.

Om kulturminnet

Garden Ton er truleg blant dei eldste gardane i Etnedal. Etter svartedauden vart eigedomen krongods, fram til han vart seld til den danske byborgaren Fredrik Werdelmann i 1670-åra, og seinare overtatt av svigersonen Johan Fredrik Bartholin. Frå 1590-åra var det ulike leigendingar som dreiv garden, før Erik Olsson vart den fyrste sjølveigaren i 1701. I 1753 vart Nerre Ton seld som ein halvpart av Ton.

Det var truleg i mellomkrigstida at våningshuset vart bordkledd. Dei andre husa i tunet er utan panel. Etter 1990 har det vorte gjort mykje vedlikehalds- og restaureringsarbeid på bygningane i Nerre Ton. Husa har mellom anna fått nye skifertak, og fjøset og låven har delvis vorte gjort om til garasje og annan oppbevaringsplass samt restaurert. Loftet/stabburet (kalla bua) har vorte flytta frå plassen mellom låven og våningshuset til øvre delen av tunet. Våningshuset har vorte etterisolert og fått ny panel, og vindauga som vart sett inn i 1960-åra er bytta ut med tofags glas med småruter.

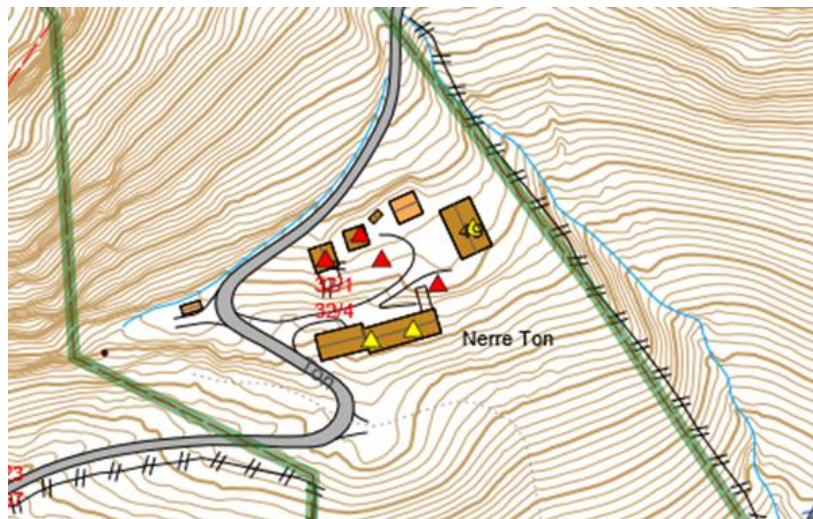
Låve, stall og skjul/løe. Foto: Etnedal kommune.

Stabbur og hovudhus. Foto: Etnedal kommune.

Registreringar og vernestatus

Alle dei nemnde bygningane er SEFRAK-registrerte. I tillegg er dei oppført kring 1850 eller tidlegare, noko som inneber at fylkeskommunen skal få høve til å uttala seg ved eventuelle søknadar om vesentlege endringar eller riving (jfr. Kulturminnelova § 25). Tunet er elles ikkje omfatta av noko formelt vern.

Trekantane angir SEFRAK-registreringar. Stabburet/bua har lysare farge. Det har vorte flytta frå plassen mellom våningshuset lengst aust og driftsbygningen i nedre del av tunet. Den raude trekanten nede til høgre viser tidlegare plassering.

Vurdering av kulturminneverdiar

Eit bygningsmiljø med så mange eldre gardshus bevart i eit tydeleg definert tun er sjeldan både i Etnedal og i Valdres. Tunet ligg òg i eit kulturlandskap prega av beite og drift, i tillegg til at det ligg eksponert til frå Steinsetbygdvegen i sør. Originalmateriala er i stor grad bevart, og seinare tiltak er basert på tilbakeføring eller skånsam tilpassing til kulturmiljøet.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

Det viktigaste er å ta vare på heilskapen i kulturmiljøet. For å få til det, må enkeltelementa – husa, detaljane og bygningsdelane – bevarast som viktige delar av miljøet.

Bruk

Gardstunet er i bruk som bustadeigedom.

Hovudmål

Ivareta hus, terreng og landskap.

Forslag til tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Halde fram godt vedlikehald	Dialog mellom eigar, kommunen og fylkeskommunen		Eigar	Norsk kulturminnefond
Bevare heilskapen i kulturmiljøet	Markere kulturminnet i kommunalt planverk		Etnedal kommune	

Vidare oppfølging

Eigar i dialog med kommunen og fylkeskommunen.

14 Gravstaden på Hestekind

Gravstaden på Hestekinn (135/2 og 135/22) er ein privat gravplass. Garden nedre Hestekind ligg i Fjellsbygda, om lag 2,5 kilometer vest for Bruflat sentrum. Gravstaden er godt synleg med ein ytre mur, og tilrettelagt med informasjonsskilt.

Foto: Ole Aastad Bråten.

Om kulturminnet

Gravstaden ligg oppmura på ein liten knaus, 300 meter søraust for gardstunet i Nerre Hestekind. Ein smal veg leier opp til gravplassen. Ein opning i muren fører inn på eit lite platå. Dei ytre måla på gravplassen er 8 x 10 meter. Ytre høgda på muren varierer frå 0,5 meter til 2 meter. Muren er om lag 0,5 meter brei og har ei indre høgda på om lag 0,5 meter.

Det er sju graver på gravstaden, som vi i dag berre kan sjå teikn til på grunn av forhøgdingar i bakken. Den fyrste som vart gravlagd her, var den danske adelsdama Christine Marie Knutsdotter. Ho hadde vore gift med Harald Helgeson Strand, men var enkje då ho kom til Hestekind saman med son sin. Det var Harald Haraldson Hestekinn som fekk bygd opp gravstaden då mor hans, Christine Marie, døydde i 1815. 1. desember same året gav Kongen løyve til å "lade indhegne og istandssette et Begravelses-Sted for sig og sines liv, dog at vedkommende Præst og Kirkebetjente derved intet fragaar i deres lovlige Rettigheter, samt at der ved indtræffende dødsfald den sædvanlige Begravelses Ceremonier iagttages".

I tillegg til Christine Marie er Harald og Marte Hestekinn og sonen deira, Nils Hestekinn, gravlagde her. Resten er graver til småbarn. Siste gongen gravstaden var i bruk, var då Margit Espelien (født 1918) vart gravlagd her i 1919.

I 1805 kom det forbod mot å gravlegge lik i krypter under kyrkjegolv. Gravlegging i kyrkjene vart sett på som uhygienisk, uestetisk og udemokratisk. Frå no av skulle alle leggast i graver på kyrkjegarden. Dette førde til at fleire velstående familiar bad Kongen om løyve til å opprette egne gravplassar, gjerne på privat eigedom.

Skikken med private gravstader kjenner vi tilbake til 1600-talet. Familiane Treschow ved Larvik og Wedel-Jarlsberg ved Tønsberg har kanskje dei mest kjende gravplassane for aristokratiske familiar i landet. At fornemme familiar ikkje ville gravlegge familiemedlemmer i same jorda som fattigfolket, er noko av forklaringa til at slike gravplassar vart oppretta. Lang reiseveg kan òg vere ei forklaring.

Gravstaden på Hestekind fekk kongeleg godkjenning i 1815.

Biletet til venstre viser noko av muren og porten. I bakgrunnen ser vi det kvite våningshust på Nerre Hestekind, og lengre til høgre skimtar vi gardstunet på Breie. Foto: Etnedal kommune. Biletet til høgre syner den restaurerte porten, fotografert frå innsida av gravplassen. Foto: Ole Aastad Bråten.

Sumaren 2008 sette grunneigaren i gang restaurering av gravstaden, med god støtte frå Valdresmusea, Etnedal kommune, Valdres natur- og kulturpark, Norsk Kulturminnefond og Oppland fylkeskommune. Restaureringa av porten og murverket vart utført av Hans Magne Lunde frå Etnedal. Målet med arbeidet har vore å rekonstruere det opphavlege uttrykket, i tråd med gjeldande prinsipp for antikvarisk arbeid.

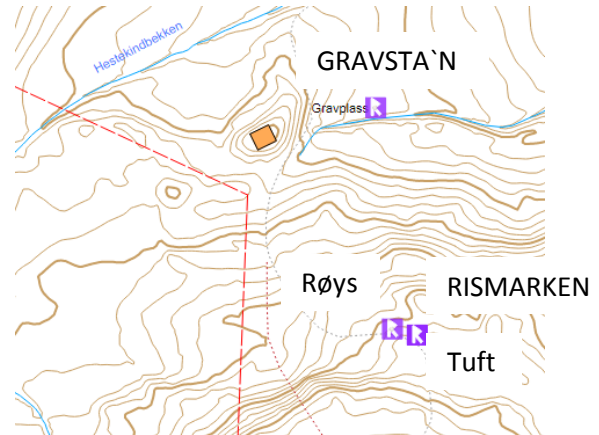
Murane bar preg av manglande stabilitet og påfølgande utgliding. Dette skuldast samanrasa, skiferhaldig stein, dårleg drenering og tilvekst av vegetasjon på murkrona. 16 meter av muren vart demontert, og deler av den skiferhaldige steinen vart knust og nytta som fylling i kistemuren. Ny stadeigen stein vart integrert i murverket. Det vart nytta same murstruktur som elles i murverket. Portstolpane og restane etter den gamle grinda vart rekonstruerte og sett på plass att i inngangspartiet.

Det er utarbeida ein vegetasjons- og landskapsrapport av vegetasjonsrådgjevar Tanaquil Enzensberger. Elevar ved Etnedal skule har gjennomført omfattande skjøtselsarbeid på området. Arbeidet har omfatta hogst, rydding og vegetasjonspleie av gravplassen og landskapet omkring. Gravstaden er formelt adoptert av skulen, som del av eit kulturvernprosjekt i regi av Den kulturelle skulesekken. Skjøtselsarbeidet er vidareført i 2018.

Registreringar og vernestatus

Gravstaden er registrert som kulturminne i Askeladden og på Valdreskart, men har ingen formell vernestatus.

Langs stigen opp til gravfeltet ligg eit røysfelt og noko som kan vera ei tilnærma kvadratisk hustuft. Røysa er oval, truleg ei rydningsrøys. Det skal vera fleire tufter i området nedanfor. Området kallast "Rismarken", fordi ekstra godt fôr vart henta her til dyra kring påsketider (askeladden.no).

Gravstaden sett i høve til Hestekinngardane. Kartet til høgre viser Gravstaden og andre minne i området.

Vurdering av kulturminneverdiar

Private gravplassar har vore uvanlege i gardsområda, spesielt av eit slikt omfang som denne. Gravplassen på Hestekind har ei spesiell og godt dokumentert historie, som mellom anna kan fortelja oss om gravskikkar og sosiale skiljeliner på 1800-talet. Som ein vigsla gravplass har kulturminnet også symbolverdi. Fleire barn er gravlagde her, noko som gjev oss ei påminning om levetilhøva i ei anna tid, sjølv på ein gard med gode ressursar.

Gravplassen er godt bevara. Etter istandsetjinga og skulen sitt arbeid med skjøtsel, har opplevings- og formidlingsverdiene auka. Elevane som har vore involverte i arbeidet gjennom åra frå 2008 og framover har truleg fått eit spesielt forhold til gravstaden. Gravstaden har verdi som kulturminne i ein lokal samanheng, men også stor verdi utover det lokale perspektivet.

Forslag til forvaltning

At Etnedal skule har adoptert kulturminnet, og slik har teke på seg eit ansvar for forvaltninga, gjer at gravstaden både blir teken vare på, og at forteljingane knytt til kulturminnet blir formidla. Gjennom den årlege innsatsen til elevane blir stadig fleire kjent med plassen, og truleg vil stadig fleire av framtidens Etnedals-innbyggjarar kjenne eit ansvar både for gravplassen og for andre kulturminne i kommunen. Det er viktig at samarbeidet mellom Valdresmusea, Etnedal kommune og Etnedal skule blir vidareført.

Det er sett opp ei informasjonstavle på staden, men plata er falle ut og take hand om av Valdresmusea. Det var kommunen saman med Valdres Natur- og Kulturpark som sette opp skiltet, og som bør sørge for at den blir montert på nytt.

Gravstaden er lagt på ein markant haug (til venstre i biletet), og er særst synleg i landskapet. Foto: Etnedal kommune.

Spesielle omsyn

Gravstaden bør jamleg haldast ved like og ryddast for vegetasjon. Plassen bør også opplevast som innbydande og lett tilgjengeleg for dei som ynskjer å besøkje den.

Bruk

Besøksstad, pedagogiske føremål, undervisning og turmål.

Hovudmål

Bevare gravstaden og formidle historia knytt til plassen.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Ta vare på Gravstaden som kulturminne	Nytte skjøtselsplanen	Sjå skjøtselsplan	Eigar Etnedal kommune	Etnedal kommune Ulike tilskotsordningar Eigar
Hindre attgroing	Nytte skjøtselsplanen	Årleg rydding gjennom Den kulturelle skulesekken	Etnedal kommune Valdresmusea	Etnedal kommune
Formidle historia	Plan for formidling	Bruke Outtt og anna digital formidling Oppdatere og seta opp att informasjonstavle	Etnedal kommune VNK Valdresmusea	Etnedal kommune VNK
Nytte kulturminnet til pedagogiske føremål	Pedagogiske prosjekt som «Rydd eit kulturmine» (Norsk kulturarv) og kulturmineadopsjon gjennom DKS	Følgje opplegg til Norsk kulturarv saman med skjøtselplanen	Etnedal kommune Valdresmusea	Etnedal kommune Valdresmusea

Vidare oppfølging

Etnedal kommune i samarbeid med eigar, Etnedal skule og eventuelle frivillige ressurspersonar.

Gravane er så vidt synlege som forhøgningar i terrenget. Foto: Etnedal kommune.

15 Hovde Lysverk

Hovde lysverk ligg ved Etna, om lag 500 meter nord for Lunde bru. Huset har kvadratisk grunnflate og pyramidetak med eit lite «tårn» på midten.

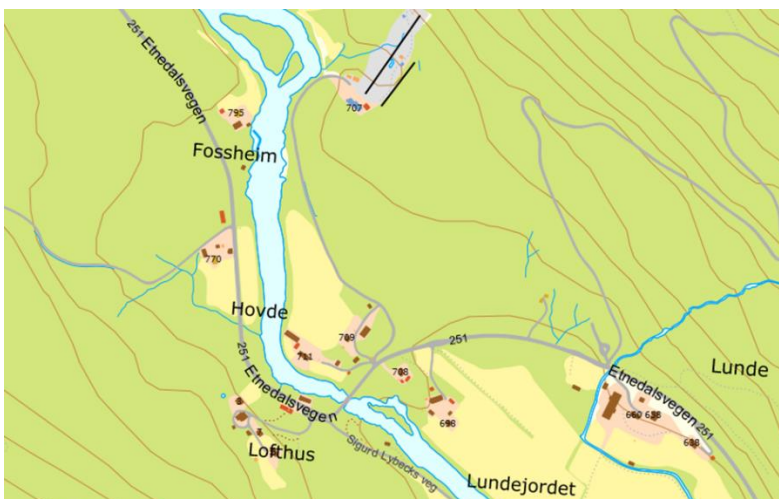
Hovde lysverk hausten 2017. Foto: Katharina Sparstad.

Om kulturminnet

Hovde elektrisitetsverk vart bygd i Etna i 1911 då Ole Hovde og Ole Lunde, saman med Ole Løkken som fagmann, bygde det for å få straum på Hovde og Lunde. I 1912 vart Ole Hovde eineieigar. I starten skaffa verket elektrisitet til Lunde og Hovde gard, men det leverte etter kvart til fleire husstandar med liner til Øymoen og Robøle. Før Breiesverket vart starta i 1920, vart delar av Fjellsbygda også forsynt med straum herifrå. Kraftverket var utstyrt med ein lågtrykksturbin på 50 hk og ein dynamo som genererte 36 kilowatt. Kraftverket var i drift fram til 1951, då bygget vart utsett for flaum og dynamoen brann opp. Alt inventar er fjerna.

Ovanfor huset er det anlagt ein dam med tilførselskanal og røyr. Ein del av muren i vassrenna er delvis øydelagt og i ferd med å velte. Anlegget med grøfter, røyr og damanlegg er stadvis øydelagt, men sjølve dammen ser ut til å vera intakt.

Det er ikkje gjort tiltak på bygningen etter flaumen i 1951, og den er ytterlegare øydelagt i dag. Huset er i svært dårleg forfatning, med lekkasje frå taket og råteskader i treverket i golv og veggjar. Ein vegg er delvis fjerna. Skadane er truleg resultat av fleire flaumar. Øydelagde glas og veggjar gjer at vatn, vind og ver får drive fritt på bygget, slik at forfallet går fortare.

Muren som leidde vatnet inn på lysverket framstår framleis solid og markant langs elva. Foto: Etnedal kommune.

Øvst: Dam og vassrenne. Nedst: Vassrenne med røyr. Foto: Katharina Sparstad.

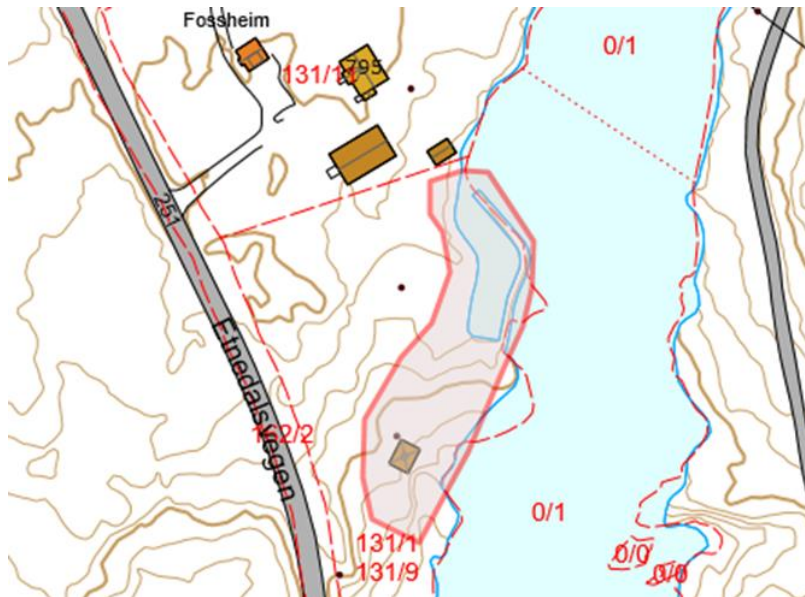
Bygget er meir eller mindre rasert av flaum. Foto: Katharina Sparstad.

Registreringar og vernestatus

Kraftverksbygningen er SEFRAK-registrert og registrert som kulturminne i Riksantikvarens database askeladden.no. Anlegget har ingen formell vernestatus.

Vurdering av kulturminneverdiar

Hovde var det fyrste og største lysverket i Etnedal. Det vart viktig for svært mange husstandar, og rekna som eit framsteg i bygda. Sjølve huset på kraftverket har ei særeigen utforming, men er dessverre i dårleg forfatning. Det er likevel enno mogleg å redde bygget, slik at det kunne få ein bruksverdi. I dag er anlegget lite tilgjengeleg og tilrettelagt for bruk eller opplevingar. Som eit vassdragsrelatert kulturmiljø i Etnedal er lysverket viktig. Som eit samla anlegg med mur, damanlegg og røyr, kan kulturmiljøet ha vesentleg kunnskaps- og formidlingsverdi.

Hovde lysverk bør takast vare på som eit samanhengande kulturmiljø, med kraftverksbygningen og utandørs damanlegg med røyr og tilførselskanal.

Forslag til forvaltning

Dersom kulturminneverdiane ved Hovde lysverk skal sikrast for framtida, må bygningsmassen restaurerast og området få ein bruksverdi.

Spesielle omsyn

Dersom huset ved Hovde lysverk skal reddast, er det i fyrste omgang naudsynt med strakstiltak for å unngå ytterlegare skader. Bygget står i stor fare for å falle heilt saman. Det må sikrast mot ver og vind. Ein restaurert bygning i ryddige omgjevnadar vil auke potensialet for ny bruk.

Bruk

Dersom bygget er i stand, kan det vera aktuelt å legge til rette med kultursti og informasjonstavle. Hovde ligg tett ved Etna, og ikkje langt frå RV 251, Etnedalsvegen. Det er ikkje parkering eller gangveg/køyreveg inn til anlegget. Næraste moglege parkering er ved nabogarden 131/11 Fossheim. Alle tiltak, bruk og tilretteleggingar i området må avklarast med grunneigar.

Hovudmål

Ta vare på kulturmiljøet som heilskap, og gje området ein bruk som aukar opplevings- og formidlingsverdien.

Forslag til tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskilder
Restaurere kraftverksbygningen	Tilstands- og tiltaksvurdering	Tette tak og vegger Seta inn glas	Eigar	Valdres Energi Norsk kulturminnefond Eigar
Bevare kulturmiljøet som heilskap	Kartlegge tekniske installasjonar Utarbeide tilstands- og tiltaksvurdering på heile anlegget	Rydde området og vedlikehalde tekniske installasjonar	Eigar Etnedal kommune Valdresmusea	Norsk kulturminnefond Valdres Energi
Formidle historia	Formidlingsplan	Kulturstig, info på tavle og web	Etnedal kommune Valdresmusea Etnedal historielag	Etnedal kommune Valdres Energi

Vidare oppfølging

I samarbeid med Etnedal kommune og Valdresmusea kan eigar søke tilskot til restaurering og tilrettelegging.

Hovde lysverk for noke år sida. Foto: Etnedal kommune.

16 Åslettatn

Bureisingsbruket Åslettatn (bnr. 138 bnr. 4) på Ølslykkja består av eit halvannan etasjes våningshus og ein driftsbygning. Tunet ligg i eit flatt og ope landskap, om lag 150 meter sørvest for Åslettjednet.

Tunet på kart.

Om kulturminnet

Åslettatn var opphavelig ein del av setergrenda Ølslykkja med setrar for Fjellsgardane og Espeligardane. Setra vart seld frå Me-Fjell i 1838, og hadde ulike eigarar fram til Martin og Marit Furulund kjøpte ho i 1932. Med hjelp av bureisingstilskott bygde dei opp gardsbruket i byrjinga av 1930-åra. Martin Furulund dreiv som skomakar, i tillegg til at vedhogst og tømmerdrift var ein del av gardsdrifta. Som gardsbruk var det i drift berre fram til i 1947, då eigarane flytta og tok eigedomen i bruk att som seter.

Låven og våningshuset. Foto: Etnedal kommune.

Driftsbygning og våningshus med låven i bakgrunnen. Foto: Etnedal kommune.

Mellom anna for å motverke utvandringa til Amerika og halde tilbake flyttestraumen frå bygdene til byane, vart det utover på 1900-talet ordningar for tilskott for folk som ville ta i bruk unyttta, dyrkbare område til nye gardsbruk. Det typiske bureisingsbruket hadde bustadhus på halvannan etasje på mellom 35 og 60 kvadratmeter og toetasjes driftsbygning på mellom 70 og 140 kvadratmeter. Driftsbygningane inneheldt fôrlager i den eine halvdel og fjøsrom i den andre, med gjødselkjellar under.

Registreringar og vernestatus

Åslettatn har ikkje tidlegare vorte registrert som kulturminne.

Vurdering av kulturminneverdiar

Åslettatn framstår som eit typisk bureisingsbruk, med våningshus og driftsbygning som har vorte lite endra sidan oppføringstidspunktet. Derfor er det valt ut blant kommunens mange bureisingsbruk som representant for denne kulturminnegruppa. Dei to bygningane saman skapar eit særprega kulturmiljø, og representerer ein byggjeskikk med referansar til bureisingsbruk over heile landet.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

Våningshuset og driftsbygningen har begge ein definert form, der mange originale bygningsdelar og detaljar er bevart.

Bruk

Feriestad. Jorda blir brukt til beite og fôrhausting.

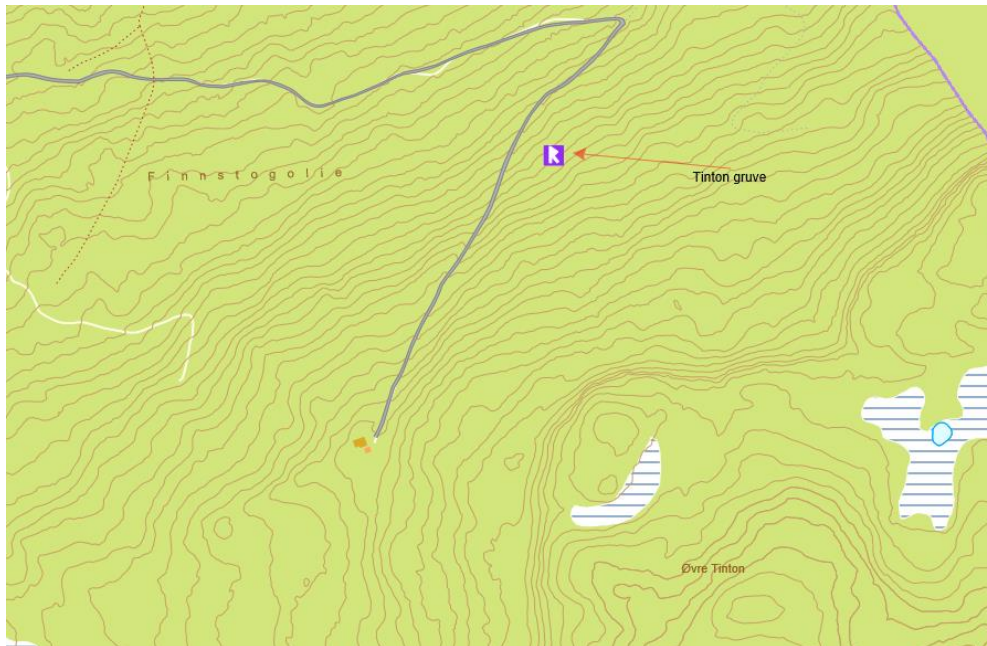
Hovudmål

Halde fram med jamleg vedlikehald, slik at omfattande rehabilitering og utskifting av materialar ikkje trengst. Eldre bygningsdelar bør i størst mogleg grad bevarast, i tillegg til forma og proporsjonane og den nøkterne stilen som pregar bygningane.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Bevare bygningane og kulturlandskapet	Halde fram med jamleg vedlikehald	Bygningsvedlikehald Bruke jorda	Eigar	Norsk kulturminnefond SMIL

17 Tinton

Geografisk avmerking.

Om kulturminnet

Rett sør for gardsbruket Kaso, heilt sør i Etnedal, ligg Tintonberget. Til Tintonberget knyter det seg ei kjend segn om ei sylvåre. Ei jonsoknatt, ein gong midt på 1800-talet, var han Sjugurd i Kaso ute og gjekk. I ein sprekk såg han ei sylvplate som var så stor som ei dør. Segna fortel at han ikkje hadde med seg stål som han kunne kaste over skuldra. Då han ikkje gjorde dette, vart døra borte. Han fann ho aldri att, same kor mykje han leitte.

Det er mange segner om sylvåra i Tintonberget. Ei er vandresegna om mengda her, samanlikna med det dei fann på Sølvverket i Kongsberg.

Museumsmannen Knut Hermundstad refererte dette og sa at *sylvkyre e i Tinton, men kælven på Kongsberg*.

Det er også sagt at ingen vil finne sylvet i Tinton før det kjem ei stor krise då det verkeleg trengst.

Det har vore skjerpa fleire gonger i Tintonberget, mellom anna kring 1900, då aksjebrev vart selt. Noko særleg utvinning av sylv vart det aldri starta på. A/S Tinton

Grubedrift var i drift rundt århundreskiftet, men det er usikkert når drifta vart starta og kor omfattande ho var. Siste gongen det var aktivitet her, var i 1970. Då vart A/S Etnedal Sølvverk stifta. Likevel er det uklart kvar sjølvgruva var. Med andre ord er sylvverket i Tinton eit kulturminne ein ikkje kan sjå, men som det er knytt mange forteljingar og segner til.

Registreringar og vernestatus

Det er ikkje kjend nøyaktig kvar sylvgruva var, men Oppland fylkeskommune har registrert ein kulturminnelokalitet i området det er mest sannsynleg at ho sto.

Frå Tintonberget er det storslått utsikt nordover dalen. Foto: Unni Klevgård.

Vurdering av kulturminneverdiar

Historiene om Tinton har ein sterk posisjon i medvitnet til mange etnedøler. Det er viktig at historiene knytt til området og gruvedrifta blir formidla og dokumentert, mellom anna slik at eventuelle funn av restar eller ny informasjon blir forstått i framtida. Sjølv forteljingane har òg ein verdi i seg sjølv.

Forslag til forvaltning

Bruk

Inntil det eventuelt blir funne restar etter gruvedrifta, er Tinton gruve eit immaterielt kulturminne knytt til eit konkret geografisk område. Tintonberget er eit turmål, og kan i endå større grad bli tilrettelagd som det.

Hovudmål

Formidle historia og segner knytt til Tinton, og legge området betre til rette som turområde.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Finansiering
Formidle historia og forteljingane knytt til sylvåra og gruvedrifta	Tverrfagleg arbeid i kommune-administrasjonen (Kultur, miljø, skule) Samarbeid med Etnedal historielag	Skilting Tavler med informasjon Marknadsføring regionalt og lokalt Informasjon på heimeside	Etnedal kommune Etnedal Historielag VNK VisitValdres	Etnedal kommune VNK Visit Valdres
Tintonberget som attraktivt turmål	Tverrfagleg arbeid i kommune-administrasjonen (Kultur, miljø, skule) Samarbeid med Etnedal Historielag og Etnedal Turlag	Skilting Tavler med informasjon Marknadsføring regionalt og lokalt Informasjon på heimeside	Etnedal kommune Etnedal Turlag VNK VisitValdres	Etnedal kommune VNK Visit Valdres

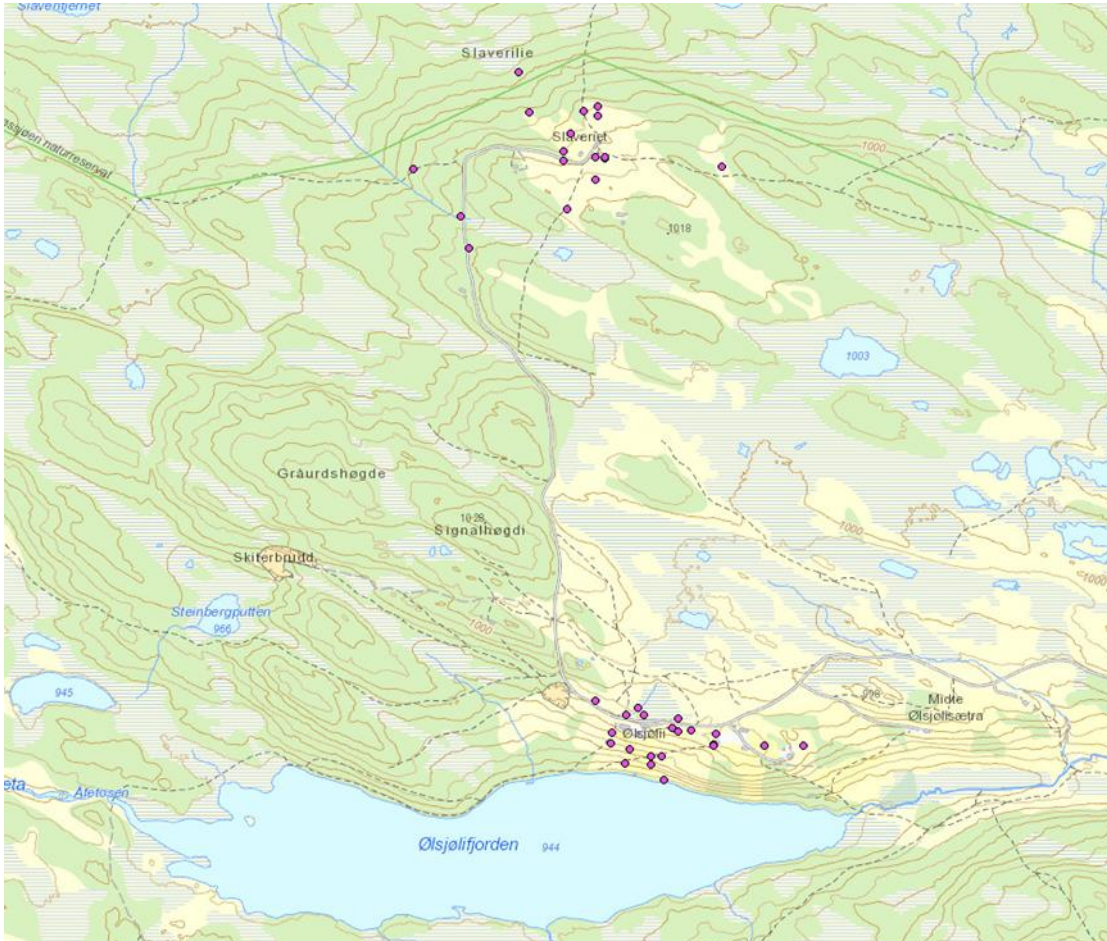
Vidare oppfølging

Etnedal kommune, VNK og Etnedal Historielag og Etnedal Turlag.

18 Slaveriet og Ølsjølie stølsområder

Slaveriet og Ølsjølie er ein støl og ei stølsgrend lengst nord i kommunen. Slaveriet (35/9) ligg som ein einsleg støl om lag ein kilometer nord for stølsgrenda Ølsjølie. Ølsjølie består av Nørre Ølsjølie/Hestkintrøe (33/37), Midttrøe (33/24), Sørtrøe (33/7) og Hagatrøe (33/8), og ligg rett på nordsida av Ølsjølifjorden. Det er no to stølar i drift i området. På Slaveriet er det drift med kyr, medan Sørre Ølsjølie blir driven som geitestøl.

Slaveriet og Ølsjølie, med registrerte kulturminne.

Om kulturmiljøa

Slaveriet heitte frå gammalt Kvannegrøve, men fekk namnet Slaveriet etter 2. verdskrig, då plassen var nytta til arbeidsleir. Setra vart eigen eigedom i 1901, og har sidan hatt fleire eigarar. I dag blir setra driven av Simen Kringli med 16 mjølkekyr. Ølsjølie har også egne gards- og bruksnummer, og ligg no under Espeset (116). Både Kringli (117/3) og Espeset ligg litt sør for Flatøygarden.

Retten nord for stølane ligg våtmarksområdet Røssjøen naturreservat. I aust finn vi Lenningen, der fleire område er dominert av fritidsbustader.

Kyrne på Slaveriet kring 1990. Frå boka Fjernsætning av Magnus Sandberg. Foto Kjersti Fougner Rustad.

På Ølsjølie og Slaveriet finn vi ei rekkje ulike kulturminne, som vitnar om drift gjennom lang tid. Det er mellom anna registrert gamle vegfar, steinsettingar, lokkeplassar, kjølingsplassar, salthelle, brønnar, rydningsrøyser og tufter etter hus. Slike enkeltelement, saman med det særprega stølslandskapet og seterhusa, utgjer kulturmiljøa på Slaveriet og Ølsjølie.

Geitene på Ølsjølie er det einaste geiteflokket i Etnedal. Frå boka *Fjernsætring* av Magnus Sandberg.

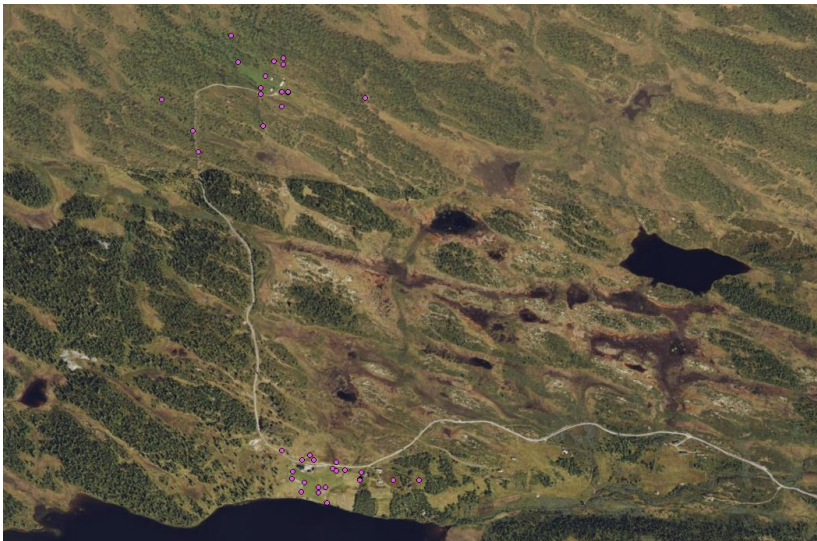
Stølsbrukar Simen Kringeli registrerer Lokkarhaug med gps på Slaveriet. Foto: Ulf Ullring.

Registreringar og vernestatus

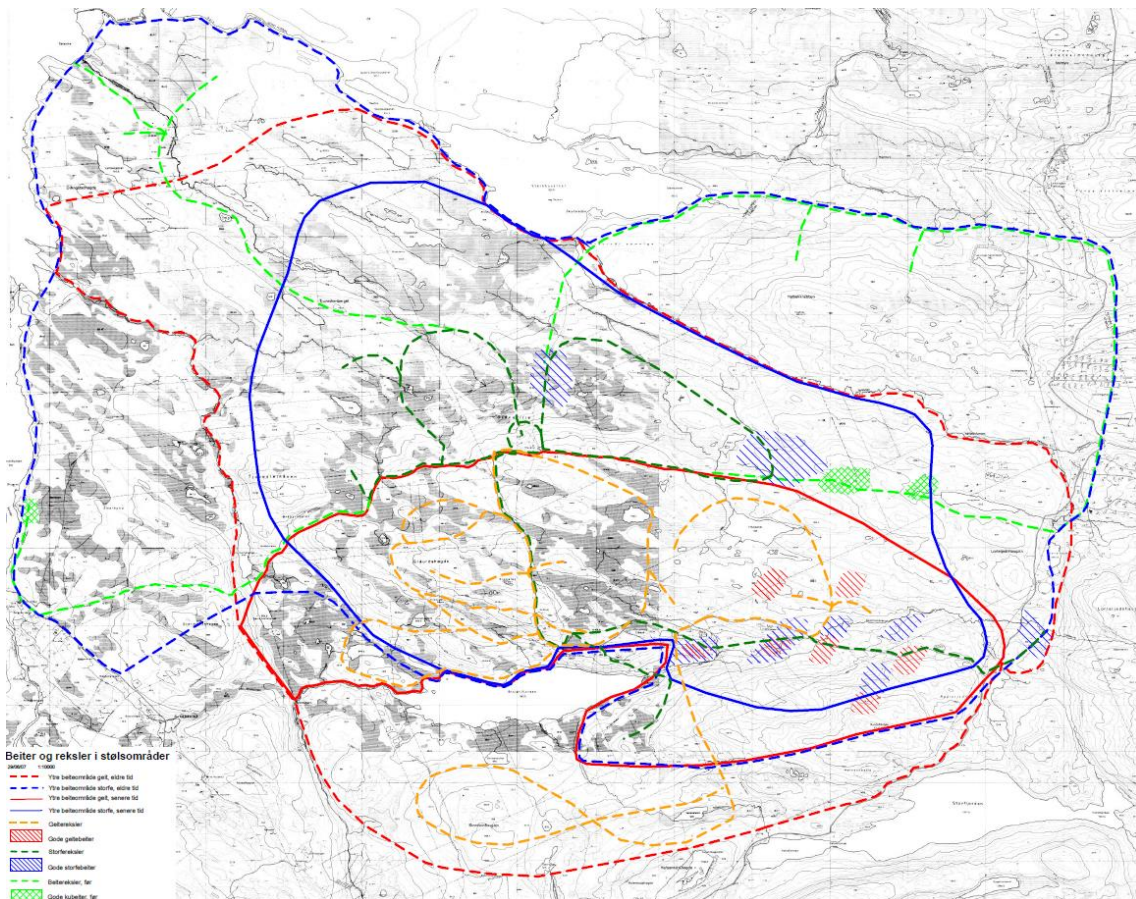
I kommuneplanens arealdel 2011-2014 er både Slaveriet og Ølsjølie omfatta av omsynssone c) kulturmiljø/stølsmiljø. Ifølgje planføresegna i kommuneplanen skal det innanfor omsynssona takast spesielle omsyn til stølsmiljø og kulturlandskap ved alle tiltak og ved reguleringsarbeid. Vidare heiter det: «*Sonene H570_1 – H570_5 skal sikre det verdifulle stølsmiljøet og kulturlandskapet innanfor sonene. Alle tiltak skal planleggjes og vurderes ut fra hensyn til stølsmiljøets og kulturlandskapets verdier før det tas stilling til om omsøkt tiltak kan gjennomførres.*»

Det er ingen SEFRAK-registreringar eller automatisk freda arkeologiske kulturminne innanfor det avmerkte området. Men i 2008 vart det registert beiter, reksler og kulturminne i stølsområda i Etnedal. Kulturminna vart registrert med GPS i felt, medan reksler og beiter vart teikna på kart. Kulturminna er lagt ut opne for alle på innlandsgis.no

Området var foreslege lagt inn i Langsua nasjonalpark, men vart take ut mellom anna fordi dette er halde i hevd til no med dagens drift, og at det difor ikkje vart vurdert som hensiktsmessig å legge ekstra føringar i form av statleg vern.

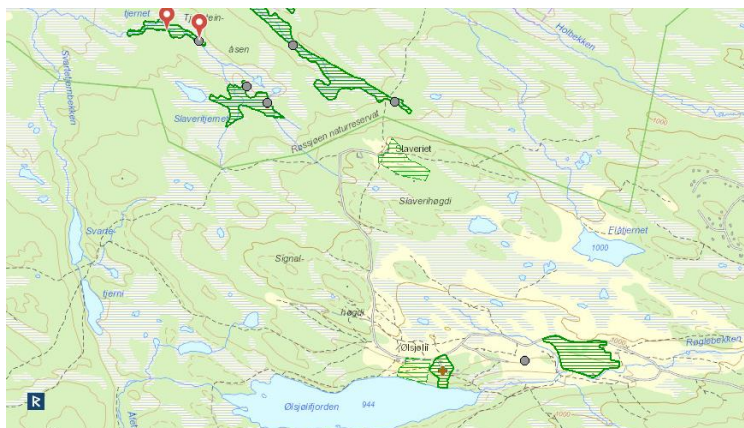
Kulturminna på flyfoto.

Registrerte reksler, beiter og ytre beitegrense før og no, for ku og get.

Det er også kartlagt biologisk mangfold i området. Registreringane i stølsområda tyder på langvarig, kontinuerleg beiting. Det er registrert naturbeitemark og slåttemark av lokal og regional verdi, og fleire raudlista arter som bakkeseite og handmarinøkkel er registrert. Lokaliteten lengst aust inneheld også den freda skjeggklokka, som i Noreg berre veks i Etnedal og Nordre land. Av naturtypar er det mellom anna registrert dunhavreeng, artsrik slåttemark, finnskjegg-fjellmarikåpe-eng, finnskjegg-stivstorr-eng og flekkgrisøre-eng. Fordi det er stadig færre beitedyr og mindre slått av dei gamle stølsvollane, er attgroing eit problem. Dei meir lyselskande artane forsvinn når det vert skygga ned av busker og tre.

Dei gamle vollane dannar ofte eigne, tilpassa naturtypar, og både arter og naturtypar på Ølsjølie og Slaveriet er utrydningstruga. I Røssjøen naturreservat er det mellom anna gjort fleire funn av huldrestorr.

Kart over verdifulle naturtypar og enkeltarter i området. Frå naturbase.no

Vurdering av kulturminneverdiar

Begge stølsområda ber preg av lang og kontinuerleg drift. Det er no på landsbasis om lag 900 stølar i drift. For 50 år sidan var det om lag 40 000. Stølsdrift er ein ekstensiv driftsform som for mange er vanskeleg å kombinere med strukturrasjonalisering og intensivering av landbruket. Ølsjølii og Slaveriet tek med drifta si vare på ein utrydningstruga del av historia og kulturlandskapet i Etnedal og Noreg. Her er det samanhengen mellom naturverdiar og kulturverdiar som gjer området unikt.

Stølsdrifta er ein føresetnad for å bevare mangfaldet i kultur- og naturverdiar på Ølsjølii og Slaveriet. Bileta er frå Ølsjølii. Foto: Elin Hestekind.

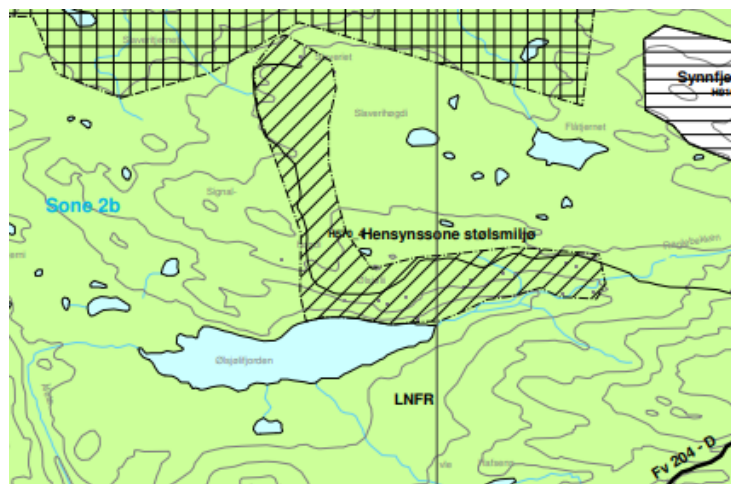
Forslag til forvaltning

Det ligg mange ulike verdiar i området, og aktiv stølsdrift er einaste måten som ikkje fragmenterer forvaltninga av desse. Verdiane ligg både i bygningar, kulturlandskap, vegetasjon og enkeltartar, kunnskap, tradisjon og enkeltminne. Omsynssone i den gjeldande arealdelen til kommuneplanen bør vidareførast i revidert plan.

Spesielle omsyn

Det viktigaste er å vidareføre drifta i området. Det betyr at tilhøva må leggjast til rette for det, og at beiteområda ikkje vert bygd ned. Det bør difor også takast omsyn til beitebehov for dyr og registreringane som vart gjort av beiter og reksler.

Skrå skravur er omsynssone C for stølsmiljøområde og er definert i kommuneplanens arealdel.

Bruk

Stølsdrift, husdyrbeiting og slått etter behov.

Hovudmål

Ta vare på stølsdrifta og stølslandskapet.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Vidareføre stølsdrifta	Legge til rette for stølsdrift	Ta omsyn til registreringar som er gjort i planarbeid	Stølsbrukarar	Stølsbrukarar Etnedal kommune Fylkesmannen
Ta vare på kulturlandskap og biologisk mangfald	Legge til rette for stølsdrift	Ta omsyn til registreringar som er gjort i planarbeid Halde fram med beite	Stølsbrukarar Etnedal kommune Fylkesmannen	Stølsbrukarar Etnedal kommune Fylkesmannen
Ta vare på mangfaldet av kulturminne	Legge til rette for stølsdrift Auke kunnskapen Skjøtsel og vedlikehald	Ta omsyn til registreringar som er gjort i planarbeid Formidle kunnskapen om kulturminna	Stølsbrukarar Etnedal kommune Fylkesmannen	Stølsbrukarar Etnedal kommune Fylkesmannen Norsk kulturminnefond
Vidareføre kunnskapen	Legge til rette for stølsdrift	Aktiv bruk av kunnskap og informasjon	Stølsbrukarar Etnedal kommune VNK	Stølsbrukarar Etnedal kommune VNK
Synleggjera verdiane i kommunalt planverk	Godt tverrfagleg arbeid i planarbeidet i kommunen	Vidareføre omsynssone stølsmiljø i arealdelen til kommuneplanen	Etnedal kommune	Etnedal kommune

Vidare oppfølging

Eigarar i samarbeid med kommunen, fylkeskommunen, VNK og Fylkesmannen.

19 Bua-Erik bue

Langs vegen over Lenningen er det ein hytteveg før ein kjem til grensa mot Nordre Land. Vegen heiter Bua-Erik-vegen. Nokre meter til høgre, midt mellom to hyttegjerder, ligg den vesle steinbua som har namn etter Bua-Erik som skal ha budd der i fleire år.

Bua-Erik bue. Foto: Ingun Kompen.

Om kulturminnet

Bua er delvis grave inn i bakken. Veggane er mura opp av naturstein utan bindemiddel. Taket er flatt, konstruert av rundstokkar lagt oppå dei mura veggane, og tekt med never og torv. I 1992 sørgde Etnedal historielag for å bygge opp att og rekonstruere den nedfalne bua.

Steinbua skal ha blitt bygd tidleg på 1700-talet, då den fredlause Erik kom til Lenningen. Erik skal ha kome frå ein storgard i Tolga. Han var saman med ei jente frå ein husmannsplass, noko far hans ikkje godtok. Barnet dei fekk, døydde. Erik vart skulda for at han hadde teke livet av barnet.

Fredlaus rømde han frå alt, og slo seg til slutt ned i Lenningstraktene. Her bygde han eit slags husvære som vart heimen hans fram til han døydde. Jakt og fiske vart levebrødet. På setrene var det folk om somrane, men vintrane var nok einsame. Jenta som Erik måtte dra ifrå, vart etter kvart buande på heimegarden hans. Ho vart visstnok god venn med mor hans, og budde saman med henne etter at faren drukna.

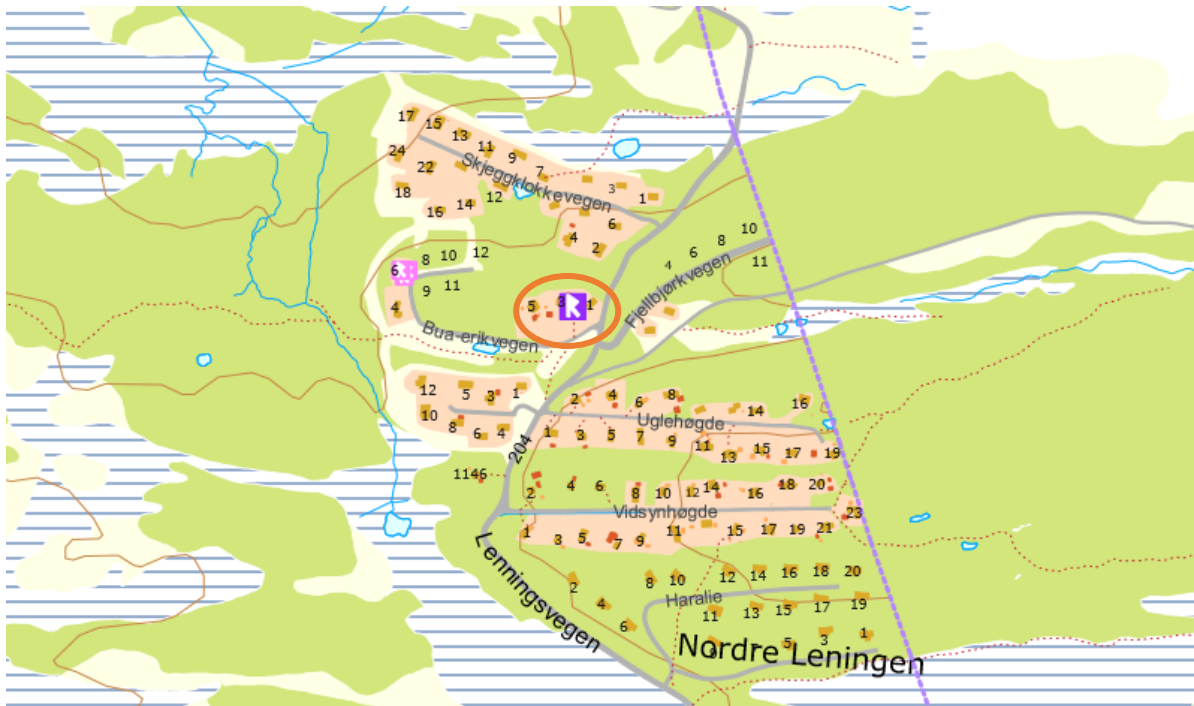
Ein vinterdag fann to karar på jakttur at Erik låg sjuk i bua si. Dei tok han med på skikjelke til Skrautvål. Han døydde snart, og vart gravlagd ved ei lita kyrkje nedst i Åbolsjordet. Margit Espeset skriv i minneskrift nr 5 for Etnedal Historielag at jenta han var saman med kom til Etnedal, og vart følgd til steinbua. Ho døydde snart etter, og vart gravlagt saman med Bua-Erik. Ifølgje tradisjonen var Bua-Erik godt likt blant dei fåe han vart kjend med av bygdefolk, og soga om den noko mytiske figuren vitnar om sympati og respekt.

Registreringar og vernestatus

Bua-Erik-bue er ikkje omfatta av noko formelt vern, men blir registrert som eit kulturminne i samband med arbeidet med kulturminneplanen.

Vurdering av kulturminneverdiar

Bua-Erik-bue, og forteljingane knytt til den, er ein «kuriositet» som mange i Etnedal har høyrte om eller har eit forhold til. Den vesle steinbua har vorte eit bilete på dei som fall utanfor samfunnet, og viser på den måten ei anna side av historia enn det biletet vi oftast blir eksponert for. Kulturminnet har symbolverdi og formidlingsverdi, og kan fortelja oss noko om kulturen og samfunnet i Norge på 1700- og 1800-talet. Bua ligg i dag midt i eit populært hytteområde, der ho bidreg til historisk forankring og oppleving i eit område der mange ferdast.

Bua-Erik-bue ligg i eit hytteområde på Leninga.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

Bua treng jamleg vedlikehald og tilsyn, og forteljingane må formidlast for at verdiane ho representerer skal bli forstått og anerkjent også i framtida.

Bruk

Bua-Erik-bue ligg i eit populært hytteområde, og blir brukt til å formidle ei gripande historie. Kommunen har bidrege til å få sett opp skilt med informasjon om bua og saga.

Hovudmål

Ta vare på bua og forteljingane knytt til Bua-Erik.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Vedlikehalde steinbua	Jamleg tilsyn	Vedlikehald etter behov	Etnedal historielag	Etnedal kommune Norsk kulturminnefond og andre tilskotsordningar
Formidle historia knytt til steinbua	Samarbeid kommune og historielag	Halde tilsyn med infotavla på staden Andre formidlingstiltak	Etnedal historielag Etnedal kommune	Etnedal kommune

Vidare oppfølging

Etnedal historielag sto for gjenreisinga av Bua-Erik-bua tidleg på 1990-talet, og har i ettertid sørget for vedlikehald. Eit godt samarbeid mellom kommunen og historielaget er viktig for å sikre vedlikehald og bevaring.

20 Bergteikningar i Etna

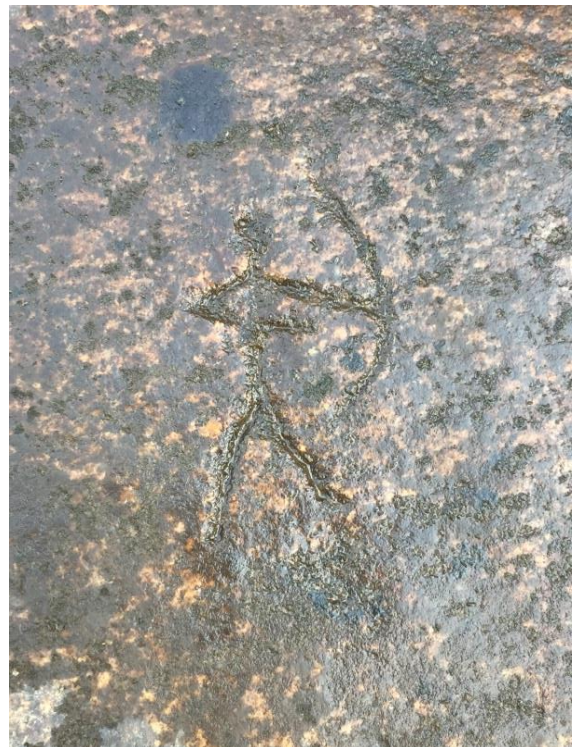
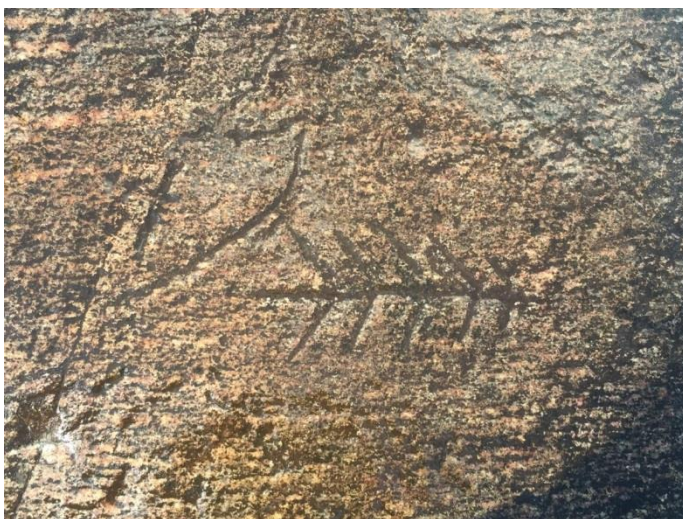
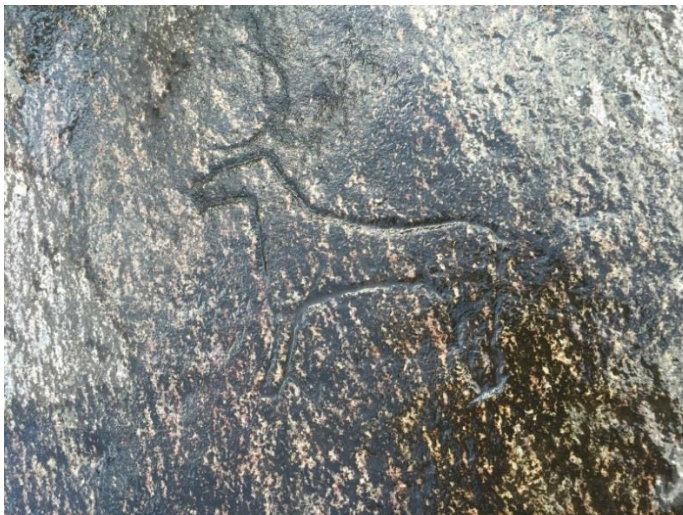
Ved Hansepranget oppdaga Sverre Skau og Lars Aune i 1982 nokre merkelege ristingar i stein. Figurane er på fjellet *ved*, eller når det er mykje vatn, *i* elva like nord for brua over til austsida ved Kleivgardløya. Det er ein rein, ein bogeskyttar med ei stjerne eller ei sol, ein fisk og truleg ein båt.

Om kulturminnet

Sidan dei er laga med metallreiskap, seier arkeologane at dei nok ikkje er så gamle som dei bergteikningane vi til vanleg nemner som helleristingar. Det var ei synfaring av bergteikningane 7. juni 1982. I rapporten seier arkeolog Einar Østmo: «De er tydelig laget med metallredskap – farene er smale og dype. Figurene er nokså små (10-20 centimeter), og er etter hele sin karakter en nyere tids produkter».

Dei to gutane som oppdaga teikningane var 13 og 12 år då dei på ein fisketur brått oppdaga kva dei stod på. Dei leita etter meir, etter at dei fyrst såg teikninga av reinen på det høgaste punktet på berget. Så fann dei og etter kvart alle dei andre bergteikningane. Andre har seinare leita etter meir, utan å ha hellet med seg.

Teikninga av reinen, som ligg høgast på berget, er minst slitne. Det kan gje oss ein indikasjon på kor lenge teikningane har vorte skura av vatn og is, og det kan tyde på at dei er fleire hundre år gamle.

Bergteikningane er truleg fleire hundre år gamle. Teikninga av reinen er den minst slitne. Foto: Etnedal kommune.

Registreringar og vernestatus

Bergteikningane er ikkje vorte registrert som kulturminne før registreringane som er gjort i samband med arbeidet med kulturminneplanen.

Geografisk plassering av bergteikningane.

Vurdering av kulturminneverdiar

Bergteikningane kan opplevast når vassføringa er låg, og er ein litt mystisk og spanande kuriositet i Etnedal. Dei ligg like ved hovudvegen, og er slik sett lett tilgjengelege. Dei har verdi for lokalbefolkninga, men kan også vera interessante både i forskingssamanheng og for turistar. Ved skilting og anna formidling kan teikningane få større verdi og relevans enn dei har i dag. Det er òg mogleg å legge til rette for at bergteikningane kan bli ei oppleving langs ei lengre sykkelrute, der fleire kulturminne inngår.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

Så lenge det ikkje blir gjort inngrep i sjølve berget langs elva, vil bergteikningane berre bli utsett for slitasje frå vatn og is, og ikkje stå i fare for å forsvinne. Kulturminnet bør skiltast og gjerast betre tilgjengeleg enn det er i dag.

Bruk

Bergteikningane kan brukast som turistattraksjon, og som kulturhistorisk «opplevingspunkt» i eit større rekreasjonsområde.

Hovudmål

Bevisstgjerjing og formidling.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskjelder
Halde teikningane og området tilgjengeleg	Skjøtsel	Rydde vegetasjon	Grunneigar Frivillige Etnedal kommune	Etnedal kommune
Produsere og seta opp infotavle	Samarbeid mellom kommunen, historielaget og grunneigar	Ferdigstille og seta opp skilt og infotavle	Etnedal kommune Etnedal historielag	Etnedal kommune

Vidare oppfølging

Etnedal kommune har begynt å utarbeide informasjonstavle til å seta opp på staden, og har ansvar for ferdigstilling av tavla. Kommunen bør også sjå kulturminnet i samheng med fleire kulturminne i området.

21 Fluktruta etter tungtvatnaksjonen på Vemork

Under andre verdenskrig var det viktig at tyskarane ikkje fekk tak i tungtvatnet produsert i anlegga på Vemork i Telemark. Tungtvatn kunne nyttast til å produsere atomvåpen, og det var derfor attraktivt å få tak i. Frå norsk militært hald i London vart det planlagt i å øydeleggje fabrikken. Ei lita lokalkjent styrke og spesialtrente sabotørar fekk oppdraget. Operasjonen fekk namnet *Gunnarside* og er ei av dei mest berømte sabotasjeaksjonane i Noreg. Grappa sprengte fabrikken på Vemork natta 28. februar 1943. Deretter flykta dei på ski gjennom Sør-Noreg til det nøytrale Sverige.

Om kulturminnet

Aksjonen vart leda av fenrik Joachim Rønneberg. Han hadde med seg sersjant Birger Strømsheim, fenrik Knut Haukelid, sersjant Hans Storhaug, sersjant Fredrik Kayser og fenrik Kasper Idland. Flukten gjekk gjennom dei tre fylka Telemark, Buskerud, Oppland og Hedmark og mange kommunar, mellom anna valdreskommunane Sør-Aurdal, Nord-Aurdal og Etnedal. Nokre stader overnatta dei i hytter, andre stader under ei busk. I romjula 2012 gjekk Kaysers barnebarn Eivind og Torbjørn den same ruta som bestefaren tok 70 år tidlegare.

Det er skreve fleire bøker og laga film (Kampen om tungtvannet, 2015) om aksjonen. 11. august 2018 vart det arrangert 75-års-markering med oppsett av minnesmerke i Etnedal.

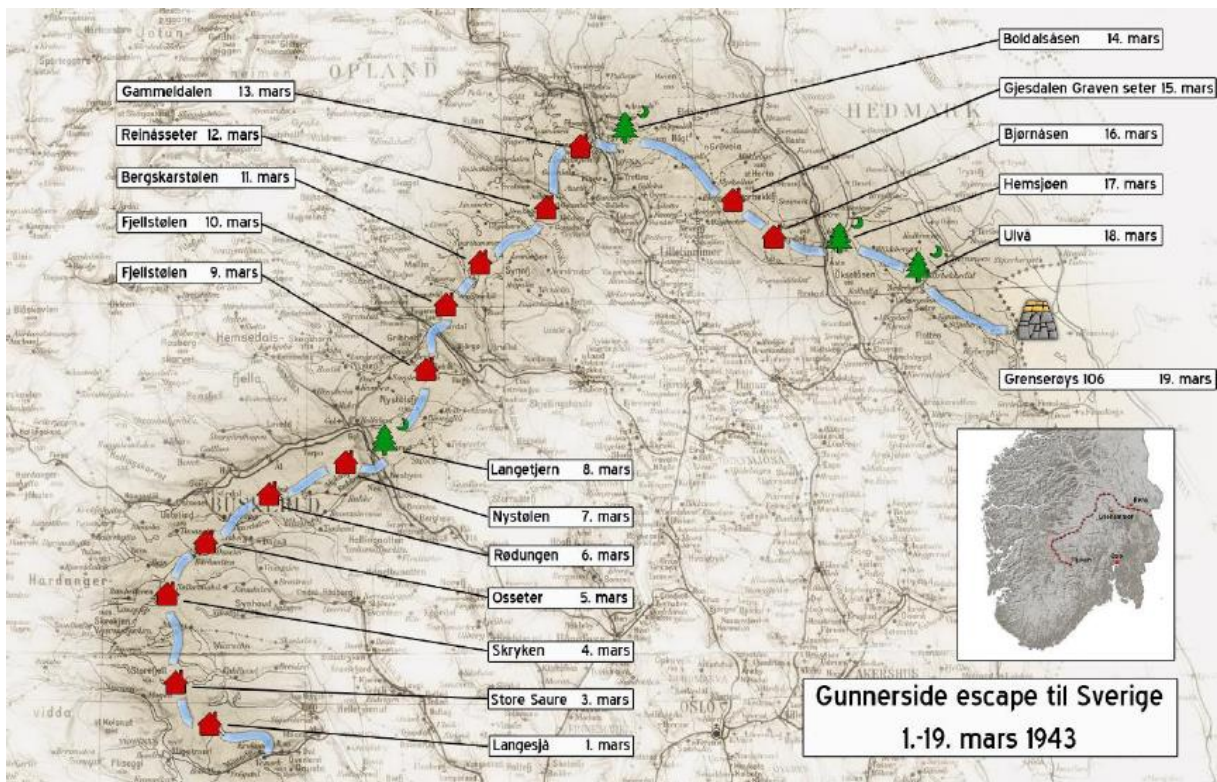

Registreringar og vernestatus

Det er ikkje gjort systematiske registreringar, men mange av overnattingsstadene er kjende. Ruta har ikkje vernestatus. Ho er ikkje kartlagt i detalj, men gjekk over Synnfjell om lag der kartet nedanfor syner.

Ruta over Synnfjell i Valdres. Lium, Tom 2018.

Kartet syner overnattingsstader aksjonistane bruke under flukta. Frå Lium, Tom. Presentasjon 11.08.2018.

Vurdering av kulturminneverdiar

Tungsvannsruta er ein viktig del av den nasjonale krigshistoria vår som bør løftast fram. Emnet er godt egna for vidare verdiskaping.

Forslag til forvaltning

Spesielle omsyn

Interesse og staus for tilrettelegging av løypa må klarleggast. Det er ein stor føremøn om fylke og kommunar er med for å formidle historia på best mogleg måte. Tiltaket bør organiserast som eit samarbeidsprosjekt mellom Riksantikvar, Forsvaret, fylkeskommunar, kommunar, forsvarsmuseet og interesseorganisasjonar.

Bruk

Formidling av krigshistorie, tur- og naturopplevingar. Det bør kartleggast status på overnattingsplassane, og sjå etter egna turmål og overnatting for auka verdiskaping. Det kan etablerast ein eigen nettstad der folk kan finne fram til historia, ruta og opplevingsmoglegheiter.

Hovudmål

Ta vare på og formidle historia om aksjonen.

Vidare er det eit mål å konkretisere ruta og kanskje etablere ein turstig gjennom Etnedal og Valdres i same trasé.

Aktuelle tiltak

Mål	Strategi	Aktuelle tiltak	Ansvar	Moglege finansieringskilder
Gjere historia meir kjend	Samle informasjon Årlege markeringar	Utarbeide informasjon om ruta og stader undervegs	VNK Valdresmusea Kommunen Forsvarsmuseet	Riksantikvar Fylkeskommunen Valdresmusea Kommunen VNK
Gjere informasjonen betre tilgjengeleg	Konseptutvikling	Etablere ein eigen nettstad om ruta og tilbod langs ruta	Etablere samarbeidsprosjekt	Innovasjon Norge Riksantikvar Fylkeskommunen Kommunen VNK
Ny aktivitet knytt til ruta	Lokalisere ruta og overnattingsstader Kartlegge spesielle hendingar	Velje ut tilretteleggingsgrad og opplevingspunkt	VNK Fylkeskommunen Valdresmusea Kommunen	Riksantikvar Fylkeskommunen Kommunen VNK Visit Valdres
Auke verdiskapinga langs ruta	Knyte saman partar	Utarbeide samla tilbod med overnattingar	Etablere samarbeidsprosjekt	VNK Visit Valdres

Vidare oppfølging

Valdres Natur- og Kulturpark følger opp prosjektet i samarbeid med Etnedal kommune. Ein kan etablere eit samarbeidsprosjekt med aktuelle partar.

Gruppa i London etter aksjonen. Frå venstre: Fredrik Kayser, Hans Storhaug, Kasper Idland, Joachim Rønneberg og Birger Strømsheim. Kjelde: Tom Lium 2018.

DEL 5 VERKEMIDLAR

Innanfor kulturminneforvaltinga gjeld fleire ulike lovverk og retningslinjer. Desse bør nyttast aktivt for å sikre at kulturminne ikkje går tapt og kan takast vare på for framtida.

Det finst mange tilskotsordningar som skal oppmode til å ivareta kulturminna.

Kulturminnelova

Kulturminnelova si definisjon av kulturminne: «*Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.*» (Kulturminnelova § 2).

Kulturminnelova omhandlar dei konkrete, fysiske kulturminna som kan sjåast og takast på, og ikkje kulturminne som song, dans og tradisjon.

Alle kulturminne som er frå 1536 eller før, og bygningar frå før 1650 er automatisk freda (§ 4). Ein har meldeplikt dersom ein skal endre bygningar frå før 1850. Før-reformatoriske minne blir også kalla fornminne. Desse har ein ikkje lov til å fjerne, flytte eller endre utan løyve frå kulturminnemyndighetene. Med til automatisk freda kulturminne høyrer også eit område rundt den synlege eller kjende ytterkanten av kulturminnet, så langt det er naudsynt for å hindre tiltak (§ 6). Om ikkje anna er bestemt, gjeld ei sikringssone på 5 m.

Av og til er det naudsynt å frede kulturminne som ikkje er automatisk freda, det vil seie frå nyare tid. Det kan vere bygningar eller andre kulturminne som har spesiell verdi. Desse blir freda med enkeltvedtak (§ 15).

Dersom ein gjer eit laust funn som er frå før 1537, er det innleveringsplikt. Det er for å unngå at slike minne forsvinn frå oppbevaringsstaden. Dersom gjenstanden forsvinn, forsvinn òg eit stykke av vår felles historie. Difor blir alle slike gjenstandar oppbevart i museum eller oldsaksamlingar. Der blir funna arkivert etter gardsnamn, og alle funn får eit arkivnummer. Arkivet er tilgjengeleg på Internett <http://www.dokpro.uio.no/arkeologi/oslo/hovedkat.html>.

Plan- og bygningslova

Plan- og bygningslova regulerer kva inngrep som kan gjerast i samanheng med utbygging, og korleis plantiltak skal utførast. Lova er basert på spegelvendingsprinsippet. Det betyr at inngrep som ikkje står omtala i lova, ikkje er tillatne. Hovudmålsetjinga er å gje grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressursar eller utbygging.

Lova skal vere grunnlag for den totale planlegginga og omhandlar tre plantypar:

1. Fylkesplan

Fylkesplanen skal utarbeidast i kvart fylke og gje oversikt over natur- og kulturressursane. Fylkesplanen er retningsgjevande, men ikkje rettsleg bindande.

2. Kommuneplan

Kommuneplanen er ein oversiktsplan over planlagde tiltak i kommunen. Arealdelen av kommuneplanen er rettsleg bindande og viktig i forvaltningssamanheng. Plan- og bygningslova seier at viktig kulturminne eller –miljø bør markerast med omsynssone C (§ 11-8).

3. Reguleringsplan

Reguleringsplan skal utarbeidast der det er påkravd i arealdelen. Område kan også regulerast til omsynssone i reguleringsplanar. Det inneber ei mildare form for vern enn alternativa i

kulturminnelova. I reguleringsplanar kan det vere krav om utgravingar. Avgjerslene til planutvalet har på den måten stor innverknad på kulturminneforvaltninga i kommunen. Vern gjennom reguleringsplan er kommunens fremste moglegheit til å beskytte verneverdige kulturminne og miljø. Kva for omsyn som skal takast, skal definerast i kvart høve.

Skogbrukslova

Eit siktemål i skogbrukslova er at det blir teke vare på miljøverdiar, slik som kulturminne. På dette viset kan også kulturminne frå nyare tid få større merksemd.

Listeføring

Kyrkjer som er bygd før 1537 og erklært ståande kyrkjer frå 1537–1650, er automatisk freda. I tillegg er eit fåtal kyrkjer vedtaksfreda. Alle dei rundt 300 kyrkjene som er oppført mellom 1650 og 1850, blir betrakta som verneverdige og er derfor listeført. Listeført er også ei rekke verneverdige kyrkjer som er bygd etter 1850. Det er utarbeidd eit eige rundskriv (T-3/2000) som fastset forvaltnings- og saksbehandlingsrutinar for tilhøvet mellom kyrkjeleg myndigheit og Riksantikvaren når det gjeld dei listeførte kyrkjene. Riksantikvaren skal uttale seg før det blir fatta vedtak som inneber inngrep i / endringar av listeførte kyrkjer.

Andre bygningar og anlegg enn kyrkjer kan òg listeførast. Dei har verneklasse 2 i det landsomfattande prosjektet Statens kulturhistoriske eigedommar. Desse kulturminna er vurdert til ikkje å ha nasjonal verdi, og ved sal blir det anbefalt at dei blir regulert til omsynssone.

Lokal vernemyndigheit (kommunen) kan òg listeføre bygningar, miljø og andre kulturminne som ein vurderer som verneverdige.

Omgrep

I kulturminneforvaltninga blir det nytta ulike omgrep.

Freda kulturminne

Freding er den strengaste forma for vern. Freding inneber at inngrep/endringar på kulturminnet som går utover vanleg vedlikehald, må godkjennast av myndigheitene. Dette kan vere både automatisk freda og vedtaksfreda kulturminne.

Automatisk freda kulturminne

Alle kulturminne som er frå 1536 eller før, og bygningar frå før 1650, er automatisk freda etter kulturminnelova (§ 4). Desse blir også kalla *fornminne*, men blir her berre omtala som automatisk freda kulturminne. Desse har vi ikkje lov til å fjerne, flytte eller endre utan løyve. Med til automatisk freda kulturminne høyrer også eit område rundt kulturminnet.

Vedtaksfreda kulturminne

Eit vedtaksfreda kulturminne er freda gjennom særskilt vedtak for kvart enkelt kulturminne.

Verna kulturminne

Eit verna kulturminne kan vere verna med heimel i lov eller gjennom andre verkemiddel (kjelde: www.riksantikvaren.no).

Verneverdig/bevaringsverdig kulturminne

Verneverdig og bevaringsverdig tyder det same. Eit verneverdig eller bevaringsverdig kulturminne er eit kulturminne som har gjennomgått ei kulturhistorisk vurdering og er identifisert som verneverdig.

Dei mest verneverdige kulturminna er av nasjonal verdi. Det er først og fremst desse som er freda etter kulturminnelova. Kulturminne kan også ha regional eller lokal verdi. Normalt vil det vere kommunane som sikrar vern av slike kulturminne ved hjelp av plan- og bygningslova (kjelde: www.riksantikvaren.no).

Omsynssone

Dette er ei moglegheit i plan- og bygningslova til å verne objekt og område som har lokal og regional kulturminneverdi. Overordna avgjersler om bevaring i kommunane si arealplanlegging kan vedtakast med heimel i plan- og bygningslova § 11-8 tredje ledd bokstav c) og § 11-9 nummer 7. Føresegner om omsynssone bevaring i reguleringsplanar kan vedtakast med heimel i plan- og bygningslova § 12-5 andre ledd nummer 5 og § 12-7 nummer 6. Ei omsynssone kan også regulere interiør og materialbruk.

Arkeologisk kulturminne

Arkeologiske kulturminne er spor etter menneske som har levd i tidlegare tider. Kunnskapen frå desse kjeldene kan gjere oss betre i stand til å forstå oss sjølve, vår samtid og andre menneske og kulturar.

Nyare tids kulturminne

Kulturminne frå nyare tid er kulturminne som ikkje er automatisk freda i medhald av kulturminnelova fram til i dag. I Valdres er dette i praksis ståande bygningar, leivningar og stader knytt til tru/tradisjon som er yngre enn reformasjonen (yngre enn 1537). Dei fleste minna som er registrert i samband med stølsregistreringane, er frå nyare tid.

Kulturmiljø

Dette er område der kulturminna inngår som del av ein større heilskap eller samanheng.

Kulturlandskapselement frå nyare tid

Dette er levningar som ikkje er automatisk freda, i hovudsak levningar knytt til jordbruk og seterdrift, slik som rydningsrøyser, steingjerde, fossile åkrar, hustufter, vegfar osb.

Levningar

Med levning meiner ein fysiske spor som restar av noko som har eksistert. Eit ståande hus er ein bygning, men tufta etter bygningen er ein levning.

Levningar etter ei Løe på Tangen. Foto: Ulf Ullring.

Tilskotsordningar

Nedanfor er det ført opp nokre tilskotsordningar. Her er det moglegheiter for å søkje tilskot til kulturminnearbeid. Både fylkeskommunen og Fylkesmannen har tilskot som kan nyttast til kulturminne. Ordningane hjå Fylkesmannen gjeld spesielt kulturlandskap og biologisk mangfald, medan fylkeskommunen gjev støtte til freda bygg.

Informasjon om statlege støtteordningar finst i Rundskriv Nr: T-1/16 (for 2017).

Ein kan òg finne tilskotsordningar i tilskotsportalen (<http://www.tilskuddsportalen.no>). Her må ein vere medlem. Etnedal Frivilligsentral har meir informasjon.

Norsk kulturminnefond

Kulturminnefondet er ei statleg tilskotsordning for private eigarar av verneverdige kulturminne og kulturmiljø. Tilskota er delt inn i istandsetjing og strakstiltak. Sjå <https://kulturminnefondet.no/>

Riksantikvaren

Eigarar eller forvaltarar av kulturminne kan søkje om tilskot til tiltak som for eksempel istandsetjing, sikring og skjøtsel hjå Riksantikvaren, sjå <https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Tilskot>.

Det kan gjevast tilskot til tiltak innanfor arkeologiske kulturminne, brannsikring av tette trehusmiljø, bygningar, ruinar og anlegg frå mellomalderen (før 1537), bygningar og anlegg etter 1537, fartøy, fartøyvernsentra, konservering av fast inventar, konservering av kyrkjekunst, kulturmiljø og kulturlandskap, samiske kulturminne og kulturmiljø, tekniske og industrielle kulturminne, verdiskaping, verdsarv.

Klima- og miljødirektoratet

Det er mogleg å søkje tilskot til truga naturtypar og utvalde naturtypar. Dette gjeld både undersøkingar, utarbeiding av skjøtelsesplanar og tiltak i naturtypar. Slåttemark (natureng) og slåttemyr fell innanfor denne ordninga.

Oppland fylkeskommune

Kulturavdelinga i Oppland fylkeskommune gjev tilskot til freda bygningar i privat eige. Tilskota er delt inn i forundersøkingar eller arkitektfagleg bistand, istandsetjing, strakstiltak/sikring. <https://www.oppland.no/fagomrader/kulturav/fredete-og-verneverdige-hus/>

Fylkesmannen

Landbruksavdelinga hos Fylkesmannen administrerer tilskot gjennom RMP (Regional miljøprogram). I Oppland inkluderer det tilskot til seterdrift, beiting og slått på areal med miljøverdi.

<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/miljo-og-okologisk/regionalt-miljotilskudd/om-regionale-miljotilskudd>.

SMIL (spesielle miljøtiltak i landbruket)

Kommunane har gjennom SMIL-ordning moglegheit til å gje støtte til verneverdige bygningar. Føremålet med SMIL-midlane er å ivareta natur- og kulturminneverdiane i kulturlandskapa til jordbruket, og å redusere forureininga frå jordbruket utover det som blir forventa gjennom vanleg jordbruksdrift. Landbrukskontoret i Etnedal kommune kan gje meir informasjon.

Sparebankstiftelsen DnB

Stiftelsen gjev støtte innanfor det geografiske virkeområdet sitt. I 2017 ga ho tilskot til tiltak som aukar forståinga for å ta vare på kulturminne, aukar interessa for historie og bidreg til å ta vare på handverkstradisjonar. Prioriteringane endrar seg over periodar.

<https://www.sparebankstiftelsen.no/no/sok-stotte>

UNI-stiftelsen

UNI-stiftelsen er ei allmennyttig stifting som støtter tiltak som vernar menneske og fortidsminne. Stiftinga sine vedtekter seier det slik: «Stiftelsen UNI er en stiftelse med ideelt formål å fremme allmennyttig virksomhet innen skade- og miljøvern, for dermed å bidra til en trygg utvikling i det norske samfunnet. Stiftelsens bidrag skal i første rekke være økonomisk støtte til prosjekter og påskjønnelse til institusjoner og enkeltpersoner.» <http://www.stiftelsen-uni.no/soknaden.html>

Norsk kulturarv

Norsk kulturarv administrerer ordningane «Ta eit tak» og «Rydd eit kulturminne».
<http://kulturarv.no/aksjoner/rydd-et-kulturminne>

Legat og andre private tilskot

Sjå <http://kulturminnefondet.no/wp-content/uploads/2016/06/4.4-Private-stiftelser-og-fond-ny.pdf>

DEL 6 KJELDER OG VEDLEGG

Kjelder

- Bosheim, Oddkjell (2010). *Ljøsndalen – stølsveg og saltveg*. Upublisert.
- Dietrichson, Ragnhild (1996). *Gamal byggeskikk i Etnedal*. Etnedal kommune og Valdres folkemuseum.
- Braaten, Ole Åstad (2010). *Gravplassen på Hestekind*.
- Etnedal Historielag (1995). *Etnedal fra krig til fred , 1940-1945*.
- Etnedal Historielag (1997). *Flagget i Maslangrudberget 100 år. Skriv nr 9*.
- Etnedal historielag (2000). *Kampene ved Høljerast bru 21.-24. april 1940*.
- Forsvarets museer. *Kampene i 1940, bind 1*.
- Hvattum, Harald (1993). *På gamle vegar i Valdres: Vegbygging, vedlikehald og vegstyring i Valdres fram til slutten av 1800-talet. Vegkulturminne i dag*. Fagernes: Valdres Forlag.
- Hvattum, Harald (1989). *Gard og bygd i Etnedal 1, A*. Valdres bygdebokforlag og Etnedal kommune.
- Hvattum, Harald (1990). *Gard og bygd i Etnedal 1, B*. Valdres bygdebokforlag og Etnedal kommune.
- Hvattum, Harald (1989). *Gard og bygd i Etnedal 1, C*. Valdres bygdebokforlag og Etnedal kommune.
- Hvattum, Harald (1991). *Nord-Etnedal kyrkje 1866-1991*. Nord-Etnedal sokneråd.
- Hvattum, Harald (1999). *Bruflat kyrkje gjennom tidene*. Bruflat sokneråd.
- Hvattum, Harald (1999). *Brøtninga skal fram*. Etna Fellesfløteforening.
- Ilkjær, Jørgen (2000). *Den første Norgeshistorien – Illerupfunnet: Ny innsikt i skandinavisk romertid*. Kulturhistorisk Forlag.
- Jahnsen, Jahn Børe (2008). *Mellomalderkyrkjer i Valdres*.
- Jahn Børe Jahnsen (1977). *Mo kyrkjeruin*.
- Lybeck, Torodd m.fl (1988). *Etna frå fjell til fjord*. Etnedal historielag og Etnedal naturvernlag. Valdres forlag.
- Ramstad, Morten (2010). *Vikingtidsplassen på Bjørgum, utgravning og formidling*. Årbok for Bergen Museum 2010, s. 56–67.
- Randsfjordmuseene AS avd. Lands Museum. *Boka om Land XVI – en 400 år gammel historie fra det indre Østlandet*.
- Sandberg, Magnus og Kari Nordal (2010). *Fjærnsættring*.
- Ueland, Asgeir. *Tungtvannsakksjonen: Historien om den største sabotasjeoperasjonen på norsk jord*, (Gyldendal, 2013)
- Thorstensen, Cathrine (2010). *Milesteiner i Norge. Vejhistorie, nr. 17, forår 2010*.

Vedlegg 1 – registreringar i Etnedal

	Kulturminnens lokaleitet (lok) / Enkeltnine (enk)	Kulturminnena (flor lok og enk)	Kategori (på lok og enk)	Art (på lok og enk)	Opprinnelig funksjon (både lok og enk)	Nåværende funksjon (både lok og enk)	Synlig (kun på lok)	Beskrivelse (både lok og enk)	Merknad (både lok og enk)	Registrert av (navn på person)	Gårdsnv (kun på lok)	Koordinat - X	Koordinat - Y	Medlemsnr Lokal data - Lok Importert	
0541-1	Lok Ja Halle		Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk Ja	Synlig (kun på lok)	Halle. Bureisningsbruk fra 1923. Gards- og bruksnr 113/136. 7 Fulldyrka, totalt 25 daa. Bureisere Marit og Andreas Tanberg. Barn; 6, yrke; lærer/jordbrukere. Tilskudd på kr 2 000 til uthus.	Kartuskrift sier 113/12, men ser ut som 113/136 tidligere har vært en del av 113/12.	Ola . Hagaset	208656	6775213	4	4	Innlandsgis
0541-2	Lok Ja Evely		Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk Ja	Synlig (kun på lok)	Evely. Bureisningsbruk fra 1923. Gards- og bruksnr 120/52. Bureisere; Sofie og Thorvald Tidemandsen. Yrke; skredder/jordbruker, barn; 10. Tilskudd på kr 1 000 til uthus.		Ola . Hagaset	209443	6763667	4	4	Innlandsgis
0541-3	Lok Ja Nygaard		Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk Ja	Synlig (kun på lok)	Nygaard. Bureisningsbruk fra 1923. Gards- og bruksnr 120/51. Bureiser; Arne Byfuglien (ugift). Yrke; jordbruker. Barn; ingen. Tilskudd på kr 2 900 til uthus.		Ola . Hagaset	211794	6764442	4	4	Innlandsgis
0541-4	Lok Ja Espelien søndre		Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk Ja	Synlig (kun på lok)	Søndre Espelien. Bureisningsbruk fra 1927. Gards- og bruksnr 141/171. Bureisere; Anne og Erik espelien. Yrke; jordbruksarbeider, barn; 2. Tilskudd på kr 1 400 til uthus.	Kartuskrift sier 141/33 og 138-3, men Valdreskart sier 141/171.	Ola . Hagaset	208533	6765502	4	4	Innlandsgis
0541-5	Lok Ja Bergseng		Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk Ja	Synlig (kun på lok)	Bergseng. Bureisningsbruk fra 1927. Gards- og bruksnr 134/9. Bureisere; Inger og Knut Hovda. Yrke; gardbruker. Barn; 11. Tilskudd på 1 190 til uthus.		Ola . Hagaset	208819	6760858	4	4	Innlandsgis
0541-6	Lok Ja Nedre Kjørringstølen		Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk Ja	Synlig (kun på lok)	Nedre Kjørringstølen. Bureisningsbruk fra 1928. Gards- og bruksnr 117/18. Bureisere; Karl og Asbjørn saglien. Yrke; jordbruker. Barn; 9. Tilskudd på kr 1 950 til uthus.		Ola . Hagaset	213618	6771011	4	4	Innlandsgis
0541-7	Lok Ja Solheim		Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk Ja	Synlig (kun på lok)	Solheim. Bureisningsbruk fra 1928. Gards- og bruksnr 29/12. Bureisere; Kristine og Ola Hagaseth. Yrke; gårdsarbeider. Barn; 6. Tilskudd på kr 1 950 til uthus.		Ola . Hagaset	199384	6782676	4	4	Innlandsgis
0541-8	Lok Ja Granlund		Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk Ja	Synlig (kun på lok)	Granlund. Bureisningsbruk fra 1929. Gards- og bruksnr 114/30. Bureisere; Oline og Andres Hånsbråten. Yrke; småbruker/tømmer. Barn; 13. Tilskudd på kr 1 240 til uthus.		Ola . Hagaset	212724	6777597	4	4	Innlandsgis
0541-9	Lok Ja Kyrkjebakken		Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk Ja	Synlig (kun på lok)	Kyrkjebakken. Bureisningsbruk fra 1929. gards- og bruksnr 140/16. Bureisere; Gunhild og Ole Kirkebakken. Yrke; kirketjener/murer. Barn; 8. Tilskudd på kr 800 til uthus.		Ola . Hagaset	208984	6762429	4	4	Innlandsgis

0541-10	Lok	Ja	Undli	Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Undli	112/44, Bureisere; Gunda og Kristian Solberg. Yrke; postbud/jord/skog. Barn; 8. Tilskudd på kr 1 000 til uthus.	Valdreskart sier gards- og bruksnr 112/44 og 112/53. Hvilket er riktig?	Ola. Hagaset	Undli	207718	6776877	4	4	Innländsgis
0541-11	Lok	Ja	Skonnord	Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Skonnord	120/54. Bureisere; Gunhild og Nils speseth. Yrke; jord/skog. Barn; 2. Tilskudd på kr 1 330 til uthus.	Utskrift henvider til Nedre Skonnord. Finner ikke Nedre, kun Skonnord.	Ola. Hagaset	Skonnord	214866	6769107	4	4	Innländsgis
0541-12	Lok	Ja	Listølen	Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Listølen	118/48. Bureisere; Marie og Ole Flatmark. Yrke; gardbruker. Barn; 4. Tilskudd på kr 1 900 til uthus.	Valdreskart. sier gards- og bruksnr 116/7 og 116/10. Hvilket er riktig?	Ola. Hagaset	Listølen	216097	6772264	4	4	Innländsgis
0541-13	Lok	Ja	Gamlestølen	Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Gamlestølen	116/7. Bureisere; berte Marie og Arne Bratrud. Yrke; gardsarbeider. Barn; 2. tilskudd på kr 1 290 til uthus.	Valdreskart. sier gards- og bruksnr 116/7 og 116/10. Hvilket er riktig?	Ola. Hagaset	Gamlestølen	214129	6772494	4	4	Innländsgis
0541-14	Lok	Ja	Nedre Svilosen								Nedre Svilosen	124/6-11. Men her ligger Mjrdre Svilosen, ikke Nedre.	Kartutskrift sier 124/6-11. Men her ligger Mjrdre Svilosen, ikke Nedre.	Ola. Hagaset	Nedre Svilosen	217231	6771776	4	4	Innländsgis
0541-15	Lok	Ja	Ølstølen	Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Ølstølen	116/21. Bureisere; Einar Speseth (ugift). Yrke; gardsarbeider. Barn; ingen. Tilskudd på kr 2 000 til uthus.	Valdreskart. sier gards- og bruksnr 113/29, 113/124 ligger i 113/29.	Ola. Hagaset	Ølstølen	212960	6771769	4	4	Innländsgis
0541-16	Lok	Ja	Fleten	Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Fleten	Fleten. Bureisingsbruk fra 1931. Gards- og bruksnr 113/124. Bureisere; Oline og Andreas Hansellen. Yrke; gard og skog. Barn; 7. Tilskudd på kr 2 000 til uthus.	Kartutskrift sier 113/29, 113/124 ligger i 113/29.	Ola. Hagaset	Fleten	210680	6776171	4	4	Innländsgis
0541-17	Lok	Ja	Solheim	Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Solheim	121/7. Bureisere; Tonetta og Knut Westli. Yrke; gardsarbeider. Barn; ingen. Tilskudd på kr 2 000 til uthus.	Kartutskrift har feil gards- og bruksnr. Veldig usikker.	Ola. Hagaset	Solheim	209391	6762907	4	4	Innländsgis
0541-18	Lok	Ja	Årslettan	Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Årslettan	Årslettan. Bureisingsbruk fra 1932. Gards- og bruksnr 138/4. Bureisere; Marit og Martin Furulund. Yrke; småbruker/skometer. Barn; 7. Tilskudd på kr 2 000 til uthus.		Ola. Hagaset	Årslettan	204170	6769790	4	4	Innländsgis
0541-19	Lok	Ja	Fjellstad	Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Fjellstad	Fjellstad. Bureisingsbruk fra 1932. Gards- og bruksnr 114/82. Bureisere; Bertha og Nils Benstigen. Yrke; jord/skog. Barn; 6. Tilskudd på kr 2 000 til uthus.		Ola. Hagaset	Fjellstad	214280	6778286	4	4	Innländsgis
0541-20	Lok	Ja	Byfelli	Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Byfelli	Byfelli. Bureisingsbruk fra 1932. Gards- og bruksnr 120/57. Bureisere; Margit og Georg Gunbjørnsen. Yrke; jord. Barn; 2. Tilskudd på kr 2 000 til uthus.		Ola. Hagaset	Byfelli	210746	6764813	4	4	Innländsgis
0541-21	Lok	Ja	Gamlestølen	Bebyggelse- Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Gamlestølen	Gamlestølen. Bureisingsbruk fra 1932. Gards- og bruksnr 114/584 og 114/585. Bureisere; Karne og Ole Byugfljen. Yrke; jord/skog. Barn; 3. Tilskudd på kr 1 900 til uthus.	En stor del av 114/9 er oppdelt i mange mindre gards- og bruksnr. Gamlestølen er nå oppdelt i to gards- og bruksnr.	Ola. Hagaset	Gamlestølen	213420	6777939	4	4	Innländsgis

0541-22	Lok	Ja	Nedre Rust	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Nedre Rust	Ola . Hagaset	Nedre Rust	208225	6774854	4	4	Innlandsgis
0541-23	Lok	Ja	Breidal	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Breidal	Ola . Hagaset	Breidal	206997	6762075	4	4	Innlandsgis
0541-24	Lok	Ja	Nordre Mystølen	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Nordre Mystølen	Ola . Hagaset	Nordre Mystølen	212103	6766452	4	4	Innlandsgis
0541-25	Lok	Ja	Hauglund	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Hauglund	Ola . Hagaset	Hauglund	209715	6760126	4	4	Innlandsgis
0541-26	Lok	Ja	Steinsvoll	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Steinsvoll	Ola . Hagaset	Steinsvoll	205498	6781957	4	4	Innlandsgis
0541-27	Lok	Ja	Bergeid	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Bergeid	Ola . Hagaset	Bergeid	210098	6760083	4	4	Innlandsgis
0541-28	Lok	Ja	Breivoll	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Breivoll	Ola . Hagaset	Breivoll	217700	6773952	4	4	Innlandsgis
0541-29	Lok	Ja	Midtre Bergstøyl	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Midtre Bergstøyl	Ola . Hagaset	Midtre Bergstøyl	214797	6767301	4	4	Innlandsgis
0541-30	Lok	Ja	Ås	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Ås	Ola . Hagaset	Ås	205663	6782132	4	4	Innlandsgis
0541-31	Lok	Ja	Nedre Bergstølen	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Nedre Bergstølen	Ola . Hagaset	Nedre Bergstølen	214712	6767172	4	4	Innlandsgis
0541-32	Lok	Ja	Elvely	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Elvely	Ola . Hagaset	Elvely	201428	6779144	4	4	Innlandsgis
0541-33	Lok	Ja	Bjørkset	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Bjørkset	Ola . Hagaset	Bjørkset	201167	6780723	4	4	Innlandsgis
0541-34	Lok	Ja	Fjellheim	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Fjellheim	Ola . Hagaset	Fjellheim	212870	6777988	4	4	Innlandsgis
0541-35	Lok	Ja	Bakken	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Bakken	Ola . Hagaset	Bakken	213041	6777899	4	4	Innlandsgis

0541-36	Lok	Ja	Breidstølen	Begyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Breidstølen	Ola . Hagaset	Breidstølen	217600	6773735	4	4	Innlandsgis
Merk: Lokasjon 36 og 39 har ikke navn og ligger ved siden av hverandre på kart.																			
0541-37	Lok	Ja	Bjørndalsleita	Begyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Bjørndalsleita	Ola . Hagaset	Bjørndalsleita	213977	6766376	4	4	Innlandsgis
0541-38	Lok	Ja	Gjærliæætri	Begyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Gjærliæætri	Ola . Hagaset	Gjærliæætri	217710	6768523	4	4	Innlandsgis
0541-39	Lok	Ja	Breidstølen	Begyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Breidstølen	Ola . Hagaset	Breidstølen	217601	6773737	4	4	Innlandsgis
0541-40	Lok	Ja	Fleten	Begyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Fleten	Ola . Hagaset	Fleten	210083	6780503	4	4	Innlandsgis
0541-41	Lok	Ja	Risvollan	Begyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Risvollan	Ola . Hagaset	Risvollan	207856	6784201	4	4	Innlandsgis
0541-42	Lok	Ja	Nystølen	Begyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Nystølen	Ola . Hagaset	Nystølen	208048	6776871	4	4	Innlandsgis
0541-43	Lok	Ja	Solhaug	Begyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Solhaug	Ola . Hagaset	Solhaug	?	?	4	4	Innlandsgis
0541-44	Lok	Ja	Nordre Kjerringstølen	Begyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Nordre Kjerringstølen	Ola . Hagaset	Nordre Kjerringstølen	213330	6771245	4	4	Innlandsgis
Merk: Lokasjon 36 og 39 har ikke navn og ligger ved siden av hverandre på kart.																			
Usikker. Kartutskrift er uklår.																			
Kartutskrift sier Flæene, men Innlandsgis sier Fleten.																			
Stemmer denne? Sjekk med Ola.																			
Usikker. Kartutskrift sier Bergli eller Nystølbakkain, men 112/2 stemmer med Nystølen.																			
Usikker. 119/9 stemmer ikke og det finnes to stk. Solhaug i Etneidal. Koordinater da ikke mulig.																			
Innlandsgis og Valdreskart er uenige om navnet, der hhv. Østre og Nørre Kjerringstølen blir brukt. Er Nordre Kjerringstølen riktig navn på bureisningsbruket?																			

0541-45	Lok	Ja	Ringsrud	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Ringsrud	Ola - Hagaset					208192	6760562	4	4	Innlandsgis
0541-46	Lok	Ja	Morki	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Morki	Ola - Hagaset					201838	6779771	4	4	Innlandsgis
0541-47	Lok	Ja	Åsli	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Åsli	Ola - Hagaset					214222	6776314	4	4	Innlandsgis
0541-48	Lok	Ja	Granli	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Granli	Ola - Hagaset	Innlandsgis sier Sletti, mens kartutskriftog Valdreskart sier Granli. Hva er riktig navn?				207123	6778497	4	4	Innlandsgis
0541-49	Lok	Ja	Øygarden	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Øygarden	Ola - Hagaset					207025	6772877	4	4	Innlandsgis
0541-50	Lok	Ja	Søndre Gottenberg	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Søndre Gottenberg	Ola - Hagaset					209070	6763744	4	4	Innlandsgis
0541-51	Lok	Ja	Lundbø	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Lundbø	Ola - Hagaset					206623	6779518	4	4	Innlandsgis
0541-52	Lok	Ja	Haugen	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Haugen	Ola - Hagaset					209143	6766446	4	4	Innlandsgis
0541-53	Lok	Ja	Grønvoll	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Grønvoll	Ola - Hagaset					215974	6778910	4	4	Innlandsgis
0541-54	Lok	Ja	Hovrud	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Hovrud	Ola - Hagaset					207751	6761889	4	4	Innlandsgis
0541-55	Lok	Ja	Kompellen	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Kompellen	Ola - Hagaset					209060	6766709	4	4	Innlandsgis
0541-56	Lok	Ja	Eriksrud	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Eriksrud	Ola - Hagaset					207600	6776598	4	4	Innlandsgis

0541-57	Lok	Ja	Ospilund	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Ospilund Hagaset	208663	6765743	4	4	Innlandsgis
0541-58	Lok	Ja	Nordre Garastølen	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Ola . Hagaset	213988	6770157	4	4	Innlandsgis
0541-59	Lok	Ja	Steinsrud	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Ola . Hagaset	209206	6769088	4	4	Innlandsgis
0541-60	Lok	Ja	Tjerslett	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Ola . Hagaset	211470	6772457	4	4	Innlandsgis
0541-61	Lok	Ja	Berget	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Ola . Hagaset	209241	6772978	4	4	Innlandsgis
0541-62	Lok	Ja	Nystølen	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Ola . Hagaset	212039	6772213	4	4	Innlandsgis
0541-63	Lok	Ja	Bakken	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Ola . Hagaset	209038	6772108	4	4	Innlandsgis
0541-64	Lok	Ja	Svingen	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Ola . Hagaset	209013	6772314	4	4	Innlandsgis
0541-65	Lok	Ja	Veste solbjør	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Landbruk	Ola . Hagaset	208343	6772396	4	4	Innlandsgis

0541-66	Lok	Ja	Onsrud	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Onsrud	Ola . Hagaset	215882	6754849	4	4	Innlandsgis
									Onsrud. Bureisningsbruk fra 1943. Gards- og bruksnr 128/15. Bureisere; Inger og Ole Rønsmoen. Yrke; jord/bygning. Barn; 5. Tilsudd på kr 2 400 til uthus og kr 1 000 til bustad.								
0541-67	Lok	Ja	Haugali	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Haugali	Ola . Hagaset	212427	6774990	4	4	Innlandsgis
									Haugali. Bureisningsbruk fra 1944. Gards- og bruksnr 114/33. Bureisere; Hjørdis og Even Syverud. Yrke; jord/skog. Barn; 5. Tilsudd på kr 2 400 til uthus og kr 1 000 til bustad.								
0541-68	Lok	Ja	Kviteberg	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Kviteberg	Ola . Hagaset	200680	6781648	4	4	Innlandsgis
									Kviteberg. Bureisningsbruk fra 1944. Gards- og bruksnr 31/41. Bureisere; Anna og martin Grønbrekk. Yrke; jord/skog. Barn; 4. Tilsudd på kr 2 400 til uthus og kr 1 000 til bustad.								
0541-69	Lok	Ja	Tangen	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Tangen	Ola . Hagaset	203852	6782893	4	4	Innlandsgis
									Tangen. Bureisningsbruk fra 1946. Gards- og bruksnr 31/17. Bureisere; Bergliot og Konrad Tollehaug. Yrke; jord. Barn; 4. Tilsudd på kr 2 400 til uthus og kr 1 000 bustad.	Usikker. Er det Ytre Tangen det er snakk om her?							
0541-70	Lok	Ja	Brenna	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Brenna	Ola . Hagaset	214725	6778233	4	4	Innlandsgis
									Brenna. Bureisningsbruk fra 1952. Gards- og bruksnr 114/16. Bureisere; Kristine og Erling Stenseth. Yrke; jord. Barn; 6. Tilsudd på kr 2 400 til uthus og kr 1 000 til bustad.								
0541-71	Lok	Ja	Tretteslette	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Tretteslette	Ola . Hagaset	206216	6781283	4	4	Innlandsgis
									Tretteslette. Bureisningsbruk fra 1952. Gards- og bruksnr 33/36. Bureisere; Jørand og Kristian Berg. Yrke; jord/skog. Barn; 1. Tilsudd på kr 2 400 til uthus og kr 1 000 til bustad.								
0541-72	Lok	Ja	Stølen	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Stølen	Ola . Hagaset	206626	6779523	4	4	Innlandsgis
									Stølen. Bureisningsbruk fra 1953. Gards- og bruksnr 34/5 og 34/19. Bureisere; Ester og Einar G. Solbrekken. Yrke; jord. Barn; 2. Tilsudd på kr 3 000 til uthus og kr 1 500 til bustad.	Usikker. Gards- og bruksnr på utskrift er helt sikkert feil.							
0541-73	Lok	Ja	Rotvollstølen	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Rotvollstølen	Ola . Hagaset	208329	6783644	4	4	Innlandsgis
									Rotvollstølen. Bureisningsbruk fra 1954. Gards- og bruksnr 35/8. Bureisere; Jenny og Magne Fauske. Yrke; jord/skog. Barn; ingen. Tilsudd på kr 3 000 til uthus og kr 1 500 til bustad.	InnlandGIS lokaliserer Rotvollstølen i nabotomta med gards- og bruksnr. 32/18. Valufreskart oppgir Rotvollstølen i både 32/18 og 35/8.							
0541-74	Lok	Ja	Søre Garastølen	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Søre Garastølen	Ola . Hagaset	214855	6769940	4	4	Innlandsgis
									Søre Garastølen. Bureisningsbruk fra 1954. Gards- og bruksnr 120/27. Bureisere; Åse og Ole A. Sveen. Yrke; gard. Barn; 4. Tilsudd på kr 3 000 til uthus og kr 1 500 til bustad.								
0541-75	Lok	Ja	Nytn og Elgset	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Nytn og Elgset	Ola . Hagaset	206644	6780603	4	4	Innlandsgis
									Nytn og Elgset. Bureisningsbruk fra 1956. Gards- og bruksnr 33/68. Bureisere; Borghild og evind Hestekind. Yrke; jord. Barn; 4. Tilsudd på kr 3 000 til uthus og kr 1 500 til bustad.	Er etternavnet Hestekind riktig? Utskrift er vanskelig å tyde.							
0541-76	Lok	Ja	Hovda	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Hovda	Ola . Hagaset	206877	6777266	4	4	Innlandsgis
									Hovda. Bureisningsbruk fra 1956. Gards- og bruksnr 112/10. Bureisere; Nils Hagne (ugift). Yrke; jord/skog. Barn; ingen. Tilsudd på kr 3 000 til uthus og kr 1 500 til bustad.								

0541-77	Lok	Ja	Volden	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Volden. Bureisningsbruk fra 1960. Gards- og bruksnr 33/3. Bureisere; Johan Bergene (ugift), Yrke; forsksgard. Bam; ingen. Tilskudd på kr 9 000 til uthus og kr 3 200 til bustad.	Ola . Hagaset	Volden	206394	6781094	4	4	Innlandsgis
0541-78	Lok	Ja	Bakkerud	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Bakkerud. Bureisningsbruk fra 1961. Gards- og bruksnr 135/36. Bureisere; Gerd og Sigurd Bjørnødegård. Yrke; jord/hastebil. Bam; 5. Tilskudd på kr 9 000 til uthus og kr 3 200 til bustad	Ola . Hagaset	Bakkerud	207933	6760931	4	4	Innlandsgis
0541-79	Lok	Ja	Fredlund	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Fredlund. Byggeår ukjent. Gards- og bruksnr 29/13 og 28/5. Bureisere; Bergljot og Kristoffer Hagaseth. Yrke; jord/skog. Bam; 4. Tilskudd ukjent.	Ola . Hagaset	Fredlund	199511	6782603	4	4	Innlandsgis
0541-80	Lok	Ja	Steinsli	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Steinsli. Byggeår ukjent. Gards- og bruksnr 31/3 og 31/32. Bureisere; Ragnhild og Ola Steinsli. Yrke; jord/skog. Bam; 7. Tilskudd ukjent.	Ola . Hagaset	Steinsli	200752	6781576	4	4	Innlandsgis
0541-81	Lok	Ja	Røyslund	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Røyslund. Byggeår ukjent. Gards- og bruksnr 27/6. Bureisere; Marie og Johan Skrimdsrud. Yrke; ukjent. Bam; 3. Tilskudd ukjent.	Ola . Hagaset	Røyslund	197185	6782043	4	4	Innlandsgis
0541-82	Lok	Ja	Lieng	Bebyggelse-Infrastruktur	Gårdstun	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Landbruk	Ja	Lieng. Byggeår ukjent. Gards- og bruksnr 13/18. Bureisere; Tora og Gudbrand Skattebo. Yrke; rutebileier. Bam; ukjent. Tilskudd ukjent.	Ola . Hagaset	Lieng	198219	6782587	4	4	Innlandsgis
0541-83	Lok	Ja	Madsangrud nordre	Bebyggelse-Infrastruktur	Mølle/kve rnhus	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert	Oppgangssag/mølle. Badstue/kortørke.			Koordinat: upresis	Etmedal historiola g		214865	6755532	4	4	Innlandsgis
0541-84	Lok	Ja	Etna Mølle	Bebyggelse-Infrastruktur	Mølle/kve rnhus	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert	Møllarstugu + sag.				Etmedal historiola g		210635	6761450	2	3	Askelaadden
0541-85	Lok	Ja	Madsangrud søndre	Bebyggelse-Infrastruktur	Kraftverk	Energiforsyning	Uspesifisert	Kraftverk/mølle/sag				Etmedal historiola g		215250	6754873	4	4	Innlandsgis
0541-86	Lok	Ja	Solbjør Kraftverk	Bebyggelse-Infrastruktur	Kraftverk	Energiforsyning	Uspesifisert	Kraftverk/mølle			Koordinat: upresis	Etmedal historiola g		214796	6760186	4	4	Innlandsgis
0541-87	Lok	Ja	Breien elektrisitetsverk	Bebyggelse-Infrastruktur	Kraftverk	Energiforsyning	Uspesifisert					Etmedal historiola g		207919	6762225	3	4	Innlandsgis
0541-88	Lok	Ja	Hovdeverket	Bebyggelse-Infrastruktur	Kraftverk	Energiforsyning	Uspesifisert				Koordinat: upresis	Etmedal historiola g		212958	6760178	2	4	Innlandsgis
0541-89	Lok	Ja	Brufiat e-verk	Bebyggelse-Infrastruktur	Kraftverk	Energiforsyning	Uspesifisert				Koordinat: upresis	Etmedal historiola g		209682	6762110	4	4	Innlandsgis
0541-90	Lok	Ja	Robølle e-verk	Bebyggelse-Infrastruktur	Kraftverk	Energiforsyning	Uspesifisert				Koordinat: upresis	Etmedal historiola g		209375	6764684	4	4	Innlandsgis

0541-91	Lok	Ja	Espellen e-forsyning	Bebyggelse-Infrastruktur	Kraftverk	Energiforsyning	Uspesifisert												208418	6766164	4	4	Innlandsgis
0541-92	Lok	Ja	Røste e-verk	Bebyggelse-Infrastruktur	Kraftverk	Energiforsyning	Uspesifisert														4	4	Innlandsgis
0541-93	Lok	Ja	Etnedal sag og høvlveri	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert												215175	6755900	4	4	Innlandsgis
0541-94	Lok	Ja	Lunde-saga	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert												213307	6759392	2	4	Innlandsgis
0541-95	Lok	Ja	Hovde-saga	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert												212153	6760547	4	4	Innlandsgis
0541-96	Lok	Ja	Knut Nysveen	Bebyggelse-Infrastruktur						Ukjent. Sag? Høvlveri? Kraftverk?									212216	6761004	4	4	Innlandsgis
0541-97	Lok	Ja	Fjells-saga	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert			Fjells-saga. Liafossen.									207551	6762533	4	4	Innlandsgis
0541-98	Lok	Ja	Sag/kvern (Breie)	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert												205710	6762591	4	4	Innlandsgis
0541-99	Lok	Ja	N. Hestekind	Bebyggelse-Infrastruktur	Mølle/kvernrhus	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert			Kvern									207247	6761678	4	4	Innlandsgis
0541-100	Lok	Ja	Kvitbrue sanatoriet	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert												207721	6759445	4	4	Innlandsgis
0541-101	Lok	Ja	Sanatoriet	Bebyggelse-Infrastruktur	Kraftverk	Energiforsyning	Uspesifisert												208201	6758836	4	4	Innlandsgis
0541-102	Lok	Ja	Tonsåsen sag og kassefabrikk	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert												208284	6758052	4	4	Innlandsgis
0541-103	Lok	Ja	Espellen sag	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert												208061	6767071	4	4	Innlandsgis

0541-104	Lok	Ja	Kvednasaga	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert	Anders og Hans Nysveen	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	208986	6768608	4	4	Innlandsgis
0541-105	Lok	Ja	Rust	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert	Knut Bergene	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	208294	6774890	4	4	Innlandsgis
0541-106	Lok	Ja	Rotvella sag	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert	Kolbjørn Småladen	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	206341	6779996	4	4	Innlandsgis
0541-107	Lok	Ja	Knut Møller	Bebyggelse-Infrastruktur	Sagbruk	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert		Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	201502	6779305	4	4	Innlandsgis
0541-108	Lok	Ja	Markabekken	Bebyggelse-Infrastruktur	Mølle/kve rnhus	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert	Kvern	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	201907	6779100	4	4	Innlandsgis
0541-109	Lok	Ja	Hegasetbekken	Bebyggelse-Infrastruktur	Mølle/kve rnhus	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert	Kvern	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	198043	6782453	4	4	Innlandsgis
0541-110	Lok	Ja	Stravsengelva	Bebyggelse-Infrastruktur	Mølle/kve rnhus	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert	Kvern	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	197729	6782532	4	4	Innlandsgis
0541-111	Lok	Ja	Nordre Lien	Bebyggelse-Infrastruktur	Mølle/kve rnhus	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert	Kvern, Nordre Lunde.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	213022	6759463	4	4	Innlandsgis
0541-112	Lok	Ja	Espeget	Bebyggelse-Infrastruktur	Mølle/kve rnhus	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert	Kvern, 1850. Tore og Reibar v/Kvidne	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	209018	6768610	4	4	Innlandsgis
0541-113	Lok	Ja	Steinsetosen	Bebyggelse-Infrastruktur	Mølle/kve rnhus	Industri, fremstilling, produksjon	Uspesifisert	Mølle, Knut Møllien.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	201453	6779508	4	4	Innlandsgis
0541-114	enk	Ja	Andøyé	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Slette på Andøyé ved Os seter på Tonsåsen. Steid, Øyangtjednet.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	205994	6760232	4	4	Innlandsgis
0541-115	enk	Ja	Bedeuset	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Liten slette rett over for Breien skule. Var fra gammelt av bedehus her. Steid, Fjellsbygda.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	207869	6761935	4	4	Innlandsgis
0541-116	enk	Ja	Breistølgelvet	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Breistølen gård ligger nok så ensomt til og gulvet ble derfor brukt mye under krigen 40-45. Steid, Breistølen.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	217690	6773670	4	4	Innlandsgis

0541-117	enk	Ja	Brendahaugfjell	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Sted; Smtugarden.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	208152	6776848	4	4	Innlandsgis
0541-118	enk	Ja	Bruberget	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Ligger rett nord for Bruflått. Dans på bru gjennom mer enn 100 år. Slutt da ny bru kom i 1950-åra. Sted; Gamlebrua.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	209410	6762529	4	4	Innlandsgis
0541-119	enk	Ja	Bruitt'n	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. 100 år gammel danseplass mellom Granheimbygda og Bakkebygda. Gulvet ble revet i 1990. Alfred Bergli spilte trekkspill her i en periode på 30 år. Sted; Granheimbygda/Bakkebygda.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	211450	6775021	3	4	Innlandsgis
0541-120	enk	Ja	Flisbarin	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Det var sansynligvis gulv her. Sted; Byfugilbygda.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	211556	6764791	4	4	Innlandsgis
0541-121	enk	Ja	Fløgeisberget	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Midtthusbarna spilte trekkspill her for 80 år siden. Sted; Kleivgårdsbygda.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	212002	6762670	4	4	Innlandsgis
0541-122	enk	Ja	Gråbeingølvet	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Gulv. Ligger litt øst for Rotvollistølen. Sted; Rotvollistølen.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	208547	6783650	4	4	Innlandsgis
0541-123	enk	Ja	Holmenkollen	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Vest fro Bruflått på vegen til Fjellsbygda. Brukt fra 1920-åra. Tor Bjørnødegård har bygd her. Sted; Holmensvingen.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	209156	6761891	4	4	Innlandsgis
0541-124	enk	Ja	Hølerbrué	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Sted; Lundmokrysset.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	206017	6775654	4	4	Innlandsgis
0541-125	enk	Ja	Høvdatt'n/Purkesta eggølvet	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Ligger sørfor Bruflått, ca. 200-300 m nord for Purkestaeggølvet. Ligger bortgjemt og ble mye brukt under krigen. Sverre Haug var fast trekkspiller her. Sted; Purkestaeggølvet.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	209316	6761302	4	4	Innlandsgis
0541-126	enk	Ja	Lisbrué	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Danset på selve brua som var overbygd. Sted; Nordafor Fagerlundbutikken.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	209140	6767643	4	4	Innlandsgis
0541-127	enk	Ja	Lykkjebrué	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Danset på selve brua som var overbygd. Ligger like ved sentralskulen. Knut og Magne Rønsmoen var by brukte spillere her. Sted; Bøvarstogo.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	209302	6766314	4	4	Innlandsgis
0541-128	enk	Ja	Moajordet	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Lite gulv i enden av en større slette. Ble først brukt første halvdel av 1900-tallet. Sted; Etnedalsaga/Mædsiangrud.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	215228	6755752	4	4	Innlandsgis
0541-129	enk	Ja	Nystølgulvet	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Dette er en eldre danseplass. Ligger nordøst for Smtugarden mot Ølvisjøla. Aætergrender. Sted; Purkestaeggølvet.	Koordinat: usikker	Etnedal historiola g	208992	6782234	4	4	Innlandsgis
0541-130	enk	Ja	Skrindafjell	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Ligger i nordenden av Steinsetfjorden. Det var gulv her. Gammel danseplass. Skrindrudkarane åp trekkspill var nok gjenganger her. Skrautvålfoik vil ha det til at gulvet lå i Nord-Aurdal. Sted; Steinsetfjorden.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	197011	6781954	4	4	Innlandsgis
0541-131	enk	Ja	Solbrekkfiata	grøntanlegg	Solur	Kultur	Kultur	Danseplass. Gulv mellom Dalseiva og Etna. Alfired bråten på fele og andre lokale spillere som Skrindrudkarane på trekkspill. Sted; Solbrekken.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g	205372	6776450	4	4	Innlandsgis

0541-132	enk	Ja	Steinsegølvet	grøntanlegg	Solor	Kultur	Kultur	Danseplass. Gammel danseplass. Her var Alfired Bråten på fele og skrinstrudkara på trekkspill mye. Sted; Steinsetfjorden.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g		197363	6781526	4	4	Innlandsgis
0541-133	enk	Ja	Svilosgølvet	grøntanlegg	Solor	Kultur	Kultur	Danseplass. Ligger ved Svilosen gård ved Svillenvatnet like ved grensen til Torpa. Her samletst også mange torpinger. Kjente spillmenn derifra: Jens Jørundli, Åsta Gunnar og Jens Sveum. Sted; Svilosen gård.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g		216970	6771878	4	4	Innlandsgis
0541-134	enk	Ja	Urborgbrué	grøntanlegg	Solor	Kultur	Kultur	Danseplass. Dans på brua der vegen går til Espellbygda. Stor ansamling av folk til Robølehuset ble danseplass fra ca. 1920. Mye brukte spillmenn her var trioen Martin Bråten, Kristian Bergeid og Ola Strandeberget. Sted; Robøle.		Etnedal historiola g		209368	6764843	4	4	Innlandsgis
0541-135	enk	Ja	Øybakkøidn	grøntanlegg	Solor	Kultur	Kultur	Danseplass. Nordre Land. Slette på en odde ved etna, like ovenfor Højljerastbrua. Brukt i over 100 år. Magne Lunde nevnt som spillmann her i 1920-åra. Sted; Nord for Højljerastbrua.	Koordinat: upresis	Etnedal historiola g		216947	6754789	4	4	Innlandsgis
0541-136	Lok	Nei	Breie	Bebyggelse-Infrastruktur	Overnattings-/serveringssted	Overnattings-/servering	Boligbosetning g	Brete skyssstasjon		Katharina Sparstad		206550	6762155	2	2	Innlandsgis
0541-137	Lok	Nei	Blåfiat	Bebyggelse-Infrastruktur	Overnattings-/serveringssted	Overnattings-/servering	Boligbosetning g	Blåfiat skyssstasjon		Katharina Sparstad		209271	6762042	2	2	Innlandsgis
0541-138	Lok	Nei	Tonsåsenskyssstasjon	Bebyggelse-Infrastruktur	Overnattings-/serveringssted	Overnattings-/servering	Helse, pleie	Tonsåsen skyssstasjon		Katharina Sparstad		208220	6758564	4	2	Innlandsgis
0541-139	Enk	Nei	Fossheim	Bygning	Overnattingssted	Overnattings-/servering	Boligbosetning g	Fossheim skyssstasjon	Ikke bekrefte at det var skyssstasjon	Katharina Sparstad		212763	6760033	3	4	Innlandsgis
0541-140	Enk	Nei	Bergflaget	Arkeologisk minne	Monument	Kultur	Kultur					214370	6755480	2	3	Innlandsgis
0541-141	Lok	Ja	Gravstan	Arkeologisk lokalitet	Gravfelt	Gravminne	Gravminne					207245	6761430	2	3	Askeladden
0541-142	Lok	Nei	TINTON	Arkeologisk lokalitet	Bergverkgruveanlegg	Industri, fremstilling, produksjon	Ute av bruk					217475	6753340	3	2	Innlandsgis
0541-143	Enk	Nei	Bua-Erik	Bygning	Bolig	Boligbosetning	Ute av bruk					214405	6785670	3	3	Innlandsgis
0541-144	Lok	Nei	Bergtegninger	Arkeologisk lokalitet	Innskrift/ristning	Uspesifisert bruk	Ute av bruk					211690	6760927	3	3	Askeladden
0541-145	Lok	Nei	Breiesleiren	Bebyggelse-Infrastruktur	Bebyggelse-Infrastruktur	Forsvar	Utmærksbruk					204260	6762390	2	3	Innlandsgis

0541-146	Lok	Nei	Høijerast	Bebyggelse- Infrastruktur	Krigsminn- elokalitet	Forsvar	Ferdse- og samferds- el	Nei					217347	6754680	1	3	Innlandsgis
0541-147	Lok	Ja	Bruflar kirke	Bebyggelse- Infrastruktur	Kulturinsti- tusjoner - forsamlin- gshus	Religion	Religion	Ja					209257	6762200	1	3	Innlandsgis
0541-148	Lok		Den Bergenske Kongevegen	Bebyggelse- Infrastruktur	Veganleggs- gshus	Ferdse- og samferds- el	Rekreasio- n, fritid	Ja					206742	6762362	1	3	Innlandsgis
0541-149	Lok	Ja	Lundebrua	Bebyggelse- Infrastruktur	Bruanleggs- gshus	Ferdse- og samferds- el	Ferdse- og samferds- el	Ja					212943	6759439	1	1	Askeladden
0541-150	Lok	Nei	Slaveriet	Bebyggelse- Infrastruktur	Seter	Landbruk	Hendelse , tro, tradisjon	Ja					210943	6785221	3	1	Innlandsgis
0541-151	Enk	Nei	Sveen	Bebyggelse- Infrastruktur	Overnatti- ngs- /servering- ssted	Overnatting , servering , servering	Ferdse- og samferds- el	Nei	Sveen skystasjon vart opretta i 1875 og vara til 1900 på garden Sveen. Alle hus er no fjerna.				210015	6759655	3	4	Innlandsgis
0541-152	Enk	Nei	Trondhjem	Bebyggelse- Infrastruktur	Overnatti- ngs- /servering- ssted	Overnatting , servering , servering	Ferdse- og samferds- el	Nei	Usikker lokalisering				214712	6755267	3	4	Innlandsgis
0541-153	Enk	Nei	Skaftarplassen	Bygning	Arbeiderb- ollig	Bollig, bosetning	Ferdse- og samferds- el						214181	6765580	3	4	Innlandsgis
0541-154	Enk	Nei	Molandsveen	Bygning	Overnatti- ngs- sted	Overnatting , servering	Ferdse- og samferds- el						212291	6760527	3	4	Innlandsgis
0541-155	Enk		Gravdalen	Bebyggelse- Infrastruktur	Overnatti- ngs- /servering- ssted	Overnatting , servering , servering	Ferdse- og samferds- el						208200	6759230	3	4	Innlandsgis
0541-156	Enk		Øygarden	Bebyggelse- Infrastruktur	Overnatti- ngs- /servering- ssted	Overnatting , servering , servering	Energifor syning						209610	6764195	3	4	Innlandsgis
0541-157	Enk	Nei	Hestekinn, nedre	Bebyggelse- Infrastruktur	Overnatti- ngs- /servering- ssted	Overnatting , servering , servering	Ferdse- og samferds- el		Skystasjon				207007	6761548	3	4	Innlandsgis

0541-166	Enk	Nei	Bergselve	Teknisk/industrielt minne	Damdemning	Industri, fremstilling, produksjon	Ferdøsel og samferdsel		Bergselva, sideelv til Etna. Mur med vassinntak og sagstøp for Tonsåssage. Dette var saga der mykje av materialane til det gamle Tonsåsen Sanatorium vart skorne sist på 1800-talet. Skogen fjerna i seinare tid slik at muren er godt synleg for alle som køyrer oppover på fv. 33. Truleg har vasshjølet til saga har stått i det firkanta hølet som er mura og godt synleg på bildet ved nedre ende av muren. Hit har vatnet truleg kome i ei trerenne ovanfrå. I så fall har muren vore ein grunnmur eller støttemur for sagbenken.	Kjeldre Torodd Lybeck, 222 fossari Valdres s 265	Torodd Lybeck		207550	6759418	3	2	Innlandsgis
0541-167	Enk	Nei	Blåfiatbrue over Blåfiatelve	Arkeologisk minne	Bru	Ferdøsel og samferdsel	Ferdøsel og samferdsel		Bru over Bergs- og Fjellselve frå 1829 med brukvelv av naturstein.	Kjeldre Torodd Lybeck, 222 fossari Valdres s 264			209314	6761975	3	2	Innlandsgis

Vedlegg 2 - stølsregistreringar i Etnedal

OBJID	KMNAVIKAT	ART	OPPR_FUNK	SYNL	BESKR	MERKNAD	TILSTBESK	GARDNAV	XKOORD	YKOORD	KILDE	BILD
54100001	Arkeol	Brønn-vannp	Landbruk	Ja	Støling		Dårlig	Aursjølia	211009.11	6783878.44	Steingrim	019
54100002	Arkeol	Røys	Landbruk	Ja	Lang røys i vinkel v/	Dyrkingsspor	Svært bra	Aursjølia	211007.78	6783855.44	Steingrim	020
54100003	Arkeol	Røys	Landbruk	Ja		Dyrkingsspor		Aursjølia	211049.68	6783842.14	Steingrim	021
54100004	Arkeol	Røys	Landbruk	Ja		Dyrkingsspor		Aursjølia	211038.49	6783811.09	Steingrim	022
54100005	Arkeol	Tradisjon	Hendelse, tro,	Ja	Fiskeplassen til onk	Fiskeplass	Svært bra	Aursjølia	211126.15	6783773.04	Steingrim	023
54100006	Arkeol	Fiskeplass	Jakt, fangst	Nei	Fiskeagn	Meitemarkste	Bra	Aursjølia	211096.53	6783808.23	Steingrim	024
54100007	Arkeol	Veg	Ferdse og sa	Ja	Driftsveg. Transportveg fra høyåla	Dårlig	Dårlig	Aursjølia	211096.35	6783826.35	Steingrim	025
54100008	Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja		Dyrkingsspor	Dårlig	Aursjølia	211121.34	6783824.82	Steingrim	026
54100009	Arkeol	Dyrkingsspor	Landbruk	Nei	Kolbjørn hadde 'sku	Personminne	Tapt/fjernet	Aursjølia	211236.87	6783853.33	Steingrim	027
54100010	Arkeol	Veg	Ferdse og sa	Ja	Driftsveg. Transportveg fra høyåla	Dårlig	Dårlig	Aursjølia	211238.66	6783851.14	Steingrim	028
54100011	Arkeol	Veg	Ferdse og sa	Nei	Gml. Stølsveg ø		Svært dårlig	Aursjølia	211244.17	6783875.72	Steingrim	029
54100012	Arkeol	Tradisjon	Hendelse/tro,	Nei	Et søkk på stølsvegen hvor budeiene kunne tis		Svært dårlig	Aursjølia	211187.63	6783883.47	Steingrim	030
54100013	Arkeol	Kjølingsplass	Landbruk	Ja	Støling		Svært dårlig	Aursjølia	211159.25	6783881.32	Steingrim	031
54100014	Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja	Tuft/rest etter		Svært dårlig	Aursjølia	211143.93	6783888.90	Steingrim	032
54100015	Arkeol	Hvilteplass	Landbruk	Ja	Kvilestad for geiteflokken		Svært bra	Aursjølia	210973.07	6783949.47	Steingrim	033
54100016	Arkeol	Kjølingskilde,	Landbruk	Nei	Siste kjølling i bruk, Mjølkerampe		Svært dårlig	Aursjølia	211042.42	6783919.31	Steingrim	035
54100017	Arkeol	Kjølingskilde,	Landbruk	Nei	Eldre kjølling.		Svært dårlig	Aursjølia	211067.23	6783935.90	Steingrim	037
54100018	Arkeol	Aktivitetssområ	Møteplass	Ja	Kaffeplass, møtete	Utsikt	Svært bra	Aursjølia	211080.55	6783918.46	Steingrim	038
54100019	Arkeol	Kjølingskilde,	Landbruk	Ja	Nest siste kjølling i bruk.		Bra	Aursjølia	211157.20	6783910.69	Steingrim	039
54100020	Arkeol	Grop	Uspesifisert	Ja	Kullgrop?		Middels bra	Aursjølia	211352.05	6783848.69	Steingrim	040
54100021	Arkeol	Brønn-vannp	Landbruk	Ja	Brønn 1 3x4m for h	Støling	Middels bra	Aursjølia	211438.77	6783850.96	Steingrim	041
54100022	Arkeol	Lokkeplass	Landbruk	Ja	Lokkarstein	Utsiktspunkt	Svært bra	Slaveriet	210973.78	6785117.02	Simen Kringli	001
54100023	Arkeol	Landmerke	Ferdse og sa	Ja			Svært bra	Slaveriet	211256.38	6785146.69	Simen Kringli	003
54100024	Gml. Ler	Veg	Ferdse og sa	Ja			Middels bra	Slaveriet	210993.76	6785165.27	Simen Kringli	004
54100025	Arkeol	Kjølingsplass	Landbruk	Ja	Støling		Dårlig	Slaveriet	210994.96	6785167.16	Simen Kringli	005
54100026	Arkeol	Salthelle	Landbruk	Ja	Minst 2 saltesteiner		Svært bra	Slaveriet	210973.96	6785168.29	Simen Kringli	006
54100027	Arkeol	Steinsetning	Uspesifisert	Ja	Løkeplass?			Slaveriet	210978.29	6785280.49	Simen Kringli	007
54100028	Arkeol	Lokkeplass	Landbruk	Ja	Lokkarstein	Utsiktspunkt		Slaveriet	210979.36	6785261.27	Simen Kringli	008
54100029	Arkeol	Veg	Ferdse og sam	Ja	Gjengroende		Dårlig	Slaveriet	210947.12	6785270.57	Simen Kringli	009
54100030	Arkeol	Kjølingsplass	Landbruk	Ja	For tørre forhold.	Støling	Dårlig	Slaveriet	210800.09	6785357.89	Simen Kringli	010
54100031	Gml. Sla	Veg	Ferdse og sam	Ja	Gjengroende		Dårlig	Slaveriet	210565.92	6785141.28	Simen Kringli	011
54100032	Arkeol	Kjølingskilde,	Landbruk	Nei			Svært dårlig	Slaveriet	210671.80	6785035.00	Simen Kringli	012

54100033	Hallstein	Arkeol	Monument m	Hendelse, tro, Ja	Ja	Minne om vegbyggingen på 60-tall	Middels bra	Slaveriet	210689.83	6784964.78	Simen Kringli	013
54100034	Beinveg	Arkeol	Veg	Ferdsl og sar	Ja	Gjengroende	Middels bra	Slaveriet	210908.78	6785051.20	Simen Kringli	014
54100035		Arkeol	Kjølingskilde,	Landbruk	Ja	Meikerampe fjernet.	Dårlig	Slaveriet	210902.76	6785160.42	Simen Kringli	015
54100036		Arkeol	Brønn-vannpo	Landbruk	Ja	I bruk.	Bra	Slaveriet	210902.79	6785180.53	Simen Kringli	016
54100037		Arkeol	Røys	Landbruk	Ja	Dyrkingsspor	Middels bra	Slaveriet	210916.98	6785221.33	Simen Kringli	017
54100038		Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja	Løe	Middels bra	Slaveriet	210825.05	6785266.86	Simen Kringli	018
54100039		Arkeol	Torvuttak	Industri, frems	Ja	Torv og sandutak. Har det også va	Middels bra	Hardmann	212943.95	6774877.58		
54100040		Arkeol	Veg	Ferdsl og sar	Ja	Bru/klopp	Svært dårlig	Hardmann	212907.57	6774846.06		
54100041		Arkeol	Tuft	Landbruk	Nei	5x5m. Sæl?	Dårlig	Hardmann	212904.07	6774831.33		
54100042		Arkeol	Tregjerde	Landbruk	Nei	Gjerdelinje med rester etter skigar	Svært dårlig	Hardmann	212897.10	6774832.04		
54100043		Arkeol	Kjølingsplass	Landbruk	Ja	0.5x1,0m og 0,6m dStøling	Dårlig	Hardmann	212922.54	6774795.27		
54100044		Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja	Attgrodd firkant med torv og blikkre	Svært dårlig	Hardmann	212940.93	6774698.87		
54100045		Arkeol	Mur	Uspesifisert	Ja	Mur langs velfylling, 1m høy x 10m	Bra	Hardmann	212799.45	6774771.54		
54100046		Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja	Typisk plassering foDyrkingsspor	Svært dårlig	Hardmann	212792.21	6774789.37		
54100047		Arkeol	Steingard-gjer	Landbruk	Ja	1m x0,75m x25m. Dyrkingsspor	Svært bra	Hardmann	212752.63	6774825.56		
54100048		Arkeol	Røys	Landbruk	Ja	Flere små nedenforDyrkingsspor	Middels bra	Hardmann	212770.56	6774833.80		
54100049		Arkeol	Vegfar	Ferdsl og sar	Ja	Rest av gml. Veg, pMur	Middels bra	Hardmann	212733.96	6774859.63		
54100050		Arkeol	Veg	Ferdsl og sar	Ja		Bra	Hardmann	212792.02	6774876.88		
54100051		Arkeol	Tuft	Landbruk	Nei	Fjøstuf. Sansynlig Fjøstuf	Tapt/fjernet	Stuveli	206158.10	6785867.84	Ola Lunde/ Haldis	†
54100052		Arkeol	Setervoll	Landbruk	Nei	Med delegerde	Svært dårlig	Stuveli	206163.68	6785873.31	Ola Lunde/ Haldis	†
54100053		Arkeol	Tuft	Landbruk	Nei	Sel. Dekket av torv	Dårlig	Stuveli	206182.64	6785901.56	Ola Lunde/ Haldis	†
54100054		Arkeol	Hvileplass	Landbruk	Ja	Hvilestein. Stor stein kor måltid va	Svært bra	Stuveli	206033.93	6785932.73	Ola Lunde/ Haldis	†
54100055		Arkeol	Grenserøys-g	Bolig, bosetnir	Ja	Synlig skille mellomDyrkingsspor	Middels bra	Stuveli	206035.84	6785941.59	Ola Lunde/ Haldis	†
54100056		Arkeol	Kjølingskilde,	Landbruk	Nei		Tapt/fjernet	Stuveli	206191.45	6785938.88	Ola Lunde/ Haldis	†
54100057	Røssjøve	Arkeol	Vegfar	Ferdsl og sar	Ja	Fiskestig til Røssjøen.	Middels bra	Stuveli	206210.67	6785870.56	Ola Lunde/ Haldis	†
54100058		Arkeol	Flyttevei	Ferdsl og sar	Ja	Gml. Bufarveg	Middels bra	Stuveli	206178.28	6786205.74	Ola Lunde/ Haldis	†
54100059		Arkeol	Kjølingskilde,	Landbruk	Nei		Tapt/fjernet	Stuveli	206183.76	6786279.60	Ola Lunde/ Haldis	†
54100060		Arkeol	Salthelle	Landbruk	Ja	Fler enn 5.	Svært bra	Stuveli	206153.12	6786364.18	Ola Lunde/ Haldis	†
54100061		Arkeol	Veg	Ferdsl og sar	Ja		Middels bra	Stuveli	206181.03	6786391.52	Ola Lunde/ Haldis	†
54100062		Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja	Fjøstuf.	Middels bra	Stuveli	206088.32	6786379.80	Ola Lunde/ Haldis	†
54100063		Arkeol	Salthelle	Landbruk	Ja	Støling	Svært bra	Stuveli	206096.89	6786384.97	Ola Lunde/ Haldis	†
54100064		Arkeol	Lokkeplass	Landbruk	Ja	Møteplass ved	Svært bra	Stuveli	206138.62	6786320.39	Ola Lunde/ Haldis	†
54100065		Arkeol	Tuft	Landbruk	Nei	Løe. 3x4m.	Svært dårlig	Stuveli	205973.65	6786330.08	Ola Lunde/ Haldis	†

54100066	Finntopp	Grønte	Danseplass	Møteplass	Ja					Bra	Stuvelli	206347.04	6785201.99	Ola Lunde/ Haldis t
54100067		Arkeol	Vegfar	Ferdsl og sa	Ja			Veg/stig		Bra	Stuvelli	206352.67	6785168.23	Ola Lunde/ Haldis t
54100068		Arkeol	Vegfar	Ferdsl og sa	Ja	Til stølslaget	Skaltet	Veg/stig		Middels bra	Stuvelli	206343.13	6785183.28	Ola Lunde/ Haldis t
54100069		Arkeol	Innskrift	Hendelse/tro/i	Nei	Initiativ risset inn i steinblokk.				Dårlig	Tangen	202813.03	6784539.49	620
54100070		Arkeol	Røys	Landbruk	Ja	Små røyser på rød.	Dyrkingsspor			Middels bra	Tangen	202863.90	6784535.34	621
54100071		Arkeol	Røys	Landbruk	Nei	Tilgrodd ilta steinan	Uspesifisert			Dårlig	Tangen	202829.73	6784515.67	622
54100072		Arkeol	Kjølingsplass	Landbruk	Ja	2 kjølegroper	Støling			Svært bra	Tangen	202875.61	6784432.57	623
54100073		Arkeol	Reksle	Landbruk	Ja	Sti				Middels bra	Tangen	202893.59	6784401.58	624
54100074		Arkeol	Kjølingsplass	Landbruk	Ja		Støling			Bra	Tangen	202856.80	6784296.69	625
54100075		Arkeol	Kjølingskilde,	Landbruk	Ja	Uverifisert				Dårlig	Tangen	202864.28	6784300.96	626
54100076		Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja	Løe. Rikelig med restler etter løe v				Bra	Tangen	202821.66	6784297.24	627
54100077		Arkeol	Grop	Uspesifisert	Ja	Stor utgravd grop i skråning. Grustak?	Tuft?				Tangen	202804.06	6784312.09	628
54100078		Bygnin	Ruin (bygning)	Landbruk	Ja	Stor løe med kjøreb	Løetuft			Middels bra	Tangen	202639.18	6784392.18	629
54100079		Arkeol	Tuft	Uspesifisert	Ja	Kan se ut som ei g	Dyrkingsspor			Dårlig	Tangen	202659.81	6784407.18	630
54100080		Arkeol	Røys	Landbruk	Ja	Linseforma 4x8m, 1	Dyrkingsspor			Bra	Tangen	202695.77	6784414.60	631
54100081		Arkeol	Røys	Landbruk	Ja	Naturlig haug eller g	Dyrkingsspor			Dårlig	Tangen	202776.98	6784461.68	632
54100082		Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja	Stor fjøstuft. 12x6m	Fjøstuft			Dårlig	Tangen	202791.44	6784475.30	633
54100083		Arkeol	Steinsetning	Uspesifisert	Ja	To parallelle rekker med spredte steinblokker, 5					Tangen	202804.39	6784484.05	634
54100084		Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja	Fjøstuft? 4x6m. To	Fjøstuft?			Dårlig	Tangen	202798.66	6784516.81	635
54100085		Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja	2 steinpillarer, 5m i mellom, på end	Dårlig			Dårlig	Tangen	202751.70	6784470.28	636
54100086		Arkeol	Røys	Landbruk	Ja	Flere langs jordekar	Dyrkingsspor			Bra	Tangen	202753.40	6784477.15	637
54100087		Arkeol	Veg	Ferdsl og sa	Ja	Gjengroende.				Dårlig	Tangen	202592.96	6784303.33	638
54100088		Arkeol	Tuft	Uspesifisert	Ja	Tuft eller støttemur?				Middels bra	Tangen	202505.44	6784372.55	639
54100089		Arkeol	Setervoll	Landbruk	Ja	Tidligere gjerdelje med steinsatte	Dårlig			Dårlig	Tangen	202482.60	6784345.69	640
54100090		Arkeol	Tuft	Uspesifisert	Ja	Fom, størrelse og plassering stem	Svært dårlig			Svært dårlig	Tangen	202383.38	6784597.14	641
54100091		Arkeol	Røys	Landbruk	Ja	4-kantet, som ei ilta	Dyrkingsspor			Dårlig	Tangen	202391.10	6784564.17	642
54100092		Arkeol	Vegfar	Ferdsl og sa	Ja					Svært dårlig	Tangen	202446.21	6784601.83	643
54100093		Teknis	Dam-demning	Landbruk	Ja	2 oppdemming i bet	Stølsdrift			Middels bra	Tangen	202507.10	6784567.50	644
54100094		Arkeol	Tuft	Uspesifisert	Ja	Mulig gml. Tuft som stikker ut und	Dårlig			Dårlig	Tangen	202644.34	6784522.40	645
54100095		Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja	Budeies kåle: Her ve	Vedskåle			Dårlig	Veslestøle	213263.34	6774962.88	Jorun Solberg
54100096		Arkeol	Vegfar	Ferdsl og sa	Ja	Gml. veg ned på st	Oppmuring			Dårlig	Veslestøle	213250.10	6774961.21	Jorun Solberg
54100097		Arkeol	Grop	Uspesifisert	Ja	Grop i toppen av tørr haug.					Veslestøle	213329.00	6774926.06	Jorun Solberg
54100098		Arkeol	Tuft	Landbruk	Nei	Lokalitet for tidligere lattet fjøs, rev	Tapt/fjernet				Veslestøle	213263.91	6774938.69	Jorun Solberg

54100099	Arkeol	Tuft	Landbruk	Nei	Reisverkfjøs, revet i 1991.		Tapt/fjernet	Veslestøle	213254.14	6774931.63	Jorun Solberg
54100100	Arkeol	Vegfar	Ferdseil og sa	Nei	Parallelt med kjørevegen.		Dårlig	Øyvasstøle	213886.82	6775835.99	
54100101	Arkeol	Grop	Uspesifisert	Ja	0,9x0,6m			Øyvasstøle	213860.23	6775603.36	
54100102	Arkeol	Tuft	Landbruk	Ja	5x7m på avsats. Løetuft?		Middels bra	Øyvasstøle	213859.89	6775570.20	
54100103	Arkeol	Tuft	Uspesifisert	Ja	Muløig tuft på 4x5-7m i plan forser		Dårlig	Øyvasstøle	213860.08	6775562.14	
54100104	Arkeol	Tuft	Uspesifisert	Ja	Mulig tuft. 3 paralelle rette rekker		Bra	Øyvasstøle	213858.97	6775551.19	
54100105	Arkeol	Mur	Uspesifisert	Ja	10-11m, kant på avsats, paralell m		Bra	Øyvasstøle	213859.66	6775548.10	